

ROSKA ON LUKSUSTA!

Etnologinen tutkimus roskan kulttuurisista
merkityksistä

Raija Manninen

Etnologian pro gradu –tutkielma
Jyväskylän yliopisto
Historian ja etnologian laitos
syksy 2005

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty HUMANISTINEN	Laitos – Department Historian ja etnologian laitos
Tekijä – Author Manninen, Raija	
Työn nimi – Title Roska on luksusta! Etnologinen tutkimus roskan kulttuurisista merkityksistä	
Oppiaine – Subject Etnologia	Työn laji – Level Pro gradu -tutkielma
Aika – Month and year Syksy 2005	Sivumäärä – Number of pages 116 + liitteet (8 s.)
Tiivistelmä – Abstract <p>Tutkimukseni liikkuu esineen ja roskan välitilassa – olemattomassa sfäärissä mistä ei puhuta. Esineeseen liitettyjen merkitysten purkaminen roskaksi ja roskan pelastaminen matalalta uudestaan korkeaksi esineeksi sisältää useita perättäisiä rituaaleja. Mutta roskasta ei juuri puhuta kodeissa, ei sisustuslehtien palstoilla eikä museoissa. Koska roskat on vaarallisen tai paljastavan luonteensa takia piilotettava, niistä ei puhuta, niitä ei pidetä käsillä eikä nähtävillä. Ne ovat olemattomia kokoelmia.</p> <p>Roskia pidetään annettuina ja toisena. Roskan sisään on kirjoitettu huonompi, iljettävä toiseus. Tätä hyödynnetään kierrätetyissä tuotteissa, joissa hyödynnetään esineen korkeaa ja roskan matalaa statusta. Roskalta pelastettu esine on jalompi uusi esine kuin alkuperäinen ennen roskaan joutumista. Siitä on tullut luksusta, mutta vain harvoille. Suurimmalle osalle meistä roskat ovat rutiinia, jota ei kirjoiteta päiväkirjoihin, paitsi jos ne ovat satoja tai tuhansia vuosia vanhoja. Jos keräilijän suhde esineisiin on intiimi, intohimoinen ja intensiivinen, on ihmisen suhde roskaan vielä kuluttavampi. Roska sisältää samaan aikaan intohimon ja inhon, halun omistaa ja halun hylätä, halun muistaa ja halun unohtaa ja ennen kaikkea roska on tuttu, jota nyt vieroksumme.</p> <p>Jäte ja saasteet ovat kulttuurituotteita, jotka ovat erottamattomasti sidoksissa ihmisen toimintaan. Kaikki ihmisen toiminnan jäännökset ovat jätettä, jota voidaan pitää kulttuuriperintönä, arkeologisina löytöinä tai roskana. Se minkä arvon jäännökset saavat riippuu määrittelyhetkenä vallitsevista kulttuurisista, sosiaalisista ja taloudellisista olosuhteista. Nykyisessä kielenkäytössä jäte on kokoomanimi kulutuksen ei-toivotulle hukkatuotteelle ja varojen yltäkylläiselle tuhlaavaisuudelle. Jäte kuvastaa lopullista hyödyttömyyttä ja ikuista saastetta. Sitä ei nähdä resurssina ja siihen on siksi vaikea suhtautua. Jäte on välttämättömyys, mikä syntyy ihmisen ja yhteiskunnan aineenvaihduunnasta, mutta myös syyllisyyttä ja inhoa: ulosteet, rikat, lika, roska ja jäte. Jäte, joka on meistä lähtöisin, halutaan pitää toisena ja piilossa.</p>	
Asiasanat – Keywords roska, esine, jäte, kulutus, kierrätys, toiseus, liminaali,	
Säilytyspaikka – Depository	
Muita tietoja – Additional information	

1. ROSKA ON TUTTU VIERAS, JOTA VIEROKSUMME

Roska – tuo toinen	1
Roska ongelmana	2
Roskatutkimukset	3
Vain rikat lattialla	5
Tarpeetonko roskaa	9
Roska prosessina	11

2. KULUTUS KANNATTA!

Ostoskorista roskakoriin	15
Tekee mieli	18
Kuluta ja vaikuta	20
Kulutus on osa arkea	22

3. KERÄILIJÄ PELASTAA KATOAMISELTA

Kerätty ja kasaantunut menneisyys	25
Keräilijän – käyttäjän muistoesine	31
Hyödytöntä ja pyhää	34

4. ILTAPUVUSTA RÄMPPÄVAATE

Vaate säilönä	38
Vaatteet säilössä	41
Muoti	43
Vaatteet pois	44

5. KOTI TÄYNNÄ UNELMIA

Esineistä roskaksi asti	49
Valistusta ja valitusta	51
Sivilisaatiota ja sisustuslehtiä	54
Tyhjää tilaa täydessä kodissa	56
Tilpehööriä	59

6. ESINEESTÄ ROSKAKSI

Esineitä kuin roskaa	61
Jäähyvaihe	63
Lähtöpässit	66
Vahinko kiertämään	68
Rikkinäistä ja likaista	69
Roskiin heitto	72

7. ROSKA ON SIVILISAATION RAJA

Roska on roskaa	74
Jäte on ei-toivottua	76
Jäte on hylättyä	77
Kuka vie roskat?	80
Kotoiset kaivajat	83
Etäiset kaivajat	86

8. ROSKAN ESINEELLISTÄJÄT

Lajittelupuhe	88
Kierrätyksellä matalasta korkeaa	90
Liiteristä metsään päin	92
Suomalaiset löytöretkeilijät	94
Kaukaiset "toiset" väärinkäyttäjinä	96

9. ROSKAN JÄLKI

Minun kenttäni ja roskat	99
Vanhassa vara parempi	101
Roskan sosiaalisuus	103
Missä on roskan paikka?	105
Roska on luksusta!	107
LÄHTEET	109
LIITTEET	117

1. ROSKA ON TUTTU VIERAS, JOKTA VIEROKSUMME

Roska – tuo toinen

[Millaisia esineitä pidät roskana?] Pidän turhina esineitä, joilla ei ole mitään käyttötarkoitusta ja jotka eivät ole esteettisesti kauniita roskana. Rikkinäiset esineet ärsyttävät minua ja ovat mielestäni yleensä roskia, mutta joistain rikkinäisistäkään esineistä en osaa luopua. (RK4M24.)

Arkipuheessa roskasta ei puhuta vaan tarpeettomat, käyttökelvottomat esineet heitetään roskiin muiden samankaltaisten tai erilaisten joukkoon ja sen jälkeen esineitä ei enää ole ja ne kuuluvat olemattomiin kokoelmiin. Roskat ovat menettäneet esinestatuksensa. Tähän asti roskasta on puhuttu tai pikemminkin vaiettu 'toisena'.

Toiseus käsitteenä vivahtaa halveksuntaan johtuen pelosta tai uteliaisuudesta. Toinen on huonompi. Toiseuden tutkimisessa kyse on ollut lähinnä oman kulttuurin analysoimisesta vaikka onkin tarkasteltu sitä, miten toinen on nähty. Niinpä tässäkin tutkimuksessa tutkin oikeastaan esinettä ja meitä – enkä niinkään pääse käsiksi roskaan – tuohon toiseen. Yleensä roskaa ei nähdä positiivisessa mielessä omana itsenään vaan esineestä jääneenä jälkenä. Toiseuden olemassaolon oikeutus näyttää olevan siinä, että sen olemassaolo perustuu meihin verrattuna huonommuuteen. Toisen puutteet määrittelevät toisen. Toiseus sisältää kaikki toiset, jotka ovat samanlaisia toisia, vieraita ja huonoja. (Vrt. Lofström 2000, 43.)

Roskalta on puuttunut esineen status ja se on riittänyt pitämään sen harmillisenä toisena. Tunnetta sen, koska se on oman toimintamme tulosta, joten se ei ole pelkästään tuo villi ja tuntematon toinen, johon emme haluaisikaan tutustua vaan se on tuttu vieras, jonka olemme tunteneet mutta jonka nyt kiihkeästi haluamme unohtaa.

Roska, niin kauan kuin se pysyy omassa kaukaisessa tropiikissaan, ei vaivaa meitä. Mutta, kun se yllättäen kutsumattomana putkahtaa eteemme pakas-

tearkkuina metsäautotien varressa tai makkarapapereina ja tyhjinä oluttölkkeinä Jyväskylän kävelykadulla Neste–Ralley¹ jälkeen, se inhottaa. Roska on etäinen ja laitosmainen, se on jo niin etäinen, että siinä on eksotiikan vieno kutsu ainakin nojatuolista käsin tutkittuna – varsinkin jos kaatopaikka² ei sijaitse omalla asuinalueella.

Tutkimukseni roska tarkoittaa suurimmalta osaltaan konkreettista esinettä, jota ei enää käytetä alkuperäiseen tarkoitukseen ja joka on käynyt käyttäjälleen tarpeettomaksi; se ei ole nyt enää ajankohtainen. En puhu siitä roskasta, joka on jo kaatopaikalla hautautunut muiden roskien sekaan, vaan puhun siitä esineestä, josta omistaja luopuu ja jonka hän aikoo heittää roskiin. Roskani ei välttämättä ole vielä omistajan mielestä likainen ja haiseva eikä vaarallinen, vaikka se saattaakin sisältää jo kulttuurista likaa.

[Millaisia esineitä pidät roskana] En pidä "halpatuotantokamasta", muovisista ja teollisesti tuotetuista esineistä. Inhoan erilaisia muovisia pakkausmateriaaleja, minusta niiden tilalle voisi löytää kestävämpiä vaihtoehtoja joita voisi käyttää kotona myöhemminkin. Nykyaikana on paljon roskaa. (RK27N26.)

Roska ongelmana

Oletukseni on, että esineen ja roskan kategorioiden ja luokitusten väliin jäävät alueet ovat marginaalialueita, anomaliaita, jotka problematisoivat suhtautumista esineeseen ja roskaan. Tutkimusongelmani on se, miten kulttuurimme tuottaa roskan ja miten tästä prosessista puhutaan tai vaietaan? Lähestyn tutkimusongelmani seuraavien kysymysten kautta: Miten esine liikkuu roskaksi tai roskasta takaisin esineeksi ja mitä merkityksiä nämä transformaatiot saavat eri yhteyksissä. Miksi me (*ketkä me?*) vastustamme tai emme pidä suotavana esineen liikkumisia iän, alkuperän ja levinneisyyden välillä? Ovatko nämä liikkumiset anomaliaita, jotka uhkaavat kulttuurimme luomaa järjestystä ja sen takia jäävät tallentamatta museoihin tai jähmettävät esineet tabuiksi?

¹ Jyväskylässä järjestettävien rallien jälkeen sanomalehdissä tuodaan esille rallikansan roskaisuus. Rallisotku teetti töitä tai Kävelykatu muuttui kaatopaikkakaduksi - otsikoinnit ovat sanomalehtien vakioartikkeleita Ralli-karnevaalien jälkeen. Jälkimmäisen otsikon alla teksti jatkuu näin: "Saku-tölkki vesikourussa, puolikas pitsa penkillä, mäyräkoiran pahveja siellä täällä, tupakannatsoja joka paikassa. Kaupan päälle kaatopaikkaa muistuttava lemu. Siinä tiivistettyinä näkymä Jyväskylän kävelykadulta ja sen ympäristöstä sunnuntaiaamuna, kun edellisillan ja -yön remunnut rallikansa oli viimein veäytynyt levolle." (Suihkonen 2004,7.)

² Sanomalehti Keski-suomalaisen palstoilla on käyty keskustelua uudesta kaatopaikan sijoituspaikasta. Yksi neljästä vaihtoehdosta oli (liian) lähellä konkreettista kenttääni.

Kotona tuotettujen roskien olettaisi olevan jälkiä niistä esineistä, joista identiteettimme ja kotimme rakentuu. Näistä rakennusaineista muodostuu kulttuurimme. Museo on instituutio, joka tallentaa esineitä kulttuuriarvon mukaan ja sitten tallentaa ja tuottaa kulttuuriperintöämme. Kierrätyskäsityöläinen voi romuttamalla tämän kulttuuriarvon tehdä roskaksi luokitellusta esineestä arvokkaan. Tutkimukseni 'kansa' toimii edellisten välimaastossa ja tuottaa roskan molemmille. Kokonaisuudessaan esinemaailman käsittelijöinä museot ja kierrätyskäsityöläinen edustavat marginaalisen pientä osaa. Niiden hallitsemat kokoelmat ovat pienet – olemattomat, verrattuna siihen, mitä 'kansan' käsien kautta kulkee.

Roskatutkimukset

Poisheittämisen ongelmasta on Annastiina Junnila (1999) tehnyt pro gradu -työn *Rojun perimmäinen tarkoitus – säilyttämisen ja poisheittämisen ristiriita* Jyväskylän yliopiston Etnologian oppiaineeseen. Junnila 'koettelee' Michael Thompsonin roju-teoriaa omaan mielenkiintoiseen aineistoonsa, joka käsitteli kymmenen informantin kamppailua esineiden säilyttämisen tai poisheittämisen välillä.

Merja Savolainen (2003) on puolestaan tutkinut ruoan dyykkausta pro gradu -työssä *Takapihan erikoistarjous. Ruoan dyykkauksen etnografiaa*. Tutkimuksessaan Savolainen kuvaa hyvin toimeen tulevien nuorten dyykkauksen lähtökohtia aineistonaan omat kokemukset, dyykkaajien haastattelut ja lehtiartikkelit. Tutkimuksen informanteille dyykkaus on kannanotto kuluttamista vastaan. Koska ruokaa pidetään pyhänä, on ihmisten vaikeaa suhtautua 'likaista' ruokaa käsitteleviin ja syöviin dyykkaajiin. Vaikka dyykkaajat itse pitävät roskiksilla käyntiään normaalina tapana hankkia syötävää, on heidän rituaalisista ja käytännöllisistä syistä puhdistettava ruuat ennen käyttöä.

Jyväskylän Etnologian laitoksessa oli vuonna 2002 Roska-tutkimushanke, jossa oli mukana Antti Henrik Puustinen. Hän tarkastelee roskaa hyödyttömän näkökulmasta, vanhana ja kuluneena, arkisena ja karnevaalisena, mutta toisaalta sosiaalisena toimintana kuten *Roska päivässä* -liikettä. (Puustinen 2003, 8-11.)

Jätteiden lajittelusta on tehty lukuisia tutkimuksia eri tieteenaloilla. Yksi esimerkki, johon olen tukeutunutkin, on Johanna Lambergin (2003) raportti *Kotitalousjätteiden lajittelumotivaatiosta*. Siinä on selvitetty kotitalouksien motivaatiota lajitella jätteitään ja lajittelua hankaloittavia tekijöitä Kokkolan ja Pietarsaaren seuduilla. Tutkimuksen yksi rahoittaja oli Ab Ekoroks Oy, jonka toimitusjohtaja Henry Nygårdin väitöskirja ilmestyi syksyllä 2004: *Bara ett ringa obehagg. Avfall och renhållning i de finländska städernas profylaktiska strategier 1830–1930*. Väitöskirjassaan (*Jätehuollon ennalta ehkäisevä strategia 1830–1930*) hän tarkastelee jätettä historiallisesta perspektiivistä.³

Norjalaisen Bryggenin museon näyttely *Bare boss?* vuosien oli 2001–2002 vaihteessa esillä Turussa Aboa Vetuksessa nimellä *Pelkkää Roskaa*. Näyttelyyn liittyi myös julkaisu nimeltään *Bare boss? – håndtering av avfall i Bergen gjennom 1000 år*, jonka tekstin ovat kirjoittaneet Bård Gram Økland ja Knut Høiaas (2000). Julkaisussa käsitellään Bergenin kaupungin jätteitä tuhannen vuoden ajalta. Jätteet jaotellaan käymäläjätteisiin, kotitalousjätteisiin, elinkeinojätteisiin, sekä tuodaan esille ammattilaiset jätteiden käsittelijöinä yöllisistä käymälän tyhjentäjistä nykyajan erikoisammattilaisiin. Julkaisussa selvitetään myös jätteiden uudelleenkäyttöä ennen ja nyt.

Vuonna 1998 Pyynikinlinna Tampereella tuotti näyttelyn ja samannimisen julkaisun *Romun toinen elämä*⁴. *Esineitä Länsi-Afrikasta*. Näyttelyyn oli hankittu Länsi-Afrikan toreilta ja kaduilta esineitä, jotka oli valmistettu eurooppalaisista loppuun kulutetuista romuista ja jotka nyt tulivat takaisin Eurooppaan taideseineinä elämään romun kolmatta elämää.

Minun kiinnostukseni roskaan virisi käytännön elämästä toimiessani Suomen käsityön museon museolehtorina ja opettaessani kierrätyskäsittäjiä sekä harrastaessani kierrätystaiteen tekemistä. Museoammattilaisena minusta tuntui pahal-

³ Ympäristö + Tekniikka -lehti 1/2005 kuvailee, että Nygård vetelee viitekehyksiä jätehuollon historiaan sosiologiasta ja psykologiasta saakka. Ja, että aihe on sellainen, ettei kukaan ole sitä aiemmin valinnut akateemisella uralla etenemiseen. (Hakala 2005, 4-5.) Minunkin graduaiheeni on herättänyt kummastusta ja jotenkin huonosti sietänyt päivänvaloa. Olen kirjoitellut tätä öisin – toiminut pimeään turvin kuin Bergenin kaupungin yölliset käymäläntyhjentäjät.

⁴ Museoiden näyttelyt ja julkaisut edellyttävät tutkimusta, mutta ne jäävät yliopistojen tutkimuksiin verrattuna kevyemmiksi, koska tutkimusprosessia ei tehdä läpinäkyväksi ja tutkimuksen lopputavoitteena on populaariversio ilmiöstä, jonka ymmärtää myös tuo tuntematon suuri yleisö eivätkä vain saman tieteenalan tutkijat. Museoiden tutkimustulos voi näyttää esteettiseltä roskatutkimukselta. *Roska* yhdyssanan etuosassa pilaa loppuosan. Palaan myöhemmin roska-sanana määrittelyyn ja etymologiaan.

ta, kun joku oppilaistani 'tuhosi' hyvän mahdollisen museoesineen. Tai museon syystä tai toisesta luettelomattomiksi jääneet esineet olisivat olleet aarre kierrätyskäsityöläisen käsissä.

Sata vuotta suomalaisten kansatieteilijöiden, varsinkin museossa työskennelleiden, osana on ollut tutkia esineitä; niiden ikää, alkuperää ja levinneisyyttä. Kansatieteellisessä esinetutkimuksessa on tarkasteltu mitä milläkin esineellä on tehty, milloin se on ollut innovaatio ja niin edelleen. On pelastettu katoavaa. Oma tutkimukseni sijoittuu samaan jatkumoon, mutta nyt samat määreet viittaavat eri asioihin. Tutkimuksessani esineen ikä ei merkitse esineen tunnettua käyttöikää tai käyttöaikaa, vaan ajankohtaa mikä saa esineen tuntumaan tarpeettomalta. Milloin esine on arkeologisesti kiinnostava ja milloin taas liian uusi, ettei se 'hetkauta' tämän päivän museoammattilaisia. Jokin voima kuluttaa esineen niin, ettei se täytä enää alkuperäistä tehtäväänsä omistajansa mielestä. Esineen alkuperä tarkoittaa työssäni sitä, mihin esinettä on käytetty ennen kuin siitä tuli 'toinen' siis roska tai esine sai toissijaisen tehtävän. Vaikuttaako esineen alkuperä uudessa elämässä positiivisesti vai negatiivisesti? Esineen alkuperä ei tarkoita sitä, missä esine on keksitty tai milloin se on ollut innovaatio milläkin alueella. Levinneisyys ei kuvaa esineen käytön levinneisyyttä alueelta toiselle tai liikkuvuutta kansankerroksissa. Tutkimuksessani⁵ roskan levinneisyys tarkoittaa liikkuvuutta esineen ja ei-esineen siis roskan välillä, pyhän ja profaanin, puhtaan ja epäpuhtaan välillä.

Vain rikat lattialla

Vuonna 2002 tein kirjallisen esikyselyn (LIITE 1) Kankaanpään Kierrätys ja käsityöt -kurssilaisilleni ennen kurssin alkua ja kurssin loputtua. Kurssillani oli 12 naista ja heidän ammattitaustansa olivat hyvin erilaiset: diplomi-insinööristä sairaanhoitajaan. Iältään he olivat suurimmaksi osaksi keski-ikäisiä naisia. Kyselyn vastaukset olivat lyhytsanaisia ja kysymykseeni Mitä roska on sinun mielestäsi? sain vastaukseksi: *Rikat lattialla... vaikea enää sanoa (JKK2002/3), Mikään ei näytä olevan roskaa (EKK2002/7)*. Kurssini tavoitteen kannalta – laajentaa nä-

⁵ Tutkimuksellani haluan osallistua 'uuteen' esinetutkimuskeskusteluun. Alkuperäinen ideani oli tarkastella kodin arjen ja museon kokoelmapolitiikan kosketuspintoja. Aihetta varten keräämäni aineisto antoi käsityksen, että ne eivät todellakaan kohtaa ja niinpä minun oli 'haikein mielin' luovuttava museonäkökulmasta. Minun näkökulmani nimittäin oli, että museot tallentavat roskia tai ainakin alkuperäiselle käyttäjälle tarpeetonta. Antini keskustelulle onkin osoittaa, miten erillään kodin roskapussi täytyy ja unohtettava, että samaan aikaan museon kokoelmat täytyvät myös.

kemystä siitä, miten roskia voi hyödyntää kierrätyskäsitöissä – vastaus oli mieleinen. Mutta tutkimustyötäni ajatellen sillä ei tuntunut olevan mitään arvoa – tunsin olevani umpikujassa. Eikö roskia muka ole olemassakaan, ovatko ne olemattomia kokoelmia?

Pettyneenä lakaisin rikat lattialta maton alle pariaksi vuodeksi. Sitten ajattelin käyttää aineistonani vain roskien ammattiseulojia: kierrätyskäsityöläisen Jaana Tuomiston haastatteluja ja kulttuurihistoriallisten museoiden kokoelma-intendenttien haastatteluja. Mutta kenttä avautuikin yllättävän läheltä. Saimme kesällä 2003 vanhan torpan kesäpaikaksemme. Sen pihan ja metsän raja oli roskien hautausmaa.⁶ Tammikuussa 2004 pidin oman näyttelyn, johon olin tehnyt tuotteita näistä roskista. Näyttelyesineiden valmistamisprosessi oli minulle orientoitumista tutkimuksen tekoon. Tämä konkreettinen kenttä auttoi minua koko tutkimusprosessin ajan käsitteellistämään roskaa. Se oli välttämätön.

Hyödynsin näyttelyni saamaa huomiota mediassa ja laadin Roskakyselyn (LIITE 2). Kysely oli tammikuussa 2004 *Keskisuomalainen*-lehdessä liittyen *Poistoja*⁷-näyttelyyni (LIITE 3, näyttelyjuliste) Suomen käsityön museon Näytönpaikassa. Laitoin kyselyn myös Jyväskylän yliopiston etnologiatieteiden ainejärjestön sähköpostilistalle ja Keski-Suomen Muistiarkiston⁸ vastaajarenkaalle. Muistiarkiston omalle vastaajarenkaalle lähti noin 40 kirjettä, kierrätyskursseilla olleille oppilaileni 30 kirjettä ja museoalan tai käsityöalalta tuntemilleni ihmisille 30 kirjettä. Siis yhteensä sata kirjallista kyselyä. Näihin saattoi vastata joko kirjeitse Muistiarkiston osoitteeseen tai Suomen käsityön museon nettisivuilla olleen sähköisen kaavakkeen avulla, joka tuli suoraan minun sähköpostiini. Kyselyyn tuli vastauksia 63 kappaletta 20–86-vuotiailta ihmisiltä.

Useimmissa kirjeissä oli vastaajan nimi ja yhteystiedot, mutta sähköpostivastaukset tulivat minulle lähettäjänimellä: Nobody. Tuntemistani ihmisistä vastasi ehkä 10 henkilöä. Muistiarkiston kautta sain vakituiselta vastaajarenkaalta 13 vastausta. Lehti-ilmoituksen perusteella sain kolme kirjettä ja 'kierrätyskurs-

⁶ Tästä tulikin minulle todellinen kenttä. Ensimmäisenä kesänä halusin kiihkeästi omistaa kaiken mitä maasta löysin: ruostuneet nailat, muovikammanpalat, sulaneet hajuvesipullot, ruostuneet hernekeittopurkit...

⁷ Poistoja viittaa kirjanpitoon, tilikauden lopussa tehtäviin poistoihin, joissa kuuletetaan omaisuutta, sen arvoa vähätellään. Laitoin kyselyni näyttelytiedotteeseen kera myös kymmenelle aikakauslehdelle, jotka julkaisevat näyttelytietoja. Mutta yksikään ei ottanut Roskakyselyäni julkaistavaksi.

⁸ Keski-Suomen Muistiarkisto on perustettu Jyväskylän yliopistoon tallentamaan keskisuomalaista tietoutta ja tämä kysely oli sen 10:s kysely.

silauttavilta' 11 vastausta. Etnologiatieteiden ainejärjestön sähköpostilistan kautta levinnyt kysely toi nuoria alle 30-vuotiaita vastaajia, jotka olivat etnologia-tieteiden opiskelijoita. Keski-ikäiset vastaajat liittyvät jotenkin museoon, etnologiaan tai käsitöihin. Vanhimmat vastaajat olivat suurimmaksi osaksi Muistiarkiston vastaajarenkaaseen kuuluvia henkilöitä, jotka ovat kiinnostuneet perinteestä ja tottuneet vastaamaan perinne-kyselyihin.

Näyttelyn saama huomio ja Roskakyselyn vastaukset olivat liikkeelle paneva voima; rikat lattialla muuttuivat juuri niiksi roskiksi, joita olin kaipaillutkin. Koska Roskakyselyyni oli vastattu kotona – aivan kuin vastaajilla ei olisi ollut mitään havaintoja ulkomaailman roskiin – halusin laajentaa kyselyäni laitoksiin. Kirjastopäivien yhteydessä Jyväskylän kaupungin kirjasto pyysi kirjoista tekemiäni Tietolippaita näytteille kirjastoon ja niin tein 'kirjastotädeille' oman Poistokyselyn⁹ (LIITE 5).

Tein vielä neljä nauhoitettua haastattelua: kahden eri kulttuurihistoriallisen museon kokoelmaintendentin ja kahden amanuenssin haastattelun (LIITE 6) roskien museon kokoelmien helmiä, roskia sekä lahjoituspuheita. Jotta roskia olisi mistä lakaista, kävin vielä läpi noin kolmesataa lahjoitusasiakirjaa, jotka liittyivät Suomen käsityön museon Koulukäsityö- ja Pöytäliina-keräysten lahjoituksiin. Löysin niistä noin 30 lahjoittajan kirjoittamat viestit siitä, miksi he luopuvat esineestään. Näitä nimitän lahjoituspuheiksi.

Aineistossani roskien ammattiseulojia, kierrätyskäsityöläisiä edustaa Jaana Tuomisto.¹⁰ Halusin tietää miten hän luokittelee roskansa – mikä hänelle on aarretta tai tarpeetonta tai rakastuuko hän materiaaleihin niin, ettei niitä raaski käyttää tai onko jotain niin pyhää materiaalia, jota ei voi käyttää. Tuomiston haastattelun tein ilman nauhuria hänen avattuaan näyttelynsä Suomen käsityön museon galleriassa keväällä 2002. Hänen näyttelyn esittelynsä sen sijaan nauhoitin. Kirjallisen kyselyn (LIITE 7) tein hänelle sähköpostitse keväällä 2005. Lisäksi olen kerännyt vuosien varrella hänestä kertovia lehtileikkeitä.

¹⁰ Jaana Tuomistoa olemme Minna Mäkisen kanssa haastatelleet ensimmäisen kerran jo vuonna 1997 tehdessämme Suomen Käsityön museoon julkaisua *Kierrätys - jatkoaika käsillä, pohdintoja ihmisten esineistä* (Manninen & Mäkinen 1997). Julkaisun tavoitteena oli aloittaa roskakeskustelu, mutta ei sitä syntynyt, se vaiettiin kuoliaaksi.

Roskakyselyn aineisto johdatti minut lukemaan myös eri vuosikymmeniltä olevia kodinhoito- ja kotitalouskirjoja sekä uusia suomalaisia sisustuslehtiä kuten Koti- ja Keittiö -lehtiä¹¹. Kirja- ja lehtiaineistoilla pyrin hahmottelemaan sitä puheavaruutta, joka kertoo mitä roskista puhutaan julkisuudessa tai mitä ei puhuta.

Kertoakseni vielä mutkaisesta tiestä tunkiolle, haastattelin kolmea tuntemaani naista, jotka olivat kokoontuneet tupaantuliisiin. Heillä kaikilla oli muutto juuri ajankohtainen ja oli luontevaa keskustella poisheitettävistä esineistä. Nauhat ovat litteroimatta ja jäivät tukimateriaalin asemaan. Lisäksi havainnoin kirpputoreilla sitä, miten esineet on sijoitettu pöytiin ja mitä tavaroita siellä on tarjolla.

Roskakyselyn vastaukset ovat tutkimukseni pääaineisto. Ne antavat kuvan siitä, miten roska tuotetaan ihmisten, kansan, mielissä. Vaikkakin aineisto on kohdallaisen suppea kertoo se, mitä kyseiset informantit roskista ajattelevat ja mitä sanovat tai eivät sano. Olen käyttänyt tässä erilaisia tutkimusaineistoja, lehtiä, oppikirjoja, mainoksia, valokuvia, sarjakuvia, haastatteluja ja kyselyjä, joilla hahmottelen sitä puheavaruutta, missä roska mahdollisesti sijaitsee tai on voinut sijaita. Erilaisten tutkimusaineistojen, -menetelmien ja -teorioiden käyttöä sanotaan triangulaatioksi. Eskola ja Suoranta (2000, 68-69) pitävät sen hyvänä puolena sitä, että sillä voidaan saada monipuolisempi kuva tutkimuskohteesta kuin vain yhtä menetelmää tai samankaltaisia aineistoja käytettäessä. Useammalla menetelmällä voidaan korjata mahdollisia vääristymiä aineiston suhteen. 'Erityminen' aineisto voi soida sulavasti oivaltavilla teorioiden tai menetelmien valinnalla. Useamman tutkijan tutkiessa samaa ilmiötä kutsutaan sitä tutkijat-riangulaatioksi. Triangulaatioaineiston parissa ovat työskennelleet Anna Kirveennummi ja Riitta Räsänen (2005, 89-93) tutkiessaan suomalaista kylää eri aikoina eriaikaisin ja eri menetelmin kerätyn aineiston valossa.

Haaveeni oli käyttää menetelmä- ja aineistotriangulaatiota esim. museoroskien suhteen: keräisin haastatteluaineistoa kokoelmaintendenteiltä, tutkisin lahjoittajien lahjoituspuheita saatekirjeissä, mahdollisesti myös havainnoisin lahjoitustilannetta, valokuvaisin miten museoroskat (luetteloidemattomat, rikkinäiset, tunnistamattomat esineet) säilytetään ylä- vai alahyllyillä, laatikoissa esinemassana

¹¹ Keräsin Koti- ja Keittiö -lehdet melkein kaikki kirpputoreilta. Sain yllättävän helposti vuosien 2001-2005 vuosikerrat. Vain numero kolmonen puuttuu usealta vuodelta. Se on suuri kevät- ja 'uudistumisnumero'.

vai miten ja miten näistä roskista puhutaan. Sitten olisin vielä pannut kaiken tämän dialogiin Roskakyselyn aineiston ja Jaana Tuomiston haastatteluaineiston kanssa. Jaanan roskan säilytystä olisi voinut kuvin verrata museon vastaavaan. Tämä vaati notkeutta, mihin en taipunut. Moniäänisen aineiston käyttäminen voi hukuttaa takaa-ajajan ja takaa-ajettavan, jäljittäjän ja jäljitettävän. Olen kirjoittanut itseni tutkimuksen sisään, koska minun iälläni, syntymäpaikalla, koulutuksella, ammatilla sekä harrastuksillani on vaikutusta siihen, mistä paikoista ja miten olen roskaa jäljittänyt.

Olen koodannut vastaukset siten, että RK tarkoittaa Roskakyselyä ja juokseva numero viittaa vastausjärjestykseen. N tarkoittaa naista ja M miestä, viimeisenä oleva numero vastaajan ikää. Muistiarkiston kautta tulleet vastaukset olen koodannut siten, että KSMA-JYEL tarkoittaa Keski-Suomen Muistiarkistoa ja 10 sen kymmenettä kyselyä, sen jälkeen on vastaajan järjestysnumero, sukupuolen ilmoittava kirjain sekä viimeisenä vastaajan ikä. Kirjastolle tehdyn Poistokyselyn koodina on PK ja Jaana Tuomistoa merkitsee JT.

Tarpeetonko roskaa?

Haastattelututkimuksen yhteydessä puhutaan moninkertaisesta tulkinnasta. Oma tutkimukseni sisältää monta kerrosta. Arkisten roskien kyselylomakkeessa johdattelin paljon ja määrittelin roskan tarpeettomaksi käyneeksi esineeksi. Luettelin mihin paikkoihin tarpeettomaksi käyneet esineet voivat päätyä: toisille kulluttajille, kirpputorille, antikvariaattiin, kierrätyskeskukseen, museoon tai roskiin. Museon mainitseminen oli harkittua, koska halusin, että se vaihtoehto myös muistettaisiin. Mutta kirjalliseen kyselyyn vastaajat kuten eivät haastatellut museoammattilaisetkaan (LIITE 5) yhdistäneet museota ja roskaa yhteenkuuluviksi. Sain informanteilta palautetta roskan määrittelemisestä tarpeettomaksi esineeksi¹²:

¹² Erilaisen näkökulman tarpeelliseen esineeseen tarjoaa Peter Freuchen (1958, 135-136) romaani *Nuoruuteni Grönlannissa*. Kauppaan tulee vanhahko mies nimeltään Papigpak, joka antaa kauppialle maksuksi puukosta viisi siniketun nahkaa. Kauppias sanoo, että puukko maksaa vain yhden siniketun verran eikä ihan sitäkään. Papigpak selittää kauppialle, ettei hän voi tietää kuinka puukon tarpeessa hän on ollut melkein koko vuoden ollessaan ilman puukkoa ja kuinka paljon hän on kaivannut puukkoa. Joten nyt tuo puukko on paljon arvokkaampi kuin nuo viisi ketunnahkaa. Sitten Papigpak vielä jatkaa ja sanoo: "Millään esineellä ei sinänsä ole mitään arvoa, mutta minulla on tarve, ja silloin maksan vastikkeen sen tyydyttämisestä. Ei yksikään muu ihminen voi tietää kuinka suuressa veitsen tarpeessa minä olen ollut. Sen vuoksi täytyy ostajan saada määrätä hinta eikä suinkaan myyjän."

*Esineillä on aina mielestäni jokin tarkoitus. Mutta jos puhutaan esineistä, joilla ei sinällään ole käyttöarvoa, kyseessä ei ole esim. niittaaja tai sähkövatkain tms., niin silloin minulla on esineitä, sanotaan nyt vaikka niitä pyöreitä kiviä joita en halua heittää pois. **Kysymys on kyllä vähän hassu.** Miksi ylipäättään omistaisin mitään, jos en olisi päättänyt omistaa juuri tiettyjä tavaroita. Siis jos en voi heittää tarpeetonta esinettä pois, niin eihän se silloin enää ole tarpeeton. Eli en voi heittää ns. tarpeettomia kiviä pois, sillä ne ovat mielestäni kauniita jolloin ne eivät enää ole tarpeettomia. ---> minulla ei ole tarpeettomia esineitä! (RK9N23.)*

Tämä onkin oikeastaan koko tutkimukseni pullonkaula, mikä on tarpeetonta kellekin ja milloin? Se on rajankäyntiä paikan ja ajan suhteen, jolle kulttuuri piirtää suuntaviivat, joiden sisällä tai niitä rikkoen yksilö tekee omat valintansa. Olin siis määritellyt roskan ja antanut sille rajat – tarpeeton esine. Miten sitten informanttini tulkitsivat roskan minun tulkinnoistani? Jo se, että kysymykseni olivat näyttelytiedotteeni (LIITE 8) mukana, on saattanut johdatella tulkitsemaan kysymykseni siten, että oletan vastaajien olevan kiinnostuneita kierrätyskäsitöistä.

[Mitä keräät] Kukkaruukkuja, tulitikurasioita, kahvipusseja, jospa tulisi tehtyä jokin. (KSMA-JYEL/KY 10:24N5.)7

Lukiessani kunkin vastausta, muodostin kuvan vastaajasta. Tulkitsin ja luokittelin hänet tiettyyn kategoriaan ja luokittelu taas sävytti uudestaan hänen vastaukseen. Alkuun minun oli helppo samastua ikäisteni keski-ikäisten naisten vastauksiin kysymyksessä: *Mitä tarpeettomia esineitä sinulla on?* ja pitää heidän vastauksiaan oikeampina kuin nuorten aikuisten, jotka olivat juuri muuttaneet vähäisin tavaroin vanhempiensa luota omaan asuntoon ja jättäneet 'ongelmat' vanhempien säilytettäväksi. Vaikka mielestäni luin vastauksia ennakkoluulottomasti, annoin huomaamattani omia hyväksyviä kommentteja, ymmärsin 'oikeita tyyppejä' enemmän kuin tekstistä saattoi lukea. Nuorten kohdalla olin aluksi paremman tietäjän osassa, mutta myöhemmin tunnustin, että heidän vastauksissaan oli 'paikkoja', joissa en ollut ennen 'käynyt', mutta joissa halusin heidät kohdata. Minulla ei ollut muuta muuttujaa, erottelevaa tekijää aineiston suhteen kuin vastaajan ikä ja sukupuoli. Vastaajina oli 54 naista ja 9 miestä.

Sain 39 sähköpostivastausta ja 24 käsin tai kirjoituskoneella kirjoitettua vastausta. Kirjoittaessani puhtaaksi käsinkirjoitettuja vastauksia tulivat niiden vastaukset läheisiksi ja etäisiksi. Käsinkirjoitetut kirjeet muodollisine aloituksineen *Hyvä tutkija!* tai *Arv. Roskakysely* olivat pitkiä, jopa kahdeksan sivuisia (käsinkirjoitettuna), kun taas sähköpostilla tulleet olivat vajaan sivun mittaisia tai lyhimmillään vain kahdeksan riviä. Käsinkirjoittajat olivat yleensä vanhempaa polvea ja suu-

rin osa heistä kuului Keski-Suomen Muistiarkiston vastaajarenkaaseen. He olivat tottuneet vastamaan kansatieteellisiin kyselyihin oudoistakin aiheista:

Miten minusta tuntuikaan ensin vieraalta tämä roskakysely. En tunnistanut siitä itseäni. Mutta sitten alkoi löytyä kaikenlaista tuttua. Aion vastata kysymyksiin omalla tavallani. (KSMA-JYEL/KY10:14N61.)

En osaa kertoa järjestelmällisesti sekä asiallisesti, mutta jos sopii omalla ”tyyllilläni”? otan kantaa ja kerron muisteluksiani, sillä uusia asioitahan ei juuri muistakaan? Tuo kuvassa oleva rautasängyn puolikas on ”tuttu juttu”. Kerronpa siitä: Sisarusket tätini Helmi 1901 s. ja äitini Edla 1903 s. menivät vuoroperää Hesaan työmaaruokalaan piikomaan. 1920-luvulla Eeli? oli 13.v:ta...(KSMA-JYEL/KY 10:5N73.)

Kirjoittajien koskettavista elämäntarinoistaan oli vaikea purkaa vastauksia kysymyksiini. Intiimit tarinat henkivät mennyttä aikaa, mutta ne eivät juuri kosketelleet roskaa tai tarpeetonta. Vai oliko koko kirjoitus tarpeetonta roskaa? Pidinkin näitä vastaajia pitkään erillään, kuin kahta eri aineistoa: käsinkirjoittajat ja sähköpostivastaajat, kunnes usealla lukukerralla aineistot yhtenäistyivät. Huomasin, että nämä aineistohan käsittävät kolme sukupolvea. Tämä antoi aineistoleni ajallista syvyyttä. Aineisto vapautui ja antoi mahdollisuuden uusiin tulkintoihin. Eeva Peltosen (1997) mukaan ymmärtäminen ja tulkinta ovat dialogia. Ja jos tutkija antautuu avoimeen dialogiin tulkittavan aineistonsa kanssa, on tutkijan arvioitava omia lähtökohtiaan, ennakkosenteitaan ja -luuloja uudelleen¹³. Toisaalta ennakkokäsityksiä on oltava, jotta aineistoon voi ylipäättään tarttua, mutta niistä on oltava tietoinen ja reflektoitava tutkimusprosessin kuluessa. (Peltonen 1997, 97-98.)

Roska prosessina

Fenomenologista tutkimusmenetelmää soveltaen ajattelen, että yksittäistapaus on esimerkki yleisestä (Eskola & Suoranta 2000, 146) tai ainakin viittaus siihen. Tarkastelen sitä, miten yksittäinen vastaaja rakentaa rajaa esineen ja roskan välille rajaa ja miten siihen vaikuttavat yleiset kulttuurissa vallitsevat käsitykset.

¹³ ”Sitä en kannata, että Te Raija Manninen, aiotte palauttaa ikkunanäyttelyenne esineet takasin luontoon, mistä olette ne jo kerran pelastanut maisemia pilaamasta. Mitä siitä tulisi, jos kaikki heittäisivät roskansa luontoa pilaamaan ja kuormittamaan!” (KSMA-JYEL/KY 10:15N60.)

”Mielikuvitus kannattaisi päästää valloilleen - mutta tietenkin hyvällä maulla toteutettuna. Olen varma että minussakin on pinnan alla luovia voimia jylläämässä. Olen vain haudannut ne nykyisessä elämässäni. Jossain ne piilevät odottamassa. - Joskus yhdistelen minäkin vielä eri materiaaleja kierrätyksestä ja maailma vaviskoon....Heh heh. - Oikeasti, kierrätys on tosi hyvä juttu. Ja muutoin, esineitä ei kannata kauheasti rakastaa, esineitä ne vain ovat. Omat luomuksetkin. - Kiihtokset ajatuksia herättäneestä näyttelystä. Sitä kirjojen uusintakäyttöä minun täytyy kirjafriikkinä vielä miettiä. Divarin lisäksi en ole oikein keksinyt vanhalle kirjalle jatkokäyttöä. Roskis on väärä paikka melkein mille tahansa kirjalle - ja tuli on niin kovin lopullinen. (RK35N45.)

Yksittäisen ihmisen käsitys roskasta on mielestäni jälki siitä, miten kulttuurimme tuottaa roskaa, tarpeettoman tai hyödyttömän. Olen tietoinen siitä, että rajoja ja jälkiä on monia ja tavoittelinkin enemmän hajetta kuin samuutta. Tutkimukseni työnimenä on ollut *Olemattomat kokoelmat*, mikä viittaa johonkin vähäpätöiseen – ei olevaiseen, puhumiseen jostain, jota ei haluta nähdä tai jota voidaan tarkastella monesta suunnasta tai ei mistään. Se sulkee sisäänsä enemmän kuin antaa. Mitä se sulkee sisäänsä, se on ja pysyy arvoituksena, mutta se minkä se rajaa ulkopuolelleen, se on ehkä näkyvää. Se, mitä näkyy, voi antaa avauksia siihen, mitä sisäpuolella on. *Olemattomat kokoelmat* -nimen vaihdoin kuitenkin informatiivisempaan nimeen, joka kuvaa samalla tutkimusprosessiani: *Roska on luksusta!* Se mielestäni kuvaa myös työn lopputulosta, olemattomasta tulee luksusta. Sitä mitä ei ole, sitä me käytämme tai se ajaa meitä.

Kulttuurin tutkimuksessa tieteiden väliset rajat ovat hämärtyneet. Ja kun kyseessä ovat roskat, ei niitä voi pidättää pelkästään yhteen tieteenalaan. En pyri kokonaisvaltaiseen ilmiön kuvaukseen vaan pikemminkin kuvakulmiin. Tutkimukseni liittyy hermeneuttiseen tieteentraditioon, jossa tutkitaan ilmiön merkityssisältöjä, kulttuuria ja mieltä (vrt. Aikasalo 2000, 42).

Käsittelen roskaa osana sivilisaatioprosessia, jossa roska on ollut häpeilty toinen.

Jan Löfströmin (2000, 37) mukaan sivilisaatiolla voidaan tarkoittaa tiettyä prosessia tai prosessin tulosta. Löfström tulkitsee Norbert Eliasin sivilisaatioprosessin käsitettä niin, että yksilön sisäinen hillitty käytös on määräävämpi kuin yksilön ulkoiset pakotteet. Tähän tilaan on tultu harjoittelun kautta, jota ei aina tiedosteta. Käyttäytyminen on ollut keino erottua muista ja toisaalta kuulua toisiin tai meihin. Voisiko ajatella, että ensin on opeteltu käyttäytymään kuin toiset ja sitten kun on sisäistetty malli käyttäytytään kuin meidän kuuluukin. Tässä ollaan kuitenkin aina tekemisissä toiseuden kanssa.

Sivilisaation oletetaan olevan (korkeakulttuurin) tila tai prosessin tulos, johon toiset ovat jo päässeet, mutta toiset eivät. Sivilisoitumisprosessissa ihmiset tarkkailevat toimintojaan ja käyttäytymistään ensin ikään kuin ulkoisten pakotteiden vaikutuksesta ja sitten yhä enemmän itse säädellen enemmän ja enemmän hyvää käyttäytymistä. Vanhan käytöksen välttämisestä ja uudesta toisen-

laisesta käyttäytymisestä tulee rutiinia, jota pidetään itsestään selvyytenä. Sivilisaatio on jatkuva prosessi, jota voidaan tarkastella rajan kautta, toisella puolella on jotain, toiselta se puuttuu; raja ilmenee ihmisten antamissa merkityksissä ja tulkinnoissa. (Löfström 2000, 40-43.)

Löfströmin mukaan sivilisaatio ja ei-sivilisaatio on voitu erottaa toisistaan tyylin, tradition ja järjen avulla. Tyylin käsite tulee vastaan esimerkiksi sisutusoppaissa ja kodinhoito-oppaissa kuvauksilla siitä, kenellä on tyylikäs koti ja kenellä on tyylijutuja tai milloin on hyvä käyttää tyylin ammattilaista. (Löfström 2000, 57.) Toisaalta korostetaan rationaalisuutta, joka tarkoittaa ulkoisia sääntöjä ja järjestelmiä, jotka rajoittavat yksilön vapautta ja korostavat samuutta individualistisen erilaisuuden ja vapauden kustannuksella. (Aikasalo 2000, 271.)

*En osaa kuvitellakaan sellaista elämäntilannetta, jossa en välittäisi materiasta päätäkään. Että mikään omistamani esine ei olisi minulle millään tavoin merkityksellinen, että voisin luopua ihan mistä tahansa, joka minulla nyt on. **Toisaalta kuitenkin olen hyvin käytännöllinen** esim. pieniksi jääneiden vaatteiden tai "väliaikaisiksi" tarkoitettujen mummolta ja äidiltä saatujen astioiden suhteen. Laitan kaikki tuollaiset heti kirpparille kiertoon, kun niillä ei ole minulla käyttöä. Ja siis esimerkiksi astiat tai koriste-esineet **muuttuvat minulle tarpeettomiksi, kun/jos en pidä niistä (esteettisistä syistä) ja olen (sellaisessa taloudellisessa) tilanteessa, jossa voin korvata ne mieluisimmilla. Tai jos niillä ei yksinkertaisesti ole KÄYTTÖÄ - jos koriste-esineelle ei ole tilaa asunnossani tai se ei sovi tyyliini, noudatan kovaa linjaa ja luovun siitä.** Voisin kuvitella, että muuttaessani esimerkiksi hetkeksi ulkomaille voisin kuitenkin suhtautua tavaroihini melko rauhallisesti ja jättää ne surutta Suomeen. Huomattavaa kuitenkin on, että jättäisin ne odottamaan, en myisi kaikkea omistamaani ennen lähtöä. Pystyisin varmasti luopumaan ihmeellisen suuresta määrästä tavaraa, jotta jäljelle jäävä olisi helpompi varastoida perheen ja ystävien vaivoiksi, mutta KAIKESTA en voisi luopua. (RK32N25.)*

Tutkimuksessani näen sivilisaatioprosessin rajantekona ja tämä prosessi näyttäytyy tutkimukseni eri luvuissa näin: kulutuksen säätelynä kansantalouden nimissä, on osattava kuluttaa sopivasti, mutta ei tuhlailla. Yksilö ei saa vaan hänen täytyy rakentaa identiteettinsä itse. Vaatteet ovat keskeinen osa identiteetin rakentamisessa ja ympäristöön sopeutumisessa. Vaatteet ovat se rajapinta, jonka kautta olemme tekemisissä ulkomaailman kanssa. Hygieenisyyden vuoksi koti on pidettävä järjestyksessä ja turhasta tavarasta siivottuna, koska vain siistissä ja puhtaassa kodissa kasvaa kelpo kansalaisia. Koti on jokaisen unelma ja unelmia täynnä. Eri aikoina unelmoidaan eri asioista ja kodeissa nämä eriaikaiset täyttyneet tai täyttymättömät toiveet ovat dialogissa, joka toimii tai ei. Jokaisella perheenjäsenellä ja sukupolvella on omat esineet, jotka massatuotettuinaikin ovat heille merkityksellisiä. Näitä merkityksiä ei välttämättä jaeta tai ymmärretä samoin, vaikka kulttuuri antaakin siihen viitteitä. Vaikka kulttuurissa on yh-

teneväiset käsitykset puhtaasta ja liasta, matalasta ja korkeasta ei raja koskaan ole yksiselitteinen. Siihen perustuu se, että matalasta voi tulla joskus vaikka vain tilapäisestikin korkeaa, johon vain joillakin on varaa. Ero korkean ja matalan välillä on aina marginaalinen.

Tutkimukseni etenee siten, että aluksi kirjoitan kuluttamisesta eli siitä miten esineet kertyvät meille ja mitä merkityksiä kiedomme esineisiin tai mitä esineet meihin.

Suhtautumiseni esineisiin on ristiriitaista. Toisaalta pidän niistä (esimerkiksi kaikista kauniista käsitöistä) ja esineitä on mukava suunnitella ja tehdä. Toisaalta tavarat ahdistavat minua. Haluan eroon omaisuudestani. Minua ahdistaa tavaroiden jatkuva tyrkyttäminen. Vaikka mitään ei ostaisi, silti varmasti joka päivä saa vastuulleen uuden esineen. (RK3N25.)

Sen jälkeen kirjoitan keräilystä yhtenä kuluttamisen muotona. Rinnastan tässä tavallisten ihmisten kasat ja kertymät keräilijän kokoelmaan. Olipa kokoelma järjestetty, luokiteltu tai aitan vintillä lojuva vuosikymmenten elämisestä kertynyt röykkiö pidän sitä jälkeenä arvokkaasta, joka ei ole omistajalleen roskaa.

Tunnearvo on se joka ratkaisee. Myös mieheni kanssa yhdessä hankitut kodin ensimmäiset ostokset ovat ylitsepääsemätön paikka. Ne säilyvät tallella. - Ihan täysin tarpeettomia esineitä minulla on myös mökillä. On edellisen omistajan, vanhan leskimies-postimiehen jäämistöä, mm. nahkasaappaat. Ne roikkuvat liiterin seinällä. Samoin rannassa on hänen vanha musta rikkiäinen veneensä. Jollakin tapaa ne ovat odottamassa ideointia. Niistä tulee vielä jotakin - ainakin minulla on se aavistus. Ellei muuta niin upotan saappaisiin kuivakukkakimpun, ja veneen poltan juhannuskokkona - jos raaskin. (RK35N45.)

Seuraavassa luvussa tarkastelen vaatteita, jotka nousivat aineistostani eniten esille. Tarkastelen vaatteita ihmisen ja ympäristön rajapintana ja sosiaalisuuden merkinä. Viidennessä luvussa tarkastelen kotia, mistä esineistä se muodostuu ja kuudennessa luvussa miten kotona roskasta puhutaan ja miten esine erivaiheiden kautta muuttuu roskaksi. Seitsemännessä luvussa saan roskan jo näköetäisyydelle, muodostan kuvaa roskasta yhtenä jätteen luokkana niin mentaalisenä kuin fyysisenä roskana. Kahdeksannessa luvun matalasta tulee korkeaa lajittelun ja kierrätyksen myötä eri konteksteissa ja eri keinoin. Viimeisessä luvussa pohdin roskan takaa-ajoa ja sitä mistä roska löytyy tai voisi löytyä. Kaiken kaikkiaan lukijan on kuljettava sama tukkoinen tie tunkiolle kuin minunkin, jotta roskan moninaisuus piirtyy esiin – roska on prosessi.

2. KULUTUS KANNATTA

Ostoskorista roskakoriin

Koen itseni keräilijäluonteeksi. Keräilen kyllä tai varsinaisesti en, ne vain jäävät varastoon tai uudelleen käytettäväksi, muistoksi. Säilyttelen niitä toivossa, että joskus joku voisi tarvita niitä tai niistä voisi tehdä jotain tarpeellista. En käy kirpputoreilla enkä huutokaupoissa, kaikki kerääntyvät tavarat vain ovat omasta ”huushollista” peräisin. (KSMA-JYEL/KY10:17N70.)

Viimeisen sadan vuoden aikana käytyä keskustelua kulutuksesta ja sen motiiveista leimaa Kauppakorkeakoulun professori Liisa Uusitalon mukaan kolme erilaista tulkintaa. Ensinnäkin kulutus on nähty taloudellisesti rationaalisena hyödyn maksimointina. Siinä kuluttajan oletetaan olevan taloudellisesti järkeviä valintoja tekevä subjekti ja yhteiskunnan opastavan kuluttajaa valinnoissaan ja valvovan tuotteita, jottei kuluttaja sortuisi tekemään virhevalintoja.

Toiseksi kulutus on nähty sosiaalisesti yhdistävänä ja identiteetin rakentajana. Yhteiskunnallisen luokkajaon murtuessa ja työn merkityksen muuttuessa kulutuksesta on tullut arkielämän jäsentäjä ja sosiaalisesti yhdistävä tekijä. Samankaltaiset mieltymykset yhdistävät ja kulutus jakaa kuluttajat luokkiin. Sosiaalisen samastumisen lisäksi kulutus nähdään keinona yksilöllisessä itseilmaisussa ja välineenä identiteetin rakentamisessa.

Kyllähän esineisiin liittyy vahvasti omistaminen, joka jossakin mielessä on hyvin iluusioiden varassa olevaa ajattelurakennelmaa. Toisaalta myös esineiden ”yletön” määrä on jotenkin lasten kautta tullut ajankohtaiseksi nimenomaan vallankäytön välineenä sekä sosiaalistumiseen liittyvänä prosessina. Tästä esimerkkinä ovat pleikkarit ja erilaiset lapsille ”syötetyt” tarinatuotteet. Markkinoilla on kovat paineet lisätä kulutusta ja suunnata mainontaa lapsille. Tätä vastaan on hyvin vaikea kamppailla erityisesti, kun kaveripiirit jakautuvat sen mukaan mitä milläkin on. Ihmissuhteet ja sosiaaliset verkostot luodaan esineiden ”omistajuuden” kautta. Varmaan tätä samaa on myös aikuisilla, liittyisikö statukseen tai oman identiteetin korostamiseen, ylläpitämiseen. Voisiko miettiä, että yhteisöllisyys syntyy esineiden kautta, Mafisonilla oli jotain tähän suuntaan viittaavia ajatuksia ja ne olivat kiinnostavia. Omistaminen vain on jotenkin vastenmielinen, siihen liittyvät itsekkyyden piirteet tuntuvat nousevan niin helposti pintaan. Minulla on, sinulla ei ajatukset ja mielenhytymltä ei voi välttyä. (RK36N37.)

Kolmanneksi kulutus voidaan nähdä myös moraalisiin arvoihin kiinnittyvänä toimintana. Ympäristötietoiset kuluttajat korostavat ympäristömyönteistä kulutuskäyttäytymistä. (Uusitalo 1998, 2-5.) Kulutuksen moraalissa on kysymys siitä mikä on välttämätöntä ja ylellisyyttä kenellekin.

Tavarat eivät ole minulle kovin tärkeitä noin ylipäätänsä, en tunne itseäni sidotuksi niihin, ne eivät ole osa minua. Silti säilytän paljon tavaraa ja kerään paljon talteen, montaa tavaraa voi vielä käyttää mitä ihmiset ovat nakkaamassa pois tehdäkseen tilaa uudelle. (RK10N23.)

Suomalaisen kulutuksen hyveinä on pidetty mm. harkitsevaisuutta, säästäväisyyttä, omavaraisuutta, kotimaisuutta, terveellisyttä, yhteiskunnallista oikeudenmukaisuutta (esimerkiksi työllistävyyttä) sekä ympäristöystävällisyyttä. Kulutuksen hillitsevänä toimintana pidetään säästäväisyyttä. Talonpoikainen säästäväisyys on ollut pahanpäivän varalle varautumista ja omavaraisuuden korostamista. Myöhemmin säästäväisyys on liittynyt pääoman kartuttamiseen. (Ahlqvist 1998, 13-15.)

En luovu mistään esineistäni. Kaikki huonekaluni ovat samoilla paikoilla jo vuosia. Kodinkoneita minulla on vain vähän. Sähköisiä vempaimia on vain pesukone, sähkövatkain joita käytän vain harvoin. Radioita on, mutta televisioo ei ole, ei myös pölynimuria, ei tietokoneita. Elän hyvin vanhanaikaista taloutta. Ainoastaan on tämä kirjoituskone josta en luopuisi.

Sanomalehdet on roskaa, niiden tilauksetkin olen vähentänyt, ne poltan saunanuunin sytykkeenä. Patterit ja sähkölamput on roskaa, ne vien niille kuuluvaan keräyspaikkaan.

Leipien päällä olevat muovipussit on usean käytön jälkeen vasta kaatopaikkatavaraa joita tulee vähän kun leivon itse.

Harvoin ostan sellaisen lihapakkauksen jossa on lihapala tai jauheliha peitetty kelmulla ja pakkausalustana valkoinen tyroksalus. Usein kun sellaisen ostan, niin mukani on muovipussi, kun pääsen kassalta niin tyhjennän lihan muovipussiin ja jätän valkoisen alustan kaupan roskikseen. Vihaan niitä pakkauksia. Enkä halua kantaa roskaa kotiin ja taas vietäväksi keräysroskiin Vältän ostamasta sellaista joka ei pala, niinkuin peltipurkkisäilykkeitä ym. sellaista en osta. (KSMA-JYEL/KY 10:6N83.)

Tutkijoiden mielestä se, milloin ihminen syntyy ja millaisena historiallisena aikana hän kasvaa, näyttää muovaavan melko pysyvän suhtautumisen tavarihin, kuluttamiseen ja tarpeisiin. Viime vuosisadan alkupuoliskolla syntyneiden suhde kulutukseen on varautumista pahan päivän varalle: ostetaan ruokaa varastoon kuin odotellen mahdollista kriisiä ja tunnetaan syyllisyyttä, jos ostamalla toteutetaan henkilökohtaisia mielitekoja tai jos vanhoja vielä käyttökelpoisia tavaroita heitetään pois. Heittäytyminen kulutukseen on mahdotonta, kun kunnan ihmisen merkinä on ollut kulutuksen säännöstely. Identiteetti on perustunut työhön, säästämiseen ja vain välttämättömän kuluttamiseen. (Rantamaa & Hakamäki 1998, 83.) Säästäväisyyteen sosiaalistuneet ihmiset varautuvat pahan päivän

varalle, ei kuluttamiseen. Kaikki tavarat säästetään, jos niitä sattuisi vielä tarvittamaan ”seitsemän vuoden päästä¹⁴” tai jos ”aika tavarankäyttöön”.

Tekstiilejä on varastossa paljon, tällä hetkellä tarpeettomia, vanhanaikaisia, mutta näin sota-ajat kokeneena on vaikea luopua ehjistä vaatteista. Tosin olen vienyt niitä vaatekeräyksiin joskus silmät kiinni. Ajattelen kuitenkin josko niistä on jollekin hyötyä juuri nyt. (KSMA-JYEL/KY 10:17N70.)

Olen syntynyt 1941, siis sota- ja pula-ajan lapsena. En kokenut sitä lapsena puutteellisena olona, koska paremmasta, enemmästä ei ollut tietoa. Sitten kuullessani usein isän sanovan että ”seitsemän vuoden sisällä kaikki on tarpeen” ja että ”aika tavarankäyttöön”, aloin uskoa itsekkin ettei mitään saanut heittää pois. Vaikka tänä päivänä kaikkea on yllin kyllin runsaasti vaikka mihin lähtöön, taustalla on ajatus, että jos jonakin päivänä onkin tilanne, että ei olekaan näin hyvin, onpahan sitten mistä ottaa. (KSMA-JYEL/KY 10:20N62.)

Tätä kirjoittaessa keski-ikäiset kuuluvat ikäluokkaan, jotka ovat jo sosiaalistuneet kulutusyhteiskunnan arvoihin, vaikka edellisen sukupolven arvot ovatkin vielä taustalla.

Olen sodan jälkeisen ajan kasvatti. Opin säästämään kaikki mitä voi tarvita lähimmän 7 vuoden aikana, on tärkeää, sanoi vanha kansa. Romugeenejä on tullut setä-Allanilta, joka kulki vanha nuhrainen lammasnahkaturkki päällä ja ajaa kihnutti vanhalla ruosteisella polkupyörällä, vaikka varaa olisi ollut paremminkin eellä.

Entäs isäni sitten. 50-luvulla luuhattiin kaikenmaailman huutokaupat ja pyörän päällä kuljetettiin niistä ”arvotavaraa” pitkiäkin matkoja uuteen, 50-luvulla rakennettuun kotiin. Keittiönpöytä, keittiön pinnatuolit, kamarin pyöreä pöytä, piironki, vanhoja kirjoja, Terttu-siskolle nukke. Muiden poistot olivat meille tärkeitä. Nousivat arvoon arvaamattomaan. Olivat tärkeitä käyttöesineitä vuosikymmeniä. Minun matkassani vieläkin kulkevat ne pinnatuolit, piironki ja kamarin pyöreä pöytä. (KSMA-JYEL/KY 10:14N55.)

Nuoret alle 30-vuotiaat ovat syntyneet kulutuskulttuuriin ja kuluttaminen on heille luonnollista – ostaminen on ratkaisu elämän ongelmiin. Nuoria on pidetty hetkellistä mielihyvää hakevana ja kuluttaminen on nähty omien henkilökohtaisten tarpeiden tyydyttämisenä identiteetin rakentajana, ylläpitäjänä ja muokkaajana. Toisaalta juuri nuoret ovat huolestuneita luonnonvarojen tuhlailevasta käytöstä ja ihmisoikeuksista. (Rantamaa & Hakamäki 1998, 80-83.) Nuoret tuntuivat kaikista kulutuskriittisimmiltä:

Olen erittäin huono luopumaan mistään omistamastani. Pääasiallisesti vien läheltä kukaan kaiken, mistä luovun, kirpparille myyntiin tai annan jollekin tarvitsevalle. Vaatteita vien myös hyväntekeväisyys-keräyspisteisiin. Hyväntekeväisyyteen annan mielelläni vaatteita, mutta esimerkiksi kirpparikuormaa kerätessäni haikailen miltei jokaisen tavarankohdalla pitkään ennen kuin raaskin hylätä sen. Periaatteessa suhtaudun samoin kaikkiin tavaroihini. En osta juuri mitään aivan hetken

14 Nyt vuonna 2005 minulle ei avaudu tuo maaginen seitsemän vuotta. Viittaako se raamatun seitsemään hyvään ja seitsemään huonoon vuoteen? Onko hyvien ja huonojen aikojen vaihtelu nopeampaa nykyisin? Pörssiyritykset antavat neljännesvuosikatsauksia. Seitsemän kertaa kolme kuukautta on nyt 21 kuukautta eli vajaa kaksi vuotta. Osa informanteistani sanoi, että he heittävät vaatteet pois tai etteivät he pysty luopumaan vieläkään vaatteistaan, jos he eivät ole käyttäneet niitä kahteen vuoteen. Olemmeko siis siirtyneet kertakäyttökulttuuriin?

mielijohteesta, enkä siis omista mitään täysin turhaa, jota sitten voisin heittää yhtä kevyesti pois. (RK32N25.)

Tekee mieli

Kuluttaminen on jokapäiväisyydessään monimutkainen termi. Kulutustutkija Tuuro-Kimmo Lehtonen (1999, 17) esittää, että englanninkielisen sanan *consumption* ja ranskankielisen termin *consommation* latinankieliset juuret viittaavat sekä hävittämiseen ja loppuunkuluttamiseen (*consumere*) että täydellistämiseen ja kokoamiseen (*consummare*). Kulutus siis merkitsee (loppuun)kuluttamista, mutta myös esineen haltuunottoa ja omien merkitysten kokoamista. Maria Koskijoen (1999, 90) mukaan kuluttamista on koko prosessi, minkä ihminen kulkee esineen kanssa. Se on tuotteen tai palvelun valintaa, hankkimista, käyttöä, huoltoa, korjaamista sekä poistamista. Bjarne Roganin (2001,104) mielestä kulutus ei ole aktiivista valintaa, tavaroiden hankkimista tai ostoa vaan mielikuvituksellista mielihyvää, jonka kuvittelemme esineellä olevan.

Koskijoki (1999, 192) jakaa kulutuksen perinteiseen ja moderniin kulutukseen Minna Sarantola-Weiss puolestaan puhuu esimodernista ja modernista kulutuksesta (Sarantola-Weiss 2003, 222.) Esimoderni tai perinteinen kulutus nähdään kiintymisenä merkityksellisiin esineisiin, joista pidetään huolta ja korjataan ja niitä valmistetaan myös itse kuten omavaraistaloudessa (Koskijoki 1999, 192). Esimodernia kulutusta on pidetty rituaalisena. Se sijoittuu arkaaiseen aikaan, jossa esineitä oli vähän ja ne vähät olivat merkityksellisiä koko yhteisölle. Arki oli säästämistä ja puutteessa selviämistä. Mutta juhlat erosivat arjesta, silloin ”ei oltu köyhiä eikä kipeitä”. Tämän voisi sanoa olevan askeettista kulutusta, säästäväisyyttä, vaatimattomuutta, järkevää ja yhteisön hyvään tähtäävää. Esimodernissa kulutuksessa pääpaino on ollut taloudellisessa ja tavaraopillisessa puolessa esimerkiksi hinta laatu suhteen kautta. Kallis on ollut kestäväää ja tarkoituksen mukaista. (Ilmonen 1993, 207-208.) Seuraava nuori informantti vaihtaa esimodernilta kuluttajalta:

Mielestäni ihmisten pitäisi rakastaa tavaroitaan ja kunnioittaa niitä. Tarkoitan sitä, että mikä tahansa ei olisi tarpeeksi hyvää ja hankituista tavaroista huolehdittaisiin. Niitä pidettäisiin hyvässä kunnossa ja huollettaisiin ja korjattaisiin niin että ne kestäisivät mahdollisimman kauan. Tähän ainakin minä pyrin. Olen päättänyt, että talvikenkäni kestäväät ainakin kymmenen vuotta. Seitsemän on takana ja täksi talveksi laitatin niihin uudet pohjat. Kyllä niillä vielä monta vuotta kulkee.(RK3N25.)

Moderni kuluttaja haluaa aina lisää uutta ja parempaa. Moderni kulutus on yksityistä eikä vaurautta tehdä näkyväksi yhteisölle. Se on enemmän oman itsensä arkista rakentamista, vaikka toisaalta siihen liittyy yhteisöllisyyttä. Vaikka kotia sisustetaan itselle, sitä myös samalla rakennetaan sukulaisille ja ystäville. (Sarantola-Weiss 2003,36.) Modernissa kulutuksessa tavaran symbolinen luonne edustaa laatua. Uusi muodikas tuote on kallis ja symbolisesti vanhentunut tavara on halpaa. (Ilmonen 1993, 208.)

Modernin kuluttajankin esinesuhde on kaksijakoinen. Modernina kuluttajana ihminen haluaa lisää, uutta ja parempaa, mutta kuitenkin kiintyy esineisiin, personifioi ja liittää niihin muistoja elämänvaiheistaan. Myös moderni kuluttaja korjaa vanhaa, vaalii perintöesineitään, paranteleo esineitään tuunaamalla¹⁵, tekee itse muutoksia – kuten perinteinen kuluttaja omavaraistaloudessa. (Koskijoki 1999, 191.)

Massatuotetut hyödykkeet ovat anonyymejä ja massoille tuotettuja, mutta kuitenkin jokaisen kuluttajan mielestä juuri hänelle itselleen merkityksellisiä. Kulutus tähtääkin laadullisten erojen tavoitteluun. Kuluttamisella uusinnetaan itseä. Enää ei osteta puutteeseen, vaan kun mieli tekee lisää. Tietenkin tämä lisän haluaminenkin on puutostila, jonka vajuus on täytettävä uudella esineellä.

Kuluttaminen on itse asiassa esineen ja yksilön välisen etäisyyden voittamista. Esteellisen etäisyyden ylittäminen suo nautintoa. Kun yksi este on ylitetty, on näköpiirissä uusi ylitettävä este – uusi himoittava esine. (Falk 1994, 143; Lehtonen 1999, 29.) Pasi Falkin mielestä tavaroiden paljous markkinoilla ei ole tarpeen tyydytystä varten vaan haluamista varten. Sitten, kun esine on ostettu tai otettu haltuun, se ei enää ole haluamisen kohde. Hänen mukaansa: ”Haluta voi vain sitä, mikä ei ole (vielä) hallussa.” Mutta hän lisää, että myös nykyihmisellä on tarve kiinnittyä esineisiin ja tehdä niistä omia esineitä – oman kodin esineitä, mielen patinoimia esineitä, jotka fyysisesti ovat ennallaan. (Falk 1997,76.)

¹⁵ Tuunauksen termillä tarkoitetaan virittämistä, säätämistä, koristelemista. Massatuotettuja, brändättyjä esineitä kuten autoja ja vaatteita muutetaan oman näköisiksi turvallisesti, kun alla on tuttu merkki-brändi.

Kuluta ja vaikuta

Kulutusvalintoihin on aina pyritty vaikuttamaan erilaisin päätöksin ja säädöksin, valistuksen, neuvonnan ja mainonnan avulla. Kuluttajia on talouspoliittisessa keskustelussa syyllistetty milloin liiasta kuluttamisesta tai liian vähästä kuluttamisesta. Säädöksin on säännelty esimerkiksi alkoholin ja tupakan käyttöä, niitä ei myydä alle 18-vuotiaille.

Kuluttajaneuvonnalla on pyritty vaikuttamaan mm. terveellisen ruoan valmistukseen ja kotitaloustöiden tehostamiseen. Erilaiset kansalaisjärjestöt kuten Martat tai erilaiset kodinhoito-oppaat ovat pyrkineet kasvattamaan suomalaisista naisista kotikulttuurin edustajina valistuneita kuluttajia. Kulutusvalistuksessa on kysymys makuarvostelmista, siitä että joillakin on hallussa hyvä maku ja hyvät tavat ja niitä halutaan siirtää toisille (Sarantola-Weiss 2003, 38-41). Hyvinvoinnin kasvaessa on siirrytty valistamaan ympäristön säästämässä. Tavaroiden tuotannossa on nostettu esiin ympäristönsuojelullisia näkökohtia kuten eläinsuojelua, luonnonvarojen tai lapsityövoiman käyttöä (Ahlqvist 1998, 10).

Tiedotusvälineet ja mainonta muokkaavat kulutusta. Mainontaa tutkineen Visa Heinosen mukaan mainonnan tarkoitus on suostutella ihmisiä ostamaan tuotteita ja saada heidät vakuuttumaan valintojensa onnistuneisuudesta (Heinonen 2001, 303). Mainonta pyrkii synnyttämään positiivista asennetta mainostettua tuotetta kohtaan ja siten erilaistamaan tuotteen. Mainonta kannustaa kuluttamaan yleensä, ei niinkään yksittäisten tavaroiden kuluttamiseen. Mainonnan avulla unelmien objektit luodaan ja tuodaan esille. Esimerkiksi sisustuslehtien artikkelit ja niiden mainokset tarjoavat kuvan ajan arvostuksista ja ihanteista. Ne luovat ja jakavat saman kulttuurisen todellisuuden lukijoidensa ja muun median kanssa (Sarantola-Weiss 2003, 43).

Tilastokeskuksen tutkijat Kirsti Ahlqvist ja Anne Kirjavainen (1998) ovat tutkineet miten ihmiset suhtautuvat kuluttamiseen. Aineistonsa he keräsivät neljässä ryhmähaastattelussa. Kaksi ryhmää oli 1940-luvulla syntyneitä ja toiset kaksi ryhmää 1965–1973 syntyneitä. 1940-luvulla syntyneet olivat kokeneet sodan jälkeisen pulan ja nykyisen tavarapaljouden kasvun. Nuoremmat olivat syntyneet ja kasvaneet hyvinvointiyhteiskunnassa ja kokeneet 1990-luvun alun la-

man. Kaikissa ryhmissä kulutus yleensä koettiin negatiiviseksi ja ylimääräinen kulutus oli toisten kulutuskäyttäytymistä, ei omaa. Tämä näkyi myös omassa aineistossani, oma kulutus oli asiallista, mutta toiset ostivat ylimääräistä tai turhaa:

[Mitä pidät roskana] Rihkamatarat, joita useat ostavat kotiinsa. (KSMA-JYEL/KY 10:12N48.)

Minulla on animistis-ekologinen suhtautumistapa esineisiin tyyliin. Tätä voi vielä käyttää jotakin johonkin." En ymmärrä kerskakulutusta, minusta se on moraalisesti rangaistavaa! Kun naapuri oli tunkenut kynnyksen roskikseen, laitoin sen koirankopin kynnyksmatoksi. Koulussa pidän läksynkuulustelut, sanakokeet yms. AINA joidenkin monisteiden, mainosten tms. TAKAPUOLILLE. Luomivärini on yli 30v. vanhaa. En ole käyttänyt sitä pariinkymmeneen vuoteen, mutta miksi heittäisin sen pois? Villasukista leikkaan varret ja kudon/neulon niihin uudet terät. jne. Säälin perikuntaani. Roskat on jotenkin alakuloisia... (KSMA-JYEL/KY 10:2N46.)

Varallisuus luo taloudelliset rajat kulutukselle, mutta sitä määrittävät myös yleiset 'tavat ja maut' siitä, mitä pidetään tarpeellisena. Myös kuluttaja itse säätelee ja tarkkailee kulutustaan. Samallakin tulotasolla ja samassa elämänvaiheessa olevat ihmiset kuluttavat hyvin eri tavoin ja välttämättömyystavarat ovat suhteellisia. (Ahlqvist 1998, 10-13.) Omassa aineistossa huomasi, ettei ihmisiä voinut luokitella iän mukaan tyyliin nuoret kerskakuluttajat, keski-ikäiset säästäväiset, useimmat nuoret olivat tosi kulutuskriittisiä, kuten tämä 25-vuotias nainen:

Muovi on roskaa. Vältän hankkimasta sitä. Kertakäyttöiset esineet ovat roskaa. Yritän välttää niitä tai käyttää niitä useampaan kertaan. Inhoan kaikkea, mitä pitäisi ostaa trendin vuoksi. Värikuoria, hajukyniä, rihkamaa ja krääsää, jonka sisältö pysyy vuodesta toiseen samana, vaikka ulkokuori muuttuukin. Vastustan tavaroita, jotka tuotetaan vain myynnin takia. Jos minulla on punainen toimiva kynä, miksi haluaisin sinisen. (RK3N25.)

Ahlqvistin ja Kirjavaisen haastatteluissa ilmeni, etteivät ihmiset miellä kuluttavansa. He elävät elämäänsä ja raha on se, joka kuluu ruokakaupassa käyntiin, laskujen maksamiseen, matkoihin, konserteissa käynteihin...(1998, 10-13.) Välttämätön kulutus kuuluu arkeen, se on pakollista ja rutiininomaista kuten ruoka ja asuminen. Päivittäistavarat hankitaan kaupoista, missä ostajat kohtaavat valtavan määrän hyödykkeitä, jotka poikkeavat vain vähän toisistaan, jos olenkaan. Miljoonista tuotteista asiakas ei saa tehdä valintoja vaan hänen täytyy tehdä ne (Lehtonen 1999,102). Joka viikko kauppoihin tulee noin 80 uudennäköistä tuotetta ja ruokakaupassa asiakas ohittaa minuutissa noin 500 pakkausta (Hämäläinen & Isotalo 1999, 112). Tästä tavarapaljoudesta on kunkin löydettävä itselle merkitykselliset esineet:

Suhtautumiseni esineisiin on ristiriitaista. Toisaalta pidän niistä (esimerkiksi kaikista kauniista käsitöistä) ja esineitä on mukava suunnitella ja tehdä. Toisaalta tavarat ahdistavat minua. Haluan eroon omaisuudestani. Minua ahdistaa tavaroiden jatkuva tyrkyttäminen. Vaikka mitään ei ostaisi, silti varmasti joka päivä saa vastuulleen uuden esineen. (RK3N25.)

Kulutus on osa arkea

Moderni kuluttaja pyrkii kuluttamalla täydellistymään rakentaessaan minuuttaan – kerätessään itseään (Koskijoki 1999, 19). Kaikki unelmien objektit eivät kuitenkaan ole kaikkien ulottuvilla, esineen ja unelmoijan etäisyyksissä on eroja kuten varallisuus ja itsekuri (Lehtonen 1999, 47-50). Kuluttamisemme kertoo siitä, mitä olemme tai mitä haluaisimme olla. Omistamiemme käyttöesineiden avulla viestimme mihin haluamme kuulua ja mistä erottua. Se, millä esineillä milloinkin tämä ero tehdään, vaihtelee. Valinnat vahvistavat identiteettiä, elämäntapaa ja sitä kuvaa mikä halutaan antaa itsestä muille (Kulutuksen vuosisatua 2000,13-14).

Kohdasta 2. puuttuu ainakin yksi määritelmä: "Olen kiinnostunut/viehätynyt esineistä." Ei esineitä tarvitse kerätä tai olla niiden kanssa tekemisissä työn puolesta, jotta niistä voisi olla kiinnostunut. Minua viehättää tietynlaiset esineet, mutta en tarvitse niistä kokoelmaa ympärilleni. Minulla on esimerkiksi paljon kenkiä (yli 20 paria), mutta ne eivät muodosta kokoelmaa, olen vain ostanut sellaisia kenkiä joista satun pitämään. Toinen asia on kirjat: en kerää jonkun tietyn kirjailijan teoksia, mutta ostan sellaisia joilla on minulle merkitystä. (RK27N26.)

Kuluttamiseen liittyy huono omatunto, koska kuvitellaan, että on olemassa hyvää ja oikeaa kuluttamista ja että kulutuksen määrät olisivat yleisesti hyväksytyjä (Lehtonen 1999, 217). Zygmund Baumanin (2002, 95) mielestä juuri se onkin vaikeaa, koska ei ole olemassa normia määrittelemään, mitkä halut ovat välttämättömiä ja mitkä eivät, tai minkä halun täyttäminen on ajanmukaista tavoiteltaessa yhdenmukaisuutta, jossa luksuksen haluaminen on syntiä. Muutaman informantin vastauksessa tuli esille syyllisyys ja häpeä siitä, että jotakin tarpeetonta oli tullut hankittua. Syyllisyyttä näytti herättävän myös se, että luopui vielä ehjistä tavarasta, joka oli tullut tarpeettomaksi, tai ylipäättään omisti liian paljon tavaroita:

Jos päätän heittää jotakin pois, teen sen mahdollisimman nopeasti. Tuntuu jotenkin epämiellyttävältä heittää jotakin pois, jotakin mitä on joskus ostanut tai saanut lahjaksi. Roskiin heittäminen tuntuu tuhlaukselta, joskus jopa rikolliselta tai ylimieliseltä. Esineet eivät saa mitään erilaista kohtelua, mutta siis nopeus on valttia. (RK9N23.)

[Millaisissa elämäntilanteissa esineet käyvät tarpeettomiksi] Muutoissa on pakko hävittää jotain ("kasvojen pysymisen" vuoksi). Silloin paljastuu, mitä kaikkea on oikeasti kerääntynyt nurkkiin. (RK24N33.)

Kuluttamisen akti alkaa jo ennen ostopäätöstä ja jatkuu vielä sen jälkeen (Sarantola-Weiss 2003, 33-34). Roganin mielestä kulutus ei ole aktiivista valintaa, tavaroiden hankkimista tai ostoa vaan mielikuvituksellista mielihyvää, jonka kuvittelemme esineellä olevan. Perusmotivaatio kulutuskäyttäytymiseen on halu kokea todellisuudessa se kokemus, minkä olemme jo kokeneet mielikuvituksessamme tai fantasiaissamme. Mutta koska todellisuus ei koskaan vastaa mielikuviamme, haluamme hankkia aina uusia ja uusia esineitä, ennen kokemattomia esineitä. Lehtosen (1999, 99) mukaan pitkään haaveilu pakottaa tai luonnollistaa ostamisen tarpeelliseksi. Tämä dynamiikka illuusion ja todellisuuden välillä antaa avaimet ymmärtää nykykuluttajan käytöstä. (Rogan 2001, 105-106)

Ostoksilla käymisessä on Lehtosen mukaan kyse makujen jakamisesta ja yhteen sovittamisesta eikä ainoastaan omahyväisestä mielihyvän hakemisesta. Se on suhteiden ylläpitämistä ja niiden luomista. (Lehtonen 1999, 66.) Seuraavan informantin äidin on tehnyt mieli ostaa ja suhteiden ylläpitämisen vuoksi tytär ei voi hävittää saatua tavaraa, vaikkei sitä tarvitsisikaan. Enää ei puhuta tarpeista ja niiden tyydyttämisestä vaan halusta ja mielihyvästä tai siitä mitä tekee mieli:

*Hieman samoin suhtaudun toisaalta joihinkin äidiltä saamiini esineisiin. Ahkerana kirpputorien kiertäjänä hän on kantanut minulle lukemattomia astioita, verhoja ym, joita ensimmäiseen omaan kotiini on tarvittu. Ajan kuluessa nuo esineet ovat sitten käyneet tarpeettomiksi, hankkiessani pikkuhiljaa oman makuni mukaisia astiastojen osia ym. Minulla on myös esimerkiksi upea, suuren suuri peruna/keittokulho, jolle minulla ei ole ollut kertaakaan käyttöä - milloinkas opiskelija tarjoilisi illallisia kymmenelle hengelle? Kuitenkaan en pysty luopumaan kullosta, tai edes vihjaamaan äidille, että se seisoo käyttämättömänä komerossani. Hän on hyvää hyvyttään sen minulle lahjoittanut, antanut pois omistaan ajatellessaan minun tarvitsevan sitä, ja sen pois heittäminen tuntuisi avun halveksunnalta... Ja edelleen, minulla on veljeltäni kerran joululahjaksi saamani teletappi-figuuri, josta en voi luopua. Teletapit olivat muutama vuosi takaperin "loistava" vitsi, ja nuori veljeni osti tuon otuksen minulle joululahjaksi, asiaa varmasti suunnatoman pitkään pohdittuaan, enkä nyt voi heittää figuuria pois. Myöskin samalla lailla saamani kylpyvaahtopullo on juuri ja juuri avattu, käyttämätön ja ruma - mutta jopa esillä kylpyammeeni reunalla! En käsitä hellämielisyyttäni... Tuntuisi vain jotenkin niin väärältä, halveksunnalta, heittää pois jotain **sellaista, minkä pieni veljeni on minulle rakkaudella valinnut. (RK32N25.)***

Esinetutkija Maria Koskijoen mukaan moderni kuluttaja pyrkii kuluttamalla täydellistymään rakentaessaan minuuttaan – kerätessään itseään (Koskijoki 1999, 19). Koska kuluttaminen on palapelin kokoamista ja kuluttamisen kohteena olevasta esineestä luopuminen on prosessin loppupäässä, on pitkän ja vaiherik-

kaan matkan varrella tapahtunut monia merkityksenantoja, joista on vaikea keralla irtaantua. Näin informanttini vastasivat kysymykseeni: "Miten luovut esineistä?":

Lahjoitan sukulaisille parhaimpia, myyn kirpputorilla toiseksi parhaita tai vien kierrätykseen sellaista käyttökelpoista, mikä ei mene kirpputorille, mutta mitä ei raaski poiskaan heittää. (KSMA-JYEL/KY 10:15N60.)

Tarpeettomiksi itselleni käyneet esineet joko lahjoitan pois ystäville tai myyn niitä kirpputorilla. Tunnearvoa omaavia esineitä saatan säilyttää, vaikkei niille mitään varsinaista käyttöä löytyisikään. (RK17N22.)

Luovun esineistä varastoimalla niitä eri paikkoihin. Lopulta varastot on pakko tyhjentää ja suurimmasta osasta tavaroita luopua. Kierrätän mahdollisimman paljon, tai siis vien ne keräyslaatikkoon tai myyn (yritän) kirpputorilla. Tosin kirpputorit ja kierrätyskeskukset ovat täynnä tavaroita joita kukaan ei halua, eli nekin on aikamoinen varasto. Itselle tärkeitä esineitä haluan antaa jollekin tutulle ihmiselle, tuntuu että ne sillä tavoin saavat hyvän kodin. Joskus kun joku itselle turha esine onkin tärkeä jollekin muulle, se alkaa näyttää paremmalta myös itselle. Kirpputorilla tavaroita myydessä haluaa paremman hinnan itselle tärkeistä esineistä, niitä ei ehkä lopulta myy ollenkaan. (RK4M24.)

Kulutus on osa kulttuuria, osa arkea. Kulutus on yhteiskunnan ja kulttuurin muokkaamista ja siihen vaikuttavat yhteiskunnan hyvinvointi, tuotteiden tarjonta ja tiedonkulku tarjonnasta sekä valinnan mahdollisuudet luoda merkityksiä. Kulutus tarkoittaa muutakin kuin vain perustarpeiden tyydyttämistä. Kulutus on yhä enemmän valintaa pienten erojen välillä. Suomessa tehdään päivittäin kymmenen miljoonaa ostopäätöstä. Ostamisesta on tullut tärkeämpää kuin itse tuotteen käytöstä. (Kulutuksen vuosisata 2000,1-2.) Kulutus on osallistumista kulttuuriin ja köyhyys voidaan määritellä syrjäytymisenä kulutuksesta (Juntto 2000, 27). Näin aineistossani pohdittiin kuluttamista:

Kun vanhenen, en tarvitse kaikkea menneisyyteen liittyvää tavarataivasta muistutamaan menneisyydestä. (RK38N52.)

Olen 62-vuotias ja pienen pieni ajatus on käynyt mielessäni, että tarvitsenko kaikkea keräämääni ja säästämääni. Vielä yksi mieleen tullut "säästöjuttu", tämäkin tunnetasolla.

Jouduimme viime kesänä luopumaan koirastamme – pystykorvasta. Keräsin sen tavarat, "lelut", hihnan, pannan, ruokakupit, aluset lääkeresptit ym. laput, kuvakeromuksen säilytyslaatikkoon. Joskus sitä tutkin, muistelen koiraamme ja monia hauskoja retkiä ja tapahtumia sen kanssa. Useimmat olisivat heittäneet kaikki roskiin, luulisin. (KSMA-JYEL/KY 10:20N62.)

3. KERÄILIJÄ PELASTAA KATOAMISELTA

Kerätty ja kasaantunut menneisyys

Keräilyä on monenasteista. Se on yksi kuluttamisen muoto ja vapaa-ajan vietto-tapa. Sosiologiassa kulutukseen on perinteisesti yhdistetty hyödyllisyys ja tarpeiden tyydytys. Etnologi Bjarne Roganin (2001, 93-103) mukaan keräilyä onkin pitkään pidetty irrationaalisenä, koska se ei tähtää hyötyyn. Hän kirjoittaa, että noin kolmasosa väestöstä keräilee tai ainakin on kerännyt aikuiselämänsä aikana. Aineistossani 63,5 % ilmoitti keräilevänsä jotain tai kokevansa itsensä keräilijäluonteeksi. Näistä keräilijäksi itsensä luokittelijoista noin puolet (52,4 %) nimesi keräilykohteensa:

Keräilen: sarjakuvia, elokuvia, kirjoja, kasveja (puutarhaan), levyjä (kaikenlaisia), ruokaohjeita, lehtileikkeitä, yms (RK18M40.)

Keräilen: Pez-karkkiannostelijoita, sienilamppuja, retromuoviastioita, muovisia tuhkakuppeja, skootteriaiheista pikkutavaraa. (RK24N33.)

Keräilen: helluntailehtiä. KSMA-JYEL/KY (10:1M55.)

Keräilen: kirjoja, lehtiä, astioita, kankaita, koreja, laukkuja, pieniä koriste-esineitä, Arabian kukkapurkkeja,,,, (KSMA-JYEL/KY 10:8N47.)

Marjorie Akin (1996, 108) nimeää viisi perussyitä miksi ihmiset keräilevät: tyydyttääkseen persoonallista esteettisyyttään, saavuttaakseen hallinnan tai valmistumisen tunteen, liittääkseen itsensä historiaan, todellisen tai kuvittelun hyödyn vuoksi sekä jännittävien elämysten metsästyksen vuoksi.

Tarkastelen tässä keräilyä niin tavallisten ihmisten keräämisen kuin varsinaisen kokoelmaan tähtäävän keräilyn kannalta. Ihmiset keräävät esineitä siis tyydyttääkseen omaa esteettistä makuaan tai tajuaan, he keräävät kauniita esineitä. Myös esineiden nimeäminen ja järjestäminen tyydyttävät estetiikan kaipuuta. Aineistossani ihmiset pohtivat tätä 'hyödyttömän' kauneuden keräämistä tai kasaantumista tähän tapaan:

(Koen itseni keräilijäluonteeksi. Keräilen kaikkea silmän ruokaa astioita, pitsejä kauniita kankaita, esineitä, kierrätyskamaa KSMA-JYEL/KY 10:7N50.)

Säästäjä ja hamstraaja. Keräilen kaikenlaista vanhaa tavaraa, joka miellyttää minua esteettisesti, ja jota mahdollisesti voi käyttää johonkin käsityöhön tai "askarteluun" tai josta voi rakentaa jotain. (RK37N38.)

Toiseksi ihmiset keräävät tunteakseen hallitsevansa tai kontrolloivansa jotakin tai saavuttaakseen täydellistymisen tunteen. Kerääminen on inhimillistä itsensä täydentämistä. Keräilijää arvostetaan siksi, että hän antaa arvoa sellaiselle esineelle, jota muut pitävät eniten arvossaan vain juuri *parasta ennen* -päiväystä. Keräilijää liitetään vanhoihin esineisiin ja kuluttajat uusiin tavaroihin. Keräilijää pidetään lojaalina kuluttajana, koska hän pitää esineen pois käytöstä ja siten säästää sitä seuraavalle sukupolvelle, haalijaa tai kasaajaa pidetään taas hamsterina. Keräilijän singularisoimia esineitä pidetään yleensä arvokkaina ja säästämisen arvoisina (Pöyhtäri 1996, 71), mutta tavallisen ihmisen itselleen merkityksellisiä esineitä ylenkatsotaan, niiden muistoarvoa vähätellään ja niiden säilyttäminen näyttää tai kuulostaa roskaläjältä. Moni informanttini kertoi, ettei hän varsinaisesti kerää vaan tavaraa kertyy nurkkiin, kun niistä ei raski luopua:

[Miten luovut esineistäsi] En luovu mistään esineistäni. Kaikki huonekaluni ovat samoilla paikoilla jo vuosia. Kodinkoneita minulla on vain vähän. Sähköisiä vempaimia on vain pesukone, sähkövatkain joita käytän vain harvoin. Radioita on, mutta televisioo ei ole, ei myös pölynimuria, ei tietokoneita. Elän hyvin vanhanaikaista taloutta. Ainoastaan on tämä kirjoituskone josta en luopuisi.

Kun asun maatalossa on paikkoja ulkorakennuksissa. Saunaneteisessä kangaspuut seisoo siellä, kun viimeksi olen kutonut kesäisin siellä mattoa, on tyhjät heinävaja ja navetta, aittakin on. Tarpeettomaksi esineeksi on viety niihin, sitten on vielä asumattomaksi jäänyt yläkerta. Ei tartte luopua eikä viedä roskiin.

Heinävaja ja navetta on jääneet eläimistä vapaaksi, niin niihin on viety käytöstä poistettua tavaraa. Siellä on mieheni tekemä 1950-luvulla oleva tiskipöytä, rikki mennyt sähkölämpöpatteri, rikkinäinen vesipumpun varaaja, rukki, jonka nuorena ollessani teetettiin naimisiin mentyäni 1947. Silloin täytyi vielä kehrätä että sai villalankaa. Vielä sillä olen kehrännyt 1970-luvulla omanlampaan villat ja vieraille pelavia. Nyt taitaa pysyä käyttämättömänä. Vielä vintillä on tiskipöytä ja kuivauskaappi, kun vanhempani siellä asuivat. Joskus olen vienyt astioita ja vaatteita Pelastusarmeijan kirpputorille ja vaatetta myös Inkerin keräykseen. (KSMA-JYEL/KY 10:6N83.)

Se, että henkilölle kertyy esineitä elämänsä aikana, on ajan tarkoitus: muistoja ihmisistä, kohtaamisista, tapahtumista tai elämänvaiheista. Tämä onkin Akinin 1996 mielestä kolmas syy keräämiselle, esineiden avulla liitytään historiaan. On esineitä menneistä elämänvaiheista, jotka on säilytetty tulevaisuutta varten todistusaineistoksi eletystä:

Itse määrittelin olevani: tavaran hamstraaja. Kaappeihini kertyy kaikenlaista tavaraa, jota en heti raski heittää menemään, mutta joka sitten esimerkiksi suursiivouksen tai muuttojen yhteydessä karsiutuu pois lojumasta. Lisäksi minulla on paljon "tarpeetonta" tavaraa, jolla ei sinänsä ole mitään käyttöarvoa, ne ovat koristeena ja muistoina jostakin ihmisestä, hetkestä tai esimerkiksi matkasta. Myös lahjaksi on tullut saatua vuosien mittaan paljon tällaista tavaraa, josta ei raski luopua sen takia että se on saatu joltakin tietyltä ihmiseltä. Lisäksi säilytän saamani postikortit; en esimerkiksi joulukortteja, joita saan joka vuosi samoilta ihmisiltä. Säilytän sellaiset

kortit, joita ihmiset lähettävät minulle ihan vain muistaakseen minua, joihin he ovat esimerkiksi kirjoittaneet minulle runoja tai jotka muuten koen säilyttämisen arvoiseksi henkilökohtaisiksi muistoiksi. Tällaisiin kortteihin liittyy erilainen tunne, koska niitä ei ole lähetetty pelkästään sen vuoksi että "nyt on jouluku ja kuuluu lähettää kortteja". Ne osoittavat, että lähettäjä on ajatellut minua ja halunnut ilahduttaa minua kortillaan. (RK 22N21.)

Ihmiset haluavat kerätä ja omistaa esineitä, jotka yhdistävät heidät menneisyyteensä, esineet toimivat historiallisina todistuskappaleina. Kun ihminen perii esineitä vanhemmiltaan, liittyy hän osaksi perheen tarinaa:

[Mitä tarpeettomia esineitä sinulla on] Suomalaisen ihmisen tavaroista varmaan 90% on sellaisia, joita ilman voisi ihan hyvin elää... Itse en heitä pois läheisiltä ihmisiltä (kuten vanhemmilta, ex-poikaystävilta, nykyiseltä mieheltä, ystävilta, sisaruksilta ja mummilta) saatuja esineitä. Minulla on esimerkiksi mummin hääpuku 1930-luvulta. Minulle se on täysin tarpeeton, mutta kuitenkin tärkeä. Sitten minulla on äidin antama, hänen nuoruusvuosiensa Raamattu 1960-luvulta. Itse en ole mitenkään uskonnollinen, mutta säilytän Raamattua. Niin, onhan minulla myös mummin antama Raamattu, joka on 1800-luvun loppupuolelta. (RK27N26.)

[Mitä tarpeettomia esineitä sinulla on] Lasten piirrustuksia (katselen sitten vanhana), ikivanhoja kurssien monisteita (jos sittenkin tarvitsee tietoa), kankaita ym. tarvikkeita- en juuri ompele, (mutta jos sattuisi tarvitsemaan), nappeja (jos joku päivä olisikin aikaa ja idea tehdä koruja) nuoruuden aikainen kello muistona vaan, mummin vanhat rikkiäiset pitsiverhot ja ukin kaatopaikalta löytämä upea pitsinen villatakki. Isän tekemä peilinkehys, katajapaloista. Esineet taitavat olla minulle muistoja ihmisistä... (RK29N43.)

Mutta myös omat esineet halutaan sitoa suvun historiaan, halutaan jättää jälkiä (tuleville) lapsille tai lastenlapsille.

[Mitä tarpeettomia esineitä sinulla on] läpinäkyvä muovikukkaro lapsuudesta, se on ihan kaunis: Pehmoleluja, pieniä vaatteita, pienet kengät.. ne odottavat varmaan tulevia lapsiani (RK13N20.)

[Mitä tarpeettomia esineitä sinulla on] Oikeastaan ei ole olemassa mitään tarpeetonta, vaan kullekin esineelle tulee joskus "tilaisuus". Ajattelen esineideni elämää aika pitkästä perspektiivistä ja olen esim. säästänyt poikani (20v.) leluja tuleville lapsenlapsilleni. Typerät urheilupokalit myös, koska niillä voi joskus sitten vaikka leikkiä. (RK11N45.)

[Miten luovut esineitä]Kohtuullisen paljon on myös niitä esineitä, joita en kierrätä ainakaan tässä elämän vaiheessa. Nuo esineet eivät kuitenkaan ole henkilökohtaisia esineitäni vaan toimin ikään kuin välikätenä niiden kanssa. Lasteni (tällä hetkellä 21, 20, 14-v) potta, vanna, WC-rengas, sänky, ehjät, heille aikanaan tärkeät kirjat, lelut, lehdet, päiväkodista ja koulusta tuodut rekvisiitat ovat aittamme vintillä. Tavallaanhan en ole itse niitä ominut enkä luopunut, vaan pidän niitä poikien omaisuutena. Joka tapauksessa ne on huolella pakattu ns. hiirisuojattuna varastossa. (RK30N51.)

Aineistossani oli runsaasti mainintoja, joissa harmiteltiin lapsuusajan lelujen häviämistä tai sitä, että itse oli antanut ne pois sukulaisille aikuisuuden kynnyksellä. Omat lapsuusesineet näyttävät olevan tällaisia todistuskappaleita, joita kaitaan, olipa henkilö nuori tai vanha:

Sain poikasena joululahjaksi puuhevosen, jonka enoni oli tehnyt. Vieläkin pitäisin sen aarteena jos se olisi säilynyt. (KSMA-JYEL/KY 10:19M86,)

Omistin lapsena nukken jonka annoin serkulleni. Nukke oli kumia n 50 cm pitkä ja aivan kuin oikea vauva. Saavutettuani niin sanotun aikuisiän luovuin siitä. Olen koko ikäni katunut nukken pois antamista ja varsinkin kun serkkuni tuhosi sen välittömästi saatuaan sen. (KSMA-JYEL/KY 10:8N47.)

Eniten tällä hetkellä toivoisin että äiti olisi säilyttänyt joitain lelujani. Esim. kangaspuut ja jotkin barbit ja ponit olisi kiva löytää jostain ja valita niistä muutamia edustavimmat tulevien sukupolvien ihmeteltäviksi. Kerroin juuri kaverilleni, että äiti huomasi minun osaavan kirjoittaa, kun noin viisivuotiaana kirjoitin pakastetussilla nukkenvaatteeseen "minä inhoan tetä" kun naapurin pojat olivat rikkoneet leikkini. (RK21N24.)

Myös keräilijä kerää menneen ajan todistuskappaleita, mutta esineet eivät ole hänen henkilökohtaisen elämänsä todistuskappaleita. Kokoelmaan liittämisen jälkeen esineistä tulee hänen keräilemiään ja osaksi keräilijän tarinaa. Näin yksityisen ihmisen muistoesine ja keräilijän kokoelmaesine ovat samaa sukua.

Hyödyn tavoittelu on tärkeää keräilyssäkin, vaikka se usein kielletään. Se on Akinin (1996, 112-113) mainitsema neljäs syy miksi kerätään. Keräilijän hyöty eroaa kuitenkin investoinnista. Investoinnilla pyritään mahdollisimman suureen taloudelliseen hyötyyn ja siinä päämääränä on mahdollisimman suuren markkina-arvon kasvattaminen. Objekti omistetaan siksi, että siitä halutaan luopua mahdollisimman kannattavasti. Keräilijän tarkoitus on säilyttää, vaikka tilapäisesti hän voi myydä jotakin kokoelmastaan saadakseen varoja uuteen esineeseen, joka parantaa kokoelmaa. Keräilijä voi osoittaa yhteisön silmissä keräilyn taloudellisen hyödyn ja oikeutuksen mahdollisella kokoelmaobjektin markkina-arvon esittelyllä vaikei objektista aiokaan luopua.

[Mitä tarpeettomia esineitä sinulla on] Minulla on posliininen Misha-karhu, puinen koottava palikkatorni ja kaksi puista pientä venäläistä tyttönukkeja. En voi niitä hävittää, koska Mamma-vainaa on ne tuonut Venäjältä. Tyttönukkejen pohjassa lukee vuosiluku 1978 koukeroisella vanhanaikaisella Mamman käsialalla. Sitäpaitsi Mishakarhu on Lomonosov-posliinia, jolla on jo keräilyarvo! (RK24N33.)

Keräilijät, kuten haalijat, näkevät kasansa rikkauden varastona, johon tukeutua vaikeina aikoina, jotain mitä jättää perinnöksi tai jonka voi antaa lahjoituksena (vrt. Akin 1996, 113). Haalija kerää tulevaisuuden varalle tai lapsilleen tai jollekin joka siitä hyötyisi. Tavallinenkin kuluttaja haluaa säilyttää esineitään, joihin on kulunut rahaa ikään kuin ne vielä tuottaisivat hyötyä, vaikei niitä käytettäisiin.

[Mitä tarpeettomia esineitä sinulla on] Voi, vaikka mitä. Kaapillinen askartelutarveta, inspiraatiota ja aikaa odottamassa. Toinen kaapillinen vanhoja vaatteita ja kankaita odottamassa ompeluaikaa, jolloin saan niistä käyttökelpoista lapsille. Seinällinen kirjoja - eihän niitä oikeasti tarvitse. Vaatehuoneessa pieneksi käyneitä vaatteita

ta odottamassa laihtumista. Keittiössä on hyvin harvoin käytetty yleiskone. Ja silti omasta mielestäni olen oppinut jo heittäämään poisikin. (RK2N40.)

Myös muistojen ilmentäjänä esine on hyödyllinen muistuttaja siitä, että omistaja kuuluu johonkin sukuun ja sukupolvien ketjuun todistusaineistona juurista ja suhteista. Esine toimii hyödyllisenä statuksena, elämänvarrelta halutaan säilyttää matkamuittoja esimerkiksi eri vuosikymmeniltä.

[Mitä tarpeettomia esineitä sinulla on] Lapsuuden leluja ei enää tarvitse, mutta ne haluaa säilyttää juuri koska niihin liittyy muistoja. Samoin vanhat koulukirjat säästän, vaikkei niitäkään tarvitsisi. Moni esine on tarpeeton kylmällä järjellä tarkasteltuna, mutta niihin liittyvät muistot ja tunnelmat tekevät niistä tärkeitä. (RK8N26.)

Viidenneksi syyksi keräilyyn Akin nimeää jännittävien elämyksien metsästyksen. Etsiminen ja kilpailu toisten keräilijöiden kanssa motivoi keräilykäyttäytymistä. Puuttuvan esineen löytäminen demonstroi eksperttiä tietämystä, sitkeyttä ja hyvää onnea. Se tyydyttää keräilijää ja luo statusta myös muiden keräilijöiden silmissä. (Akin 1996, 108-114.)

[Mitä tarpeettomia esineitä sinulla on] ...Hiljattain löysin eräältä kirpputorilta vanhoja pakanain Toivo lehtiä ja vanhoja helluntailehtiä. Olen niin tyytyväinen löytöni, että sitä on vaikea sivullisen ymmärtää, ellei ole näihin asioihin itse joutunut osalliseksi. (PS. keräilen joitakin muitakin kohteita, mutta en halua nyt niistä kertoilla) (KSMA-JYEL/KY 10:1M55.)

McCrackenin mielestä keräily on tapa etsiä ideaalista hyvää niille, joilla on jo kaikkea. Koska he eivät voi kaivata enää mitään, jota ei saisi helposti, ovat keräilyesineet harvinaisuudessaan sopivia kaipauksen kohteita. (McCracken 1998, 112-113.) Keräilijät haluavat kasvattaa statustaan vertaistensa joukossa omistaessaan jotain epätavallista ja erikoista, mitä he voivat näyttää. Erikoisen omistaminen kertoo hyvästä mausta, koulutuksesta, varallisuudesta ja mahdollisesti myös hyödyllisistä yhteyksistä. Se kertoo asiantuntemuksesta siitä, mistä erikoisuuksia voi hankkia, esimerkiksi yhteyksistä alamaailmaan. Myös keräilyn kohteen hankkimistapa voi olla jännittävä ja arveluttava. (Akin 1996, 112-113.)

Keräily voidaan nähdä siten erottautumisena maun ja tietämyksen avulla, joita vaaditaan esimerkiksi harvinaisten tai arvokkaiden esineiden löytämisessä, valinnassa ja ostamisessa sopivaan hintaan ja toisaalta myös kokoelman kokoamisessa ja sen esittelyssä (Rogan 2001, 93-94). Keräilyssä yksityinen maku yhdistyy kulttuurisesti jaettuun makuun ja toisin päin. Yleisesti kauniiden tavaroiden keräämistä pidetään hyväksyttävämpänä kuin rumien.

Keräilen kaikkea silmän ruokaa astioita, pitsejä kauniita kankaita, esineitä, kierrätyskamaa (KSMA-JYEL/KY 10:7N50.)

Jotkut keräiltävät kohteet ovat normaalimpia kuin toiset. Postimerkit, nuket, äänilevyt, sarjakuvat ovat yleisiä keräilyn kohteita ja niistä on olemassa luetteloita, joista voi nähdä mitä esineitä täydelliseen kokoelmaan kuuluu. Jotkin kohteet taas ovat erikoisia, eivätkä mukaudu yleiseen makuun, ne saavat kulmakarvat kohoamaan¹⁶. Se mitä pidetään sallittuna ja mitä ei, tuo esille kulttuurin normit ja tavat. Niin yhteisö kuin keräilijät itse määrittelevät toisensa sen mukaan mitä he keräävät (Akin 1996, 108-109). Tämä tuli esille myös aineistossani. Informantit sanoivat, etteivät toiset ihmiset ymmärrä heidän kiinnostuksensa kohteita. Ja muuttovaiheessa hävettää mitä on tullut kerättyä, haalittua, kasattua, jätettyä...

[Miten luovut esineistä] Minun on vaikea luopua vanhoista lehdistä. Monien mielestä ne ovat roskia, jotka joutaisivat paperinkeräykseen. (KSMA-JYEL/KY 10:1M55.)

Kodissani on aika vähän esineitä. Pikkutavaraa on vähän, mutta vaatteita paljon. Muuton yhteydessä huomaan, miten ylimääräistä roinaa on kerääntynyt vaatekaappiin. Silloin on helppo päästä siitä eroon: toinen jättesäkki muuttotavaroille ja viereen samanlainen roskikseen vietäväksi. On syytä pitää huolta, että molemmat tulevat yhtä täyteen. (RK23N45.)

Kokoelmassa kaivataan täydellistä kokoelmaa vaikka ei halutakaan sen toteutuvan. Keräilyn hauskuus onkin täydellisen kokoelman kaipaamisessa. Baudrillardin mukaan alituinen vajoisuus onkin kaiken a ja o. (Baudrillard 1990, 57; myös Pöyhtäri 1996,107-110.) Samalla kun keräilijän kokoelma täyttyy, täyttyy myös hän itse täydelliseksi niin kuin kokoelmankin odotetaan täyttyvän täyttymättä. Keräilijän kaipauksen kohde on täydellinen kokoelma vaan ei täyttynyt kokoelma (Pöyhtäri 1996,118). Kuluttaja kuluttaa uutta, keräilijä vanhaa eikä hän etsi minuutensa täydennystä vaan rakentaa pienoismaailmaa tai järjestelee sitä (Falk 1997,78). Tässä voisi olla yksi syy miksi lapsuusajan esineitä kaivataan. Niillä haluttaisiin esittää kollaasi yhtenäisestä täydellisestä elämästä.

[Kerro muisto esineestä, jota sinulla ei enää ole] ... Kaipaam myös joitain esineitä joita en ole koskaan fyysisesti kohdannut, olen vaan nähnyt niiden kuvia. Esimerkiksi Äitini nuoruudessaan omistamia esineitä. (RK4M24.)

16 Oman graduprosessini alkumetreillä olin työlomalla museosta ja jouduin uudella työpaikallani tilanteeseen, jossa murtauduimme vanhan tehdasrakennuksen käyttämättömänä olleeseen pukukaappiin. Kaapinlokeroita ei pystynyt käyttämään, kun ovet olivat lukossa ja avaimet hukassa. Yhdestä lukitusta lokerosta löytyi miesten ja naisten käytettyjä ja uusia alushousuja, rintaliivejä, tuoksusukkahousuja, pornolehtiä, kondomeja ja muuta asiaankuuluvaa. Emme päässeet selville, oliko kyseessä miehen vai naisen kaappi. Näin myöhemmin ajatellen se ei ehkä edes ollut olennainen tieto. Muut kaapin siirrosta olleet työntekijät olivat heti valmiit siirtämään kaapin sisällön kumihanskojen roskiin. Minä sanoin, että lahjoitan nämä museoon, tähän on todistusaineistoa menneestä elämästä tehtaalla. Muiden työntekijöiden mielestä olin outo, kun vein 'sellaista' tavaraa maakuntamuseoon. Ja he kysyivät: "Mitä museo tekee roskilla?" Pariksi kukaudeksi sainkin sitten lisänimen Porno-Raija.

Kokoelma on keräilijän päämäärä ja sitä arvostetaan, muttei satunnaista vuosien varrella kertynyttä kasaa. Kokoelma edellyttää keräilijää, joka järjestee esineensä tiettyjen luokkien mukaan. Tavallisten ihmisten esineet – muistot – eivät muodosta kokoelmaa, mutta ne kuitenkin muodostavat henkilökohtaisen muistoesinekokoelman kontekstittietoineen. Museoiden ja keräilijöiden ohjelmallista esinehimoa arvostetaan, kun taas tavallisten ihmisten esinehimoa kummeksutaan.

Kokoelma kertoo henkilökohtaisista mieltymistä, minäkuvasta ja maailmankuvasta. Yleisesti saatavilla olevat esineet muuttuvat ainutlaatuisiksi omistajansa käsissä. Koskijoen mukaan jokaisen esinesuhteen taustalla on tavalla tai toisella ihmissuhde, johon saattaa liittyä muistoja, samastumistoiveita, tarpeita ja kommunikaatiota. Keräilijän esinesuhde on alleviivattu. (Koskijoki 1997, 270.)

Eniten olen kaivannut Elvis-vihkoani johon pienen pienestä oli kerännyt Elvikseen liittyviä lehtileikkeitä – olisihan siinä historian siipien havinaa. Näin ”vanhemmalla” iällä harmittaa eniten 60-lukulaisen kukkapöydän pois heittäminen . Nykyään minulla olisi paikka sille... (KSMA-JYEL/KY 10:10N35.)

Viimeisen vuosisadan aikana museossa työskennelleiden kansatieteilijöiden tehtävänä on ollut kerätä aineistoa, joka on ollut katoamassa. Kansatieteilijä on omasta mielestään tullut pelastamaan viisaana keräilijänä objektit unohdukselta ja katoamiselta. Tämä julma kohtalo odotti esineitä, jos etnologi ei irrottanut esineitä alkuperäisestä kontekstistaan, ja jos ne jäivät kansan käsiin, joka oli vähemmän sivistynyt kuin kerääjä. Kun arkiesineet jäivät pois käytöstä ja lojumaan aittoihin ja tallinvinteille, tulivat etnologit kentälle keräämään keruuhjelmansa mukaisen kokoelman, josta rakennettiin Suomi-kuvasto. Tarve-esineistä tuli itsenäisen Suomen symboleita: kuokilla ja ryijyillä oli symbolisesti produktiivinen merkitys. Kuinka paljon pelastamisesta on kyse vielä nykyäänkin? (Vrt. Akin 1996, 110-111.)

Keräilijän – käyttäjän muistoesine

On vaikea määritellä, kuka on vain esineen käyttäjä ja kuka vain keräilijä. Keräilyn yhteydessä voidaankin puhua käyttäytymiseroista suhteessa esineisiin.

Esimerkiksi omaan ammattiin liittyviä työkaluja ja tarvikkeita kerätään huomautta. (Akin 1996, 103.)

Keräilen tekstiilejä, vanhat ryijyt, seinävaatteet, poppanat jne. (KSMA-JYEL/KY 10:23N68.)

Harrastukseni puolesta olen kiinnostunut esineistä. (KSMA-JYEL/KY 10:7N50.)

Ilmonen puhuu kulutusesineiden tavaraopillisesta, symbolisesta, produktiivisesta ja taloudellisesta 'puolesta' (Ilmonen 1993, 206). Tavaraopillinen puoli on lähellä käyttöarvon käsitettä. Lopullisen käyttöarvon antaa käyttäjä ja käyttöyhteys, jota säätelee kulttuurinen merkitys. Kyse on lopulta siitä, mitä merkityksiä esineen ominaisuuksille annetaan (esimerkiksi housuille miesten vaatteena). Kulttuuristen merkitysten takia tavaroiden käyttöarvo ei ole sosiaalisesti neutraali. Nämä merkitykset hyväksytään, jos halutaan korostaa yhteenkuuluvuutta (esimerkiksi iäkkäät käyttävät farkkuja). Jos taas halutaan tehdä eroa toisiin vanhuksiin, halutaan erottautua, merkityksiä yritetään kumota. Asiakkaana tavara hankitaan markkinoilta, jolloin korostuu taloudellinen puoli. Tavarankäyttäjälle tavarankäytön ominaisuudet korostuvat. Symboliarvo näkyy siinä, miten me käyttäjinä asemoimme itsemme tavarankäytön avulla muihin ja miten itsemme esitämme tai millaisen kuvan haluamme itsestämme antaa. Se on jo kommunikointia. Produktiivinen puoli korostuu, kun esineen avulla tuotamme jotain uutta, olemme silloin tuottajia. (Ilmonen 1993, 204-207.)

Koskijoen (1997, 270) mukaan esine toimii menneisyyden, muistin, muiston, muistuttamisen kolmiulotteisena välittäjänä. Tämä ei tarkoita pelkästään positiivisia muistoja. Vaikka nostalginen muistelu voi myös muuttaa epämiellyttävän miellyttäväksi (Korkiakangas 2001, 75) tai neutraaliksi:

[Millaisissa elämäntilanteissa esineet käyvät sinulle tarpeettomiksi?] Minun kohdallani vain kahdesti olen hävittänyt melkein kaiken. Eka kerralla kun poikani kuoli 7 vuotiaana keräsin hänen tavaransa ja vaatteensa ja lähetin ystävän välityksellä tavarat lappiin köyhälle perheelle. Jälkeenpäin kyllä harmitti, että kaikki muistot esineiden muodossa katosi.

Toisella kertaa erosin ja muutin isosta kodista yksioon, enkä halunnut pitää muistoja ja tietysti uuden kodin pieni koko kansaneli hävittämistä. Jälkeenpäin kyllä sekin harmitti, vaikka jotakin tuli vietyä minulle jääneelle mökille. (KSMA-JYEL/KY 10:21N70.)

Muistot ja mielikuvat tekevät esineistä merkityksellisiä. Muistoarvoltaan muistorikkaat ja arvokkaat esineet ovat elämäkokemuksen merkkejä, jotka yhä uudelleen tuottavat elämyksiä joko niitä katsellessa tai niistä kertoessa. Esine on kul-

kenut omistajansa kanssa nykyhetkeen ja se on yhtä tärkeä edelleen suhteessa nykyisyyteen. (Koskijoki 1997, 269.) Esine on pysynyt ennallaan, mutta sen suhde minuuteen on muuttunut. Paikkaan liittyy matkamuisto ja muistoesine toisen henkilön kohtaamiseen. Kulttuurisesti ja yksilöllisesti jaetut merkitykset voivat olla pitkäkestoisia tai väliaikaisia. Esine pysyy samana sen vaihtaessa omistajaa, suhde katoaa ja se koodataan uudelleen. Ja sitä voidaan muistella eri aikoina eri tavoin (Korkiakangas 2001, 76).

Perintöesineen kohdalla juuri edellinen omistajuus tekee sen merkittäväksi. Esineestä tulee kenties muistoesine tai esinemuisto. Merkkihenkilön esineet ovat kaikki pyhiä. Toisaalta kaikki vanhat esineet muistuttavat menneestä ajasta, tekijästä, käyttäjästä, omistajastaan jos tämä tunnetaan. Perintöesine sitoo saajan sen antajaan ja sukuun ja sen menneisyyteen. Henkilökohtainen menneisyys esiintyy tavaragalleriana piirongissa ja piirongin päällä tai kellarissa pahvilaatikoissa, joka tapauksessa kodissamme. Esineet heijastelevat elämämme kehitystä ja yleisemminkin historiallisia tapahtumia, jotka kertomusten avulla sidotaan laajempaan historialliseen tapahtumaan tai aikaan (Koskijoki 1997, 276; Korkiakangas 2001, 82-84):

Lapsena meillä ei ollut paljonkaan mitään tavaroita, niinkuin olen nähnyt nykyajan lapsilla olevan. Heillä on jokaisella oma huone joka on tavaraa täysi, omat huonekalut ja huone on niin täysi että pursuaa vaan. Minulla sisarieni kanssa, lapsia meitä yhteensä seitsemän oli kokoperheen kanssa 1930-luvulla yksi ja sama huone kokoperheen kanssa. Ja jokaisella neljällä vanhimmalla tytöllä oli oma pahvinen kaupasta pyydetty kenkälaatikko jota säilytettiin sängyn alla. Niissä oli meidän tavaramme. Helsingissä olevat äitini sisaret säästivät kaikki tyhjentyneet rasvapurkit ja kauniit peililliset puuterirasiat jotka toivat meille lapsille kesällä lomalle tullessaan. Kenkälaatikossa sitten säilytimme niitä joissa pidimme vähäisiä rahapennujämme, pieniä helmiä. Kenkälaatikossa oli myös helminauhat, kiiltokuvat, paperinuket ja kuttaberkanuket ym. pientä. Joskus vaihdoimme toistemme kanssa tavaroita.

Kun tuli sota-aika, niin yksi sisaristani laittoi "aarteensa" peltiseen rasiaan, kaivoi kivenjuureen kuopan ja laittoi rasian sinne sotaa piiloon. Nyt myöhemmin ei muista minkä kiven viereen sen laittoi. Maisema on muuttunut meidän pihamaalla sen verran vaikka kivet on paikoillaan, mutta onhan se peltirasia jo ruostunutkin. Siellä nyt oli jotain helmiä ja rintaneulaa. (KSMA-JYEL/KY 10:N83.)

Ihmiselle luontaista on jäsenellä menneisyyttään ja konkreettiset esineet kuten valokuvat ovat siinä hyvä apu. Niillä ikään kuin kerrotaan ja palautetaan mieliin mistä tulemme ja miksi olemme tulleet. (Koskijoki 1997, 277.) Jos näitä esineitä ei ole, niitä voi ostaa kirpputorilta. Eeva-Liisa Aronen toteaa Helsingin Sanomien (5.3.2004) artikkelissa, että koska ennen tavaraa oli kovin vähän, muistamme tarkkaan ne esineet, joita lapsuuskodissamme oli. Sen takia nyt metsäs-

tämme kirpputorilta samanlaisia esineitä. Jopa silliliemen syövyttämä ja haalistunut Tupperware-kuppi on haluttua tavaraa, koska se on osa lapsuuden tavaramaailmaa. Silloin tavaralla oli vielä käyttöarvo, nykyisin vain näyttö- ja ostoarvo. Samaisessa artikkelissa Kaj Kalin¹⁷ sanoo, että nostalgia on ylellisyysstrategia, jota esiintyy ylihyvinvointiyhteiskunnassa ja jatkaa, että krääsä on, kuten karkit, pientä naposteltavaa, joka tyydyttää halua, mutta ei tarvetta. Ne tyydyttävät hetken halun, mutta ne on aikanaan heitettävä pois. (Aronen 2004.)

Hyödyttöntä ja pyhää

Keräilijä ei korosta esineiden käyttöarvoa, hän jopa halveksuu sitä. Se on keino pyhittää keräilyesine maallisesta pyhäksi. Pyhäksi korotettu, singularisoitu esine ei ole enää vaihdon piirissä. Esineen singularisointi tarkoittaa, että tavallinen ja yleinen esine kohotetaan ainutlaatuiseksi ja epätavalliseksi kaiken vertailun ulkopuolella olevaksi – pyhäksi. Sillä ei ole enää hintaa, vaan se on kaiken vaihdon ulkopuolella. (Kopytoff 1986, 69-75.)

Singularisointia on sekä yksityistä ja että kollektiivista. Yksityinen on itselle merkittäväksi tekemistä, kun taas kollektiivinen tarkoittaa sitä, että samaan aikaan on monia, jotka ovat kiinnostuneita singularisoimaan samoja objekteja tai että kulttuurissa yleisesti ollaan kiinnostuneita samoista objekteista. Museoimisen kannalta tässä liikutaan rajatiloissa, koska kollektiivinen singularisointi ei tarkoita kaikkia yhteisön jäseniä. Esimerkiksi muoviesineet ovat tällainen rajatila. Vaikka muovikippoja keräillään, eivät ne ole kaikkien suosiossa. Aineistossani muoviesineet olivat rihkaman lisäksi ainoa asia, jota kohtaan osoitettiin äänestä inhoa tähän tapaan:

Muovi on roskaa. Vältän hankkimasta sitä. Kertakäyttöiset esineet ovat roskaa. Yritän välttää niitä tai käyttää niitä useampaan kertaan. Inhoan kaikkea, mitä pitäisi ostaa trendin vuoksi. ***Värikuoria, hajukyniä, rihkamaa ja krääsää, jonka sisältö pysyy vuodesta toiseen samana, vaikka ulkokuori muuttuukin.*** Vastustan tavaroita, jotka tuotetaan vain myynnin takia. Jos minulla on punainen toimiva kynä, miksi haluaisin sinisen. (RK3N25.)

Keräilijä singularisoi kokoelmansa esineet ja pitää niitä pyhinä niin kauan kuin haluaa, ja ne niin kauan kuin ne pysyvät pois vaihdon piiristä. Keräilyssä voi olla

17 Kaj Kalin on luennoinut ja kirjoittanut taiteesta ja designista. Esimerkiksi Gloria-lehdessä hänellä on vakiopalsta.

vaihtoa, mutta ei pyhänä pidetyissä esineissä. (Pöyhtäri 1996, 64-65). Varsinkin ne esineet, joilla halutamme sitoa itsemme sukuun tai suvun meihin, ovat pois vaihdon piiristä:

Luopuminen (paitsi rikki menneen ja toimimattoman) esineen kohdalla on tosi vaikeaa. Esineellähän on oma identiteettinsä ja sielunsa, sen heittäminen roskiin tuntuu pahalta. On tietysti eroja esineiden välillä; itselle merkityksellinen esine on erikoisasemassa, eikä siitä halua luopua lainkaan vaikka olisi hieman risakin. Jo aikuisten lasteni kaikki leikkikalut ja osa vaatteista (ainakin ne vauvaikäisen) ovat edelleenkin tallessa. Ei tulisi mieleenikään mennä myymään niitä esim. kirpputorille. Toivon, että itse kukin lapsistani joskus ottaa omansa itselleen. Samoin lasten kirjat, koulussa tehdyt käsityöt ja piirustukset on talletettu. (RK33N56.)

Vain harvojen silmissä yksityisesti singulaarista voi tulla myös kollektiivisesti singulaaria, siis keräilykappale. Singularisointi voi yksilön kannalta toimia päinvastoin kuin hän haluaa, singulaarista tulee muillekin haluttua. Muutkin haluavat keräillä samoja objekteja.

Kaj Ilmosen (1993) mukaan ihminen voi kuluttaa kolmella tavalla uusia tavaroita: Hän voi olla niiden käyttäjä eli käyttää niitä niin kuin valmistaja on ajatellut. Toiseksi hän voi kommunikoida tavaroidensa avulla ja korostaa niiden symbolista puolta. Nämä symboliset arvot hän on itse muodostanut. Kolmanneksi hän voi tehdä tavaroista uutta ja käyttää niitä tuottaakseen jotain uutta, hänestä tulee tuottaja: esimerkiksi keräilijä tai kierrättäjä. (Imonen 1993, 203-207.)

Useat lukevat kirjojaan, mutta harvat lukeutuvat kirjojen keräilijöiksi. Vaikka kirjoja ei lueta niin niitä kuitenkin säilytetään. Tai kirja ostetaan luettavaksi muttei sitä tule luettua. Kirjojen himokeräilijät eivät halua, että kirjoihin kosketaan tai niitä luetaan.

Isälleni tärkeitä esineitä olivat kirjat, lähes pyhiä. Kirjoja oli yksi olohuoneen seinällinen lattiasta kattoon. Muistan kuinka kaiken aikaa kotiin oli tulossa jokin kirjasarja. Mielenkiintoista onkin havaita, että ne olivat ainoita, joita isä ei luovuttanut kenellekään. Ostajia niillekin olisi ollut. Mukaansa maailmalle hän ei niitä kyennyt ottamaan, vaan ne olivat säilössä tätini varastoissa. Nyt nämä opukset on jaettu meidän kolmen perillisen kesken. Pitäisin näitä itselleni Luovun helposti tarpeettomista esim. pikkuesineistä, sillä en siedä hyllyilläni pientä krääsää. Kirjoista sen sijaan en luovu, mutta niitä pidän enemmän kuin "esineinä" eivätkä ne ole koskaan tarpeettomia. (RK23N45.)

[...] Kirjoista en luovu kovin helposti - "pakkotilanteessa" voin myydä jonkun teoksen antikvariaattiin. (RK26N53.)

Kirjat on myös vaikea alue. En kerää niitä rekvisiitaksi kirjahyllyyn. Pidän kuitenkin monistakin osa-alueista, runoista, filosofiasta, kuvateoksista, keittokirjoista. Kerrankin ostin moniosaisen keittokirjasarjan kun niissä oli niin hyvät kuvat. Joskus päätän reippaasti hävittää osan kirjoista. Kun sitten selaan ja löydän yhdenkin hyvän lauseen, kommentin, runon, niin siihen tyssää hävittäminen, kirja jää vuoren-

varmasti paikoilleen. En varmaan ehdi kaikkia edes selaamaan, vaikka eläisin vielä 50 vuotta! (KSMA-JYEL/KY 10:20N62.)

Keräilijä irrottaa objektit niiden alkuperäisestä yhteydestään ja yhdistää ne uuteen yhteyteen – kokoelmaansa. Juuri kokoelma on nähty erottavana tekijänä keräilijän ja muiden kuluttajien välillä. (Pöyhtäri 1996, 132; Ilmonen 1993, 110-128.) Mutta esineitä kertyy nurkkiin, vaikkei niitä systemaattisesti keräisikään. Kulttuurissamme keräilyä pidetään hyväksyttävämpänä kuin kasaamista tai haalimista, joita vaanii hallitsemattomuus esineiden määrän suhteen. Kasaajalle ja haalijalle kertyy esineitä, koska he haluavat saada uusia esineitä omistukseensa, mutta säästävät myös entiset. He häpeävät tavararöykkiöitään, kun taas keräilijät ovat ylpeitä kokoelmastaan, johon he ovat tietoisesti valinneet esineet (Pöyhtäri 1996, 55-56).

Keräilen helluntailehtiä...Minun on vaikea luopua vanhoista lehdistä. Monien mielestä ne ovat roskia, jotka joutaisivat paperinkeräykseen. Sanomalehdistä voi leikata sen artikkelin pois, minkä tarvitsee. Aikakausilehteä ei raaskisi aina ruveta leikkelemään, joten niistä voi ottaa valokopion. Toisaalta etukäteen ei aina tiedä mikä asia tulee tärkeäksi vuosien saatossa, joten kannattaa säilyttää lehdet. Jotkut pongaavat lintuja. Minä pongaan vanhoja helluntaiherätyksen lehtiä. Sydämeni oikein riemastuu jos löydän vaikkapa 30- tai 40-luvun Ristin Voiton, Hyvän Paimenen tai Hyvän Sanoman. (KSMA-JYEL/KY 10:1M55.)

Esineiden kasaaja muistuttaa keräilijää siinä suhteessa, että hänelle omistukseen hankittujen esineiden hyödyllisyydellä ei ole merkitystä. Kasaaja ei valikoi esineitään tavararöykkiöön, joka syntyy kun hän ei luovu mistään entisestä esineestä. Kasa on umpimähkäinen, tahaton, väistämätön ja häpeilty. (Pöyhtäri 1996, 17.) Aineistossani tämä tuli hyvin esille, kun informantit vastasivat kysymykseeni, onko heillä tarpeettomia esineitä. Rationaalisesti ajatellen esimerkin informantille on kasaantunut tavaraa, kun hänellä ei ole ollut voimaa heittää esineitä pois. Puolustuksena käytettiin ilmaisua, ”kun eivät vie tilaakaan”:

[Mitä tarpeettomia esineitä sinulla on?] Kyllähän niitäkin on, mutta niillä on muistoarvo monilla, kuten lapsenlapsen tutti, hammasharja, pojanpojan rastatukasta pätkä y.m.s. Eräs tavara tulee mieleen tämän otsikon alta – ikivanhat monet – olen ostanut ne vanhana v 1953 ja käyttänyt niitä vielä 1980-luvulla. Nyt ne ovat olleet tarpeettomat kohta 25 vuotta. (Vai onko muistoarvo jäljellä?). Se taitaa juuri olla vastaus samaan: Miksi? Muistoarvo. Vanhoja kuivaneita meikkejä, suureksi osaksi huulipunat, niitä on monta merkkiä ja väriä. Ei vain ole tullut heitettyä pois. Syy: saamattomuus, koska eivät paljon vie tilaakaan. (KSMA-JYEL/KY 10:17N70.)

Haaliminen taas muistuttaa keräilyä siinä, että se on aktiivista ja valikoivaa. Se on tulevaisuuteen suuntautunutta. Haalija uskoo esineillä olevan tulevaisuudessa käyttöä ja hän säästää niitä tuota tulevaa käyttöä varten. Haalijalla ei ole ko-

koelmaa vaan varasto. Ja jos tilaa on, niin mitäpä sitä heittämään tavaraa pois, heittämis päätöstä voi lykätä niin kauan kuin tilaa riittää:

Koska meillä on runsaasti tilaa päärakennuksessa ja aittarakennuksessa, tuntuu siltä, että mitkään esineet eivät ole tarpeettomia. Tapahtuu hyvin harvoin, että jotakin tulee heitettyä pois. (KSMA-JYEL/KY 10:19M86.)

On huono asia, kun ihminen omistaa liikaa tilaa, liikaa varastoja., Roina silloin nurkkiin lisääntyä. Navettakin , joka tyhjjeni lehmistä 10 vuorta sitten, on kummasti täyttynyt miehen roinasta. (KSMA-JYEL/KY 10:14N55.)

Keräily eroaa haalimisesta ja kasaamisesta siinä, että keräilijä tähtää kokoelmaan ja kokoelma ohjaa keräilyä. Keräilijä on määritellyt kategorian, johon esineet kuuluvat. Keräilijän kokoelman objektit ovat yhteenkuuluvia, mutta keskenään erilaisia, esineiden keskinäinen erilaisuus on samuutta tärkeämpi esimerkiksi postimerkkeilyssä, virhepainatus erottaa merkin toisesta. Kun kokoelmasa tärkeää ovat erot, kasassa ja haalijan varastossa objektien samuus näyttää olevan tärkeää. Esimerkiksi tilkkutoita tekevä haalija ei tee yhdellä kangaspalalla mitään, vaan niitä pitää olla useita, pitää olla valinnanvaraa:

Kangas- ja käsityötarvikevarastossani on yhtä sun toista, jonka tarpeellisuudesta en tiedä. Minulla on esim. noin 10 paria vanhojen kankaisten alushousujen punttipitseejä, joiden tarpeellisuudesta en vielä ole vakuuttunut. Mutta ehken ne jonain päivänä TARVITAAN johonkin. (RK11N45.)

Haalimisessa, kasaamisessa ja keräilyssä liikutaan rajatiloissa. On kyse rajan ylittämisestä – milloin objektien määrää riistäytyy käsistä. Keräilyssä vedotaan kokoelmaan ja sen rajoihin, mutta kasaamisessa ja haalimisessa määrää halutaan lisätä ja lisätä kunnes varastotilan rajat – seinät, katto ja lattia tulevat vastaan. Myös keräilijä haluaa aina kokoelmaansa uusia tai ennen omistamattomia esineitä. Vaikka keräilykään ei addiktiivisena toimintana ole normaali tai arkipäiväinen suhtautuminen esineisiin (Pöyhtäri 1996, 33-42), pidetään keräilijää kuitenkin sivistyneempänä kuin haalijaa tai kasaajaa. Kasaajat ja haalijat ainakin itse häpeävät omia kasojaan:

Tajusin että itse asiassa minun on aika vaikea luopua esineistä, jotka monen ulkopuolisen mielestä olisivat selvästi roskia. Joskus mietin, mitä asuntoani tyhjämmään tulevat ajattelisivat, jos kuolisin äkillisesti. Pitäisivät ehkä rojunkerääjänä. Mutta mielestäni on jokaisen oma asia miten suhtautuu esineisiin ja mitä pitää roskina. Nykyäänhän heitetään paljon käyttökelpoistakin pois. Onneksi on kirpputoreja yms. Toisen roska voi olla toiselle iloinen löytö.(RK8N26.)

Muutoissa on pakko hävittää jotain ("kasvojen pysymisen" vuoksi). Silloin paljastuu, mitä kaikkea on oikeasti kerääntynyt nurkkiin. (RK24N33.)

4. ILTAPUVUSTA RÄMPPÄVAATE

[Kerro muisto esineestä jota sinulla ei enää ole] Kaipaan joitain vaatteita, vaatteisiin ylipäättään minulla on läheinen suhde. Muistan tilanteita jolloin olen käyttänyt niitä ja olen ollut onnellinen tai muuten niiden kanssa on tapahtunut jotain tärkeää....(RK5N25.)

Vaate säiliönä

Aineistostani nousivat vaatteet korostetusti esille. Vaatteita tuntui olevan liian paljon niin vanhoilla kuin nuorilla, niin miehillä kuin naisillakin, jokaisella niin paljon ettei niitä ehdi kuluttamaan loppuun. Anna-Mari Raunio lainaa Dantea¹⁸ sanoessaan, että vaatteet ovat säiliöitä, joissa ihminen voi viettää elämänsä. Vaatteessa on siten mukana ajatus säilytettävästä, säiliö suojaa käyttäjänsä. Vaate rajaa ihmisen oman tilan ja rajaa, tuo esille tai piilottaa ihmisvartalon rajat. Vaate erottaa ihmisen muusta ympäristöstä, se on raja ihmisen ja ympäristön välillä. Länsimaalaisittain ajatellen vaate tekee ihmisen erilliseksi ja korostaa erityisyyttä. Käyttäjä pukee vaateen päälle ja siirtää sen paikasta toiseen ja tekee se päällä erilaisia asioita. Tätä ennen vaate on ollut pelkkä mahdollisuus. Vaate on siis mahdollisuus ja lupaus tulevasta, jonka vaateen pukeminen päälle tekee konkreettiseksi. (Raunio 2000, 51-54.) Seuraavassa informantin tarinassa vaate jääkin vain mahdollisuudeksi:

[Kerro muisto esineestä, jota sinulle ei enää ole]... Toinen on (oli) vaate: syvän punainen ihana läikehtivä samettimekko, jonka sain kummitäditiltäni 4-vuotislahjaksi. Muistan vieläkin sen kirvelevän pettymykseni, kun isäni luokitteli mekon synniksi (körttiläisyys!) ja sitäpaitsi liian kalliiksi lapselle (!) — Niinpä hän vei sen kauppaan ja vaihtoi sen kolmeen velourimekkoon: tummansininen isosiskolleni, ja kaksi vaaleansinistä, toinen minulle ja toinen pikkusiskolleni. Tämä toinen minulle tärkeä "esine" ei siis ollut minun kuin hetken, mutta jätti jälkeensä melkoisen arven (ja myös kapinan, vaikka olinkin noin pieni). (KSMA-JYEL/KY 10:4N49.)

Vaatteiden riippuvuus käyttäjästä tekee niistä vaikeita esineitä. Ne ovat hyvin henkilökohtaisia ja toimivat parhaiten juuri kantajalleen sopivan kokoisina, muotoisina ja värisinä. Vaatteita voidaan tarkastella eri tavoin. Funktionaalisen nä-

¹⁸ ...In some ways clothes are like rooms and houses – containers on which we are able to live out our lives (Dant 1999,5).

kemyksen mukaan vaatteissa on tärkeää ihmisen mahdollisuus suorittaa erilaisia toimintoja vaatteet päällä, esimerkkinä verkkarit urheillessa. Etnologisessa esinetutkimuksessa esineen funktionaalisuus on ollutkin menneinä vuosikymmeninä tärkeä luokittelukriteeri kansankulttuurin järjestämisessä (Kiuru 1999, 226-227).

Raunion mukaan konstruktivinen näkemys taas korostaa erilaisten elementtien visuaalista ja rakenteellista jatkuvuutta. Esimerkiksi jonkin aikakauden vaatteet ja arkkitehtuuri muistuttavat ulkonäöltään toisiaan¹⁹, kuten jugendin vaatteet ja arkkitehtuuri. Arkkitehtuurin ja pukeutumisen tehtävä on sama, rajata ympäristöä. Onkin todettu, että modernin puvun ja arkkitehtuurin miellyttävyyttä eivät määrääkään fyysiset ominaisuudet vaan niiden funktiot ovatkin psyykkisiä. Siis materiaalista maailmaa käytetään välineenä oman erillisen minuuden tuottamisessa. Vaate mahdollistaa muuntamisen ja muuntautumisen samojenkin vaatekappaleiden avulla esimerkiksi lisäämällä päällystakki ulos mentäessä tai riisumalla se sisälle tullessa. Pukeutuminen on keskeinen osa ihmisen sopeutumista ja yhteensovittamista ympäristön kanssa. (Raunio 2000, 54-57.) Arki ja työ vaativat erilaisia vaatteita ja niiltä vaaditaan erilaisia ominaisuuksia. Työvaatteiden pitää olla kestäviä, kun taas juhlavaatteiden käyttömukavuudesta voidaan tinkiä:

Kaatopaikka – sekö olemme me? Suolahtelaisella tuttavamiehellä oli jokunen vuosi takaperin tapana kantaa meille kaiken sen, mistä itse halusi luopua. Joskus suututtikin, mikäs kaatopaikka me ollaan?

Mutta tulihan sieltä ihan tarpeellistakin, eikä silti. Tytär sai lapsuudessa polkupyörää. Tuli pyöränrenkaita, joita on voinut käyttää. Miehelle pieksut ja isoja paitoja hänen velivainajansa jäämistöstä. Niitäkin on voinut minun isokokoinen mieheni käyttää. Kerran tuli kirpputorilta monta jätessäkillistä myymättömäksi jääneitä vaatteita ja kenkiä. Se kyllä oli käytöstä poistettua kamaa. Ei oikein kelvannut – edes meille. Vaatteet oli sopimattomia, mutta kengistä löytyi muutamat. Kuten ne tummansiniset mokkasaappaat, jotka ovat nyt sapattikenkäni. Niissä on vaan kiilakorko ja niiden kanssa ei ole helppoa kävellä, ei ainakaan pitkiä matkoja. (KSMA-JYEL/KY 10:14N55.)

[Mitä tarpeettomia esineitä sinulla on]: Siitä se alkoi se hamstraaminen, kankaita sieltä kankaita tuolta. Nyt minulla on kankaanpaloja monta isoa laatikollista. Kankaille on kaikille kyllä käyttötarkoituksin, mutta elämä on muuttunut. En tarvitsekaan enää semmoisia vaatteita kuin silloin, kun oli peltotyöt ja karjanhoito. Ja tilanne on muuttunut en ompelekaan enää lapsille vaatteita, enkä miehelle farkkuja ja työtakkeja. Minusta on tullut laiska. Kun leikkasin vanhoja vaatteita matonkuteiksi, otin kaikki napit talteen. Niitä voisi joskus tarvita. Nyt on nappeja, monessa paikassa, mutta mitään semmoista en ompele, mihin nappeja tarvittaisiin. (KSMA-JYEL/KY 10:14N55.)

¹⁹ Jo muutaman vuoden ajan esimerkiksi asuntomessuilla on esitelty läpinäkyviä koteja, joissa on suuret ikkunat katosta lattiaan. Raja ulkotilan ja sisätilan välillä on vähäinen. Toisaalta pukeudutaan monikerroksisesti siten, että päällimmäiset kerrokset ovat läpinäkyviä tai paljastetaan vyötärö ja muutenkin pidetään tiukkoja vaatteita, jotka paljastavat vartalon rajat.

Raunio (2000, 61-62) jatkaa edelleen ja sanoo, että fenomenalisuus kysyy millä tavalla pukeutuminen muodostaa tilan ja mikä on yksilön kokemus tilastaan niin materiaalisella kuin mielensisäisellä tasolla. Pukeutumiskuvaa tutkineen Minna Uotilan (1994, 44) sanoin pukeutuja visuaalista vaatteella sisäisen tilallisuuden näkyvään muotoon. Vaatteet ovat osa ympäristöä ja käyttäjän tapa olla konkreettisesti tai symbolisesti ympäristössään. Sisäisillä kokemuksilla rakennetaan suhdetta materiaaliin, siis vaatteeseen. Vaatetus on objektiivinen, mutta sen vaikutus ihmisen päällä on sen kantajan sisäinen kokemus. Raunion mukaan pukeutuminen on väline, joka pitää yllä tyydyttävää kokemusta itsestä. (Raunio 2000, 61-63.) Omista merkityksellisistä vaatteista, jotka ovat olleet mieluisia, mutta eivät enää mahdu päälle, tai ovat vanhanaikaisia tai nuhjaantuneita, on vaikea luopua. Ne ovat olleet mukavia ja kauniita, ja ne päällä on koettu mukavia hetkiä, hyvää oloa, siis mielensisäisiä liikkeitä:

Minulla oli 80-luvun lopulla asu, josta pidin paljon: luonnonvalkoiset housut, pella-vajakku ja ruskea t-paita. Ne seurasivat monet iloiset illanistujaiset. Yhtäkkiä ne katosivat jonnekin, en tiedä mihin. Niitä kaipaen aina joskus, senkin uhalla, että ne a) eivät enää mahtuisi päälle b) olisivat tautisen vanhanaikaisia...(Ja varmaan kaipeaan niihin liittynyttä surutonta nuoruusaikaa). (RK23N45.)

[Mitä tarpeettomia tavaroita sinulla on] Omista vaatteista joitakin esim. takki, joka oli ylläni silloin kun tapasin ensi kerran lasteni isän. Hajuvesipullo, jonka sain lasteni mummolta. Nukke, jonka isäni toi minulle Pariisista v 1965 (voitettuaan Pariisin matkan, mikä olikin siihen aikaan aikamoinen kokemus tavalliselle pientilan isännälle.) Omia matkamustoja ainoalta etelänmatkalta Sisiliasta. (KSMA-JYEL/KY 10:18N48.)

Vaatetuksella on yhä tärkeämpi merkitys suojaavana, peittävänä ja paljastavana merkinä ihmisen valloittaessa ympäristöään: avaruutta, valtamerien syvyyksiä, vuoren huippuja tai vaikkapa työpaikkaa haastattelussa. Vaate on kannettava ympäristö, joka vaikuttaa myös kantajaansa, esimerkiksi roolipuku tekee roolin, sukelluspuku mahdollistaa sukeltajan. Pukeutuminen on siis keino ottaa tila haltuun, toimia tilassa suhteessa muihin ihmisiin tai tilan kokonaisuuteen. (Raunio 2000,63.) Seuraavan informantin festaritakki on ollut hänen tapansa ottaa oma paikkansa festareilla. Hänen on kenties ollut helpompaa suojautua ruman ja paksun takin sisään kuin herättää huomiota kauniilla takilla. Kun hän takki päällä on kokenut miellyttäviä asioita ja ne ovat painuneet muistiin, on takista tullutkin osa festarikokemusta, joka on aina antanut lupauksen mukavista festarimatkoista:

[Kerro muisto esineestä, jota sinulla ei enää ole] Rakkain reissutakki hurjilta nuoruusvuosilta. Painoi kuin synti, oli aivan liian paksu kesätakiksi, eikä se ollut kunniskaan, mutta se päällä reissasin ja liftasin ympäri maata ja festareita. Äiti heitti sen salaa menemään, koska se haisi pahalta. (RK16N28.)

Ihminen toimii sosiaalisessa, kulttuurisessa ja fyysisessä ympäristössä, joilta kaikilta odotetaan hyvän olon kokemuksia. Vaatteet ovat konkreettista mutta kokemukset ovat mielen liikkeitä, kun pukeudutaan yksin oloon ja yhdessä-oloon. Vaate on siis ympäristöä ja ympäristöön kuuluvaa. Raunion mukaan pukeutumisella pyritään säätelemään, hallitsemaan ja kontrolloimaan peittävyyttä ja paljastavuutta sekä fyysisesti että psyykkisesti (Raunio 2000, 67). Vaate ei ole kuitenkaan säiliö, joka umpioi vaan sen avulla yksilö voi säilyä itsenään muuttuvissa olosuhteissa. Vaatteella voi kontrolloida turvallisuuden ja kotoisuuden tunnetta.

[Mitä tarpeettomia esineitä sinulla on] länikuiset puserot vaatekaapissa. En tiedä miksi niitä säilytän, ajattelen aina, että "ehkä joskus sitten käytän". Karmeinta on se, että jos heitän jonkun puseron pois, viimeistään seuraavalla viikolla tarvitsen sitä, tai siis "tarvitsen". (RK 23N45.)

Vaatteet säilössä

Usein ajatellaan, että vaatteita pidetään vain päällä, vaikka ne ovat suurimman osan jossain muualla kuin ihmisen päällä. Niitä pestään, silitetään, järjestellään, sovitellaan, pannaan säilöön seuraavaa käyttöä tai uutta sesonkia varten. Koska kaikkia vaatteita ei voida pitää päällä yhtä aikaa, tarvitsevat ne säilytystiloja. Niitä varastoidaan niin, että ne ovat helposti saatavilla tuolin selkämyksillä tai ojennuksessa vaatehuoneessa tai ne jätetään unohduksiin kaapin perälle. Varastointi säilyttää, suojelee ja pitää vaatteet järjestyksessä. (Cwerner 2001,79.)

Vaatteet liittyvät niihin hetkiin, jolloin olemme tekemisissä (ulko)maailman kanssa ja vaatteet myös rakentavat identiteettiämme. Vaatekaapilla on siis tärkeä tehtävä säilyttää ja suojella näitä identiteettimme rakennusosasia erilaisiin tilanteisiin ja kohtaamisiin. (Cwerner 2001, 82.) Lähes kaikki informanttini taistelivat vaateongelman kanssa, sillä jokaisen kaappiin oli kertynyt pieneksi käyneitä vaatteita tai muuten päälle kelpaamattomia vaatteita, joista oli tullut tarpeettomia esineitä:

Vaatehuoneessa pieneksi käyneitä vaatteita odottamassa laihtumista. (RK2N40.)

[Mitä tarpeettomia esineitä sinulla on] Joitakin vaatteita, joilla on joko tunnearvoa tai itselläni on mielikuva, että jonain päivänä vaatekappale saattaisi olla käyttökelpoinen (= siis mahdollinen siihen). (RK7N42.)

Vaatekaappi, -laatikko tai -huone eivät sisällä pelkästään omia vaatteitamme vaan myös muiden perheen jäsentemme vaatteita, joista rakennamme itseämme.

Jostain laatikosta löytyy pojan (nyt 10v., syntyessään painoi 1095 g) ensimmäiset potkukousut ja joku nuttu, pakko säästää, arvannet miksi. (RK18M40.)

Vaikka vaatekaappi sisältääkin koko kirjon arjesta juhlaan – ennen niin ihanasta puserosta mökkiretkuun – on se samalla myös merkki muodista, sen moninaisuudesta ja lyhytikäisyydestä. Koska muoti on vaihtelevaa ja nopeaa, vaatekaapista tulee nopeasti myös jätteen pysäkki, sillä se sisältää niitä vaatteita, joita me pidämme, mutta myös niitä, joita me päätämme heittää pois tai joita meidän pitäisi heittää pois.

Olen erittäin riippuvainen vaatteista, minulla on joitain lempi t-paitoja, kenkiä, lapsia ja pipoja joiden kulumista katsan kauhulla. Mutta minulla on edelleen kaapeissa vaatteita joita olen käyttänyt viimeksi vuosia sitten ja joihin en mahdu enää, mutta en raaski heittää poiskaan. (RK27N26.)

Vaate on intiimi ja iholla kiinni olleessaan tosi läheinen. Fyysinen etäisyys on lyhyt. Jos vaatteet liittyvät niihin hetkiin, jolloin olemme tekemisissä ulkomaailman kanssa, liittyy vaatekaappi taas niihin hetkiin, jolloin yksilö ei ole tekemisissä ulkomaailman kanssa. Vaatekaappi sisältää ajallisesti ja tilallisesti etäisiä vaatteita. Identiteetin rakennusaineet kuten yksilöllisyys, sosiaalinen luokka, sukupuoli, seksuaalisuus, kansallisuus, osakulttuuri, ikä, ovat varastoituneena vaatekaappiin silloin, kun ne eivät ole käytössä. Cwernerin (2001, 80) mukaan kulttuuristen identiteettien tullessa yhä monimutkaisemmiksi, moninaisemmiksi ja dynaamisimmiksi tarvitsemme turvallisen identiteetti-merkkien varaston, josta voimme valita viikoittain, päivittäin jopa tunneittain vaihtoehtoja itseilmaisulle.

Vaatteiden kanssa menee päivittäin aikaa: valittaessa, vaihtaessa, huolehtiessa ja järjestäessä omia ja toisten vaatteita. Vaatekaappi siis sisältää myös valinnan, erilaisuuden, yksilöllisyyden, kokeilunhalun, joista voimme rakentaa tavan tulla nähdyksi: näyttäytymisen, ilmestymisen, esittämisen, kommunikaation tai liikkeen korostamisen. (Cwerner 2001,80.) Useimmat ihmiset näyttävät viettävän suuren osan ajastaan järjestellen, lajitellen, luokitellen, kuljettaen, varastoi-

den, valiten ja sovittaen vaatteitaan ympäri kotia. Vaatekaappi on siis keskeinen aspekti kulutuksen moderniin muotoon.

Vaatekaapin pitää suojata näitä identiteetin ja statuksen luovia vaatekappaleita joko jokapäiväiseen käyttöön tai erikoisiin tilanteisiin. Varastoidut vaatteet voivat unohtua vuosiksi vaatekaappiin ja se on se yksilöllisyyden työkalu, jossa säilytämme merkkejä ja kuvia, jotka meille vuosien varrella ovat syntyneet itsemme määrittelyssä. Vaatekaappi on intimiteetin, identiteetin ja muistin säiliö. Toisten sallitaan katsoa jääkaappia muttei omaa vaatekaappia. Vaatekaapit eivät ainoastaan sulje vaatteita vaan myös persoonallisia elämäkertoja. Vaatteet ovat persoonallisinta kulutusta. Vaatekaapissa vaatteet fossiloivat ihmisen menneisyyden muistot. (Cwerner 2001, 80-82.)

Äitini vaatteita olen säilyttänyt kuin myös monia muita tavaroita muiston äidistä. Eivät ne ole häntä takaisin tuoneet, mutta koska niihin liittyy niin paljon muistoja, osassa äidin tuoksujakin vielä, säilytän edelleen. (KSMA-JYEL/KY 10:20N62.)

Muoti

Lehtosen mukaan kulutusyhteiskunnassa uutuus on arvo sinänsä. Uusi on arvokasta, kaunista ja hyvää. Muodissa arvostetaan uutta ja vain siksi, koska se on uutta, ja se mikä ei ole uutta, on auttamattomasti vanhaa, vanhanaikaista ja sietämätöntä. Tavarointa, joita tänään ihastelemme, inhoamme ylihuomenna. Ihastuksen kohteista tulee jätettä. Tavarat sinänsä eivät ole muuttuneet miksiäkään, vain meidän suhtautumisemme niihin. Makumme muuttuu yhä lyhytikäisemmäksi. (Lehtonen 1999,19.)

Muoti on häilyvää tai muoteja on samanaikaisesti useita. Muodin 'ohjeet' eivät anna tarkkoja rajoja mikä on muotia tai ketä muoti koskettaa. Kauppojen ajatteluaan myyvän vain muodinmukaista. Kun kieltäydymme seuraamasta muotia, samalla jo määritämme itsemme suhteessa siihen. Muoti ei ole neutraali, siihen ottaa kantaa väkisinkin. Sen voi kieltää tai sitä voi liioitella. (Lehtonen 1999,104.)

Ihmiset kuvittelevat olevansa oman makunsa subjekteja, mutta ovat samalla muodin objekteja. Muoti tai muodit piirtävät hyvän maun rajat, jotka kuitenkin eivät ole tarkkoja ja näiden häilyvien rajojen sisäpuolelle jää tilaa pienten erojen leikille. Alati liikkeessä olevat rajat antavat normeja ja kertovat siitä, mitä on 'hyvä' ostaa, mikä on muodikasta, mutta ei muotia sinänsä. Kuluttaja ei voi kuitenkaan olla varma jakaako hän yhteisöllisen maun, koska jaettuna makuna muoti ei ole enää olemassa. Muoti ei ole tarkoitettu samanaikaisesti kaikille. Lehtonen siteeraa Herbert Blumeria ja sanoo, että "kollektiivinen valinta tai kollektiivinen maku mysteerisesti tuottaa ja valitsee kulloinkin muodikkaat ilmiöt". Blumer näkee muodissa puolueettoman, kollektiivisen ja demokraattisen hyvän maun standardin, joka vakauttaa ja yhdistää yhteiskuntaa ja sen muutosta, vaikka se itse on muutoksen kiteytymä. (Lehtonen 1999,107-109.)

Muoti tekee eroa menneisyydestä ja valmistaa tulevaisuutta varten. Muoti ei ole kuitenkaan demokraattista, koska se ei ole koskaan tarkoitettu kaikille. Se ei anna täsmällisiä ohjeita. "Asia tai esine voi olla muodikas mutta ei muotia sinänsä." Muoti tavallaan määrittää hyvän maun rajat, ulkopuolelle jää huono maku ja sen sisäpuolelle jäävä osa on erojen pelikenttää. Vaikka pelikentällä jää tilaa yksilöllisille mieltymyksille, kentänrajat ovat alati liikkeessä. (Lehtonen 1999, 109-110.)

Ilmosen mukaan sen jälkeen, kun tavarat on ostettu tai hankittu, niiden symbolinen ja tavaraopillinen puoli alkaa heti kulua. Kun tavara on palvellut käyttötarkoituksessaan riittävästi se siirtyy pois kulutuksen piiristä. Muotiesineille käy niin, että niiden symboliarvo laskee hyvin nopeasti. Samoin laskee niiden taloudellinenkin arvo, vaikka käyttöarvo ei olekaan muuttunut. Keräilyesineen taloudellinen ja symbolinen arvo taas nousee vaikka käyttöarvo vanhenisikin. (Ilmonen 1993, 206.)

Vaatteet pois

... Roskavaate on sellainen ruma keskivihreä collegepaita, jossa on joku tyhmä logo tai teksti rinnassa...(RK37N38.)

Kaikilla ei ole koskaan ollut varaa toteuttaa yksilöllisyyttään – ellei sitten ajatella niin, että yksilöt ovat joka tapauksessa ”tuomittuja” yksilöllisyyteensä. Yksilöllisyyden ihannointi syntyy ympäristössä, jota leimaa vauraus ja yhteiskunnallinen turvallisuus. Yksilöllä on vapaus, mutta myös pakko luoda identiteettinsä itse. Yksilöllistyminen on pakkoa, jossa omaa elämää on pakko luoda omista toiveista ja valinnoista käsin. Pukeutumisessa yksilö on aina riippuvainen yhteisöstä ja sen sosiaalisista normeista. Normeista ei voi poiketa kohtaamatta paheksuntaa ja toisaalta juuri normien noudattaminen tuonee tyydytystä. (Aikasalo 2000, 275.)

Kotitalousoppaat luokittelevat kuluttajatyyppejä sen mukaan, miten nämä suhtautuvat esineisiin, esimerkiksi vaatteisiin. Huoleton kuluttaja tekee heräteostoksia eikä pohdiskele oman työmääränsä eikä ympäristönsä säästämistä. Kohutuullisen tunnollinen saattaa joskus lipsua, mutta pyrkii toisinaan toimimaan vaatteita, itseä ja ympäristöä säästäen. Esteenä voi olla tietämättömyys. Tarkka ja säästäväinen tekee harkittuja vaatehankintoja ja huolehtii vaatteistaan, ja ne kestävätkin pitkään käyttökelpoisina. (Aalto, Kettunen, & Routi 2000, 208.)

Tutkimusten mukaan eurooppalaisten käyttövaatteista suurin osa (75%) on 1-5 vuotta vanhoja, viimeisen vuoden aikana hankittuja on 5% ja loput 20% ovat ’vanhoja’. Vanha ja kulunut vaate on helpompi hylätä ja mieltää roskaksi kuin uusi muodista poistunut vaate. Kulunut on ekologisesti ja taloudellisestikin perustellumpaa kuin kerskakulutus. (Aalto, Kettunen & Routi 2000, 205-206.)

[Millaisia esineitä pidät roskana?] Huonoja ja virttyneitä vaatteita, jotka eivät ole kauniita. (tosin pelkkä maalitahraisuus tai edes ehjyys ei riitä tekemään niistä roskaa). Roskavaate on sellainen ruma keskivihreä collegepaita, jossa on joku tyhmä logo tai teksti rinnassa. Roskiksi luokittelen myös pienet muoviset lelut, joita jaeetaan esim hampurilaisbaareissa. (minulle ei niitä kerry muuten kuin sukulaisten kautta lapselle lahjoitettuna.) Toisaalta minua kauhistuttaa se määrä, joka niitä on maailmassa ja hävettää heittää ne roskiin. (RK37N38.)

Anu Nousiainen (HS 18.4.2004, D1-2) kirjoittaa, että jo *Paitakin auttaa*. Hän lahjoitti omia käytettyjä vaatteitaan UFF:lle²⁰ ja halusi seurata minne vaatteet jou-

²⁰ UFF on lyhenne sanoista Ulandshjälp från folk till folk. UFF-yhdistys on rantautunut Suomeen 1980-luvun lopussa ja tällä hetkellä Suomessa on vaatteiden keräyslaatikoita 134 kunnassa. Suomen UFF kierrättää käytetyn vaateen kehitysavuksi. Näin pahimmassa tapauksessa muutoin jopa jätteeksi päätyvästä materiaalista saadaan aikaan työpaikkoja, kouluja, terveydenhuoltoa ja muuta apua sekä vähennetään merkittävästi vaatteista aiheutuvaa ympäristökuormitusta.

tuvat liittämällä niihin erikielisiä kirjeitä. Artikkelissaan hän seuraa vaatteidensa lajittelua Klaukkalassa, jossa lajittelukategoriat ovat: Afrikka, talvi, kauppa, lumppu ja roskat. Lajittelija arvioi muutamassa sekunnissa onko vaatteesta kauppaan, josta yhdistys saa rahaa vai lähetetäänkö vaate Afrikkaan tukkuostajille, jotka lajittelevat vaatteet paikan päällä. ”Lajittelu on elämälanka silloin päätetään missä ja kuka kaipaa tätä vaatetta ja missä siitä saa suurimman arvon.”

Suomen UFF-yhdistyksen lajittelukeskus on Nurmijärven Klaukkalassa, missä vaatteet lajitellaan: Afrikkaan lähetettäviin, UFF:n omissa myymälöissä myytäviin, Venäjälle meneviin tukkumyyntiin ja lumpuksi ja jätteeksi. Lumpun ja jätteen hävityksestä yhdistys joutuu maksamaan. Vuonna 2004 UFF kierrätti lumpun pääsääntöisesti liettualaisen uusiotuotantoyrityksen kautta ja tekstiilijäte on toimitettu hyötykäyttöön energiana käsittelylaitoksen kautta. UFF vetoaa markkinoinnissaan siihen, että ostaminen UFF-myymästä tukee afrikkalaisia kehitysyhteistyöprojekteja, jotka saavat siitä rahaa ja ympäristö säästyy, kun vaate jatkaa alkuperäisessä tarkoituksessaan ja kauppa työllistää suomalaisia. (www. 1.)

Aineistoni perusteella ihmiset vievät paljon tavaroitaan kirpputoreille joko lahjoittaen tai myyden niitä siellä. Vaatteet olivat yleisimmät kirpputorille vietävät tavarat ja niitä kirpputoreilla on. Ympäristön kannalta olisi hyvä, jos vaatteita käytettäisiin vaatteina mahdollisimman pitkään joko omassa tai jonkun toisen käytössä. Vaatteen lopullista hylkäämistä jätteeksi parempi vaihtoehto olisi käyttää materiaalit uusiokäytössä: matonkuteena, tilkkutöissä tai siivouspyyhkeenä. Näin monet vastaajistani tekivätkin tai ainakin kuvittelivat tekevänsä:

Joskus heitän kulahtaneita vaatteita roskiin, toiset säilön kellariin, joita arvelen vielä käyttäväni tai kuskaan mökille²¹. (RK34N39.)

Jos tarpeeton tavara ei kelpaa kierrätykseen / keräykseen tai sitä ei voi korjata, se viedään varastoon, josta tavaraa voi tarpeen tullen hakea ”jatkojalostukseen” tai osiksi (paitsi vaatteet jäävät matonkudelaatikkoon). (KSMA-JYEL/KY 10:4N49.)

Minä olen huono luopumaan mistään esineistä. esim. vaatteista. Luokkakaverilta (noin 25 vuotta sitten) sain puseroita, joita pidän edelleen. Saan jatkuvasti vaatteita työkavereilta. Ja käytän vielä isäni vaatteita, esim. isäni liivejä, joka on kuollut jo 43 vuotta sitten. Pidän vaatteita niin kauan, että ne ovat riekaleita, joita sitten mieheni tai veljeni käyttävät rätteinä omissa töissään. (RK28N54.)

Suomessa UFF työllistää sata ihmistä ja Afrikassa pelkästään vaateavun avulla noin 1000 ihmistä. <http://www.uff.fi/17.12.2005>.

²¹ Onko suomalainen kulahtaneissa farkuissaan tai muuten ”rämppävaatteissaan” mökillä profaanissa vai pyhässä? Onko se jo niin harvinaista (vain viikonloppuisin) profaania, että se on jo pyhää?.

Ovatko sitten runsaat vaatevarastot kirpputoreilla ja kierrätyskeskuksissa merkkinä vaateen liiallisesta paljastavuudesta, läpinäkyvyydestä tai peittävydestä? Ovatko ne peittäneet kantajansa? Onko vaate tehnyt näkyväksi, näkymättömäksi vai näkijäksi, toisten tarkkailijaksi? Vaate ei siis ollutkaan mahdollisuus. Se oli toivoa, jolla ei ollut toivoa toteutua. Vaatekaappi voi kertoa joko vastahakoisuudesta tai kykenemättömyydestä²² heittää mitään pois tai toisaalta taas ”pidä ja heitä” -tyylistä. Liminaalitulossa meidän on helppo olla anteliaita.

[Millaisia esineitä pidät roskana?] Rikkinäiset vaatteet - en yleensä korjaa niitä vaan heitän roskiin. Muutenkin kaikki rikkinäiset esineet - haluan tavalla tai toisella päästä niitä mahdollisimman pian eroon. (RK26N53.)

Kertooko runsaan vaatevaraston jakaminen lähimmäisenrakkaudesta vai itserakkaudesta?

Omista vaatteistani luovun yleensä ns. inventaarion ja kaappien siivouksen myötä. Teen eräänlaisia harvennuksia. Toisinaan, kun oikein kyllästyttää oma rakkaus materiaan, niin kiusallakin annan vaatteitani pois. (RK11N45.)

Olen erittäin huono luopumaan mistään omistamastani. Pääasiallisesti vien lähes-tulkoon kaiken, mistä luovun, kirpparille myyntiin tai annan jollekin tarvitsevalle. Vaatteita vien myös hyväntekeväisyys-keräyspisteisiin. Hyväntekeväisyyteen annan mielelläni vaatteita, mutta esimerkiksi kirpparikuormaa kerätessäni haikailen miltei jokaisen tavaran kohdalla pitkään ennen kuin raaskin hylätä sen. Periaatteessa suhtaudun samoin kaikkiin tavaroihini. En osta juuri mitään aivan hetken mielijohteesta, enkä siis omista mitään täysin turhaa, jota sitten voisin heittää yhtä kevyesti pois. (RK32N25.)

Kun vaate annetaan ystävälle tai sukulaiselle, se on ikään kuin vielä omassa vaikutusvallassa tai 'näköpiirissä'. Siinä ehkä elätellään toivetta, että vaate palaa itselle ja mennyt elämä vaateen kanssa. Olemme kykenemättömiä luopumaan niistä asioista, joista identiteettimme olemme rakentaneet. Voikin kysyä, kertovatko vaatelahjoitukset ihmisten hyvästä tahdosta vai itserakkaudesta, ei kenties haluta luopua lopullisesti omista rakkaista vaatteistaan? Marcel Mauss (1999, 105) sanoo vaikeaa selkoisessa kirjassaan, että lahja on jotakin, joka on annettava ja myös otettava vastaan, vaikka se onkin vaarallista. Annettu lahja itsessään muodostaa peruuttamattoman, vastavuoroisen kytköksen, erityisesti

²² Lesken ropo: Ja hän [Jeesus] istui vastapäätä uhriarkkua ja katseli, kuinka kansa pani rahaa uhriarkkuun. Ja monet rikkaat panivat paljon. Niin tuli köyhä leski ja pani kaksi ropoa, yhteensä muutamia pennejä. Ja hän kutsui opetuslapsensa tykönsä ja sanoi heille: "Totisesti minä sanon teille: tämä köyhä leski pani enemmän kuin kaikki muut, jotka panivat uhriarkkuun. Sillä he kaikki panivat liiastaan, mutta tämä pani puutteestaan kaiken, mitä hänellä oli, koko elämänsä." Mark.12:41-44.

kun kyseessä on ruokalahja. Varallisuus ja sen turvin lahjojen antaminen merkitsee ensisijaisesti keinoa toisten ohjailuun. (Mauss 1999, 125-128.)

Lahjoitan sukulaisille parhaimpia, myyn kirpputorilla toiseksi parhaita tai vien kierrätykseen sellaista käyttökelpoista, mikä ei mene kirpputorille, mutta mitä ei raaski poiskaan heittää. (KSMA-JYEL/KY 10:15N60.)

Kotoinen vaate- ja tavarakarnevaali jatkuu koko perheen voimin kesämökillä. Sinne viedään kaikki kaupunkikodista poistetut tavarat, joita ei ole raskittu poistaa joko kirpputorille tai kaatopaikalle. Sisustuslehtien ja aineistoni antaman kuvan perusteella suomalaisten kesämökit näyttävät hyvin erilaisilta. Jokakesäisessä suuressa mökkinumerossa *Koti ja keittiö* -lehti esittelee suuren, uuden uutukaisen 200 m²:n mökin, jossa kaikki kodinkoneista lähtien kiiltelevät uutuutetaan ja jonka hyvin hoidetulle pihamaalle ei voi syyttää nuotiota, missä vanhas-ta tavarasta ja vaatteista päästäisiin eroon – savuna ilmaan.

Aistikas japanilaisuus näkyy yksinkertaisuutena niin pihapiirissä kuin sisustuksesakin... Koti henkii japanilaistyyliä ja tarkoituksenmukaisuutta... Talon sisustus on eleetön ja niukka, mutta lämminhenkinen ja viihtyisä. Täällä on kaikki tarpeellinen, muttei mitään turhaa. (Koti ja keittiö 6-7/2003, 11.)

Ylimääräistä roinaa on vältetty, ja talossa on vain välttämättömin. (Koti ja keittiö 6-7/2003,80).

Anu ja Topi Pentikäisen lempipaikka ja kesäparatiisi on Lounasniemi. Kitkajärven rannalla kohoaa seitsemän mökkiä, joista vanhin on yli kaksisataavuotias. Mutkattomasti sisustetut, tummasävyiset mökit sulautuvat havupuiden ja puolukkamättäiden joukkoon. (Koti ja keittiö 6-7/2004,34.)

Aineistossani kesämökki oli viimeinen kokoamispaikka ennen lopullista tuhoa – roviota. Näyttää siltä, että suomalainen vetäytyy sosiaalisista suhteista kesämökilleen tai hän ei odota kohtaavansa siellä ketään perheen ulkopuolista:

Käyttötavarat, jotka eivät tarkoitukseensa syystä tai toisesta enää sovi, joutuvat roskiin (jos ei uusiokäyttö ole aivan ilmeistä ja ajankohtaista), muuten tahtoo järjestyksellä olla varasto-mökki-rovio. Erityisesti vielä ehjissä vaatteissa, jotka ovat jo nuruiset. (RK18M40.)

Vaatteet kirpputorille jos on ehjiä, joskus siivousvimmassa heidän roskiin lasten rikkinäisiä leluja, säästettyjä lahjapapereita, laatikoita, turhia kirjoja. Osa vaatteista menee ns. rämpäkäyttöön itselle. (RK29N43.)

Jotkut esineet kulkeutuvat kesämökille, mutta ei niitä sielläkään hetimmiten pois heitetä. (RK33N56.)

Sitten on ”mökkiteoria”. Kaikenlaisia vanhoja vaatteita säilytän viedäkseni mökille. Onpahan varavaatteita jos joku vilustuu, kastuu, putoaa veteen... Sen kerran kun olisi tarvinnut, sopivaa ei ole löytynyt. (KSMA-JYEL/KY 10:20N62.)

5. KOTI TÄYNNÄ UNELMIA

Esineitä roskaksi asti

Esineitä karttuu elämänkaaren varrella ja iäkkäille ihmiselle niitä on useimmiten kertynyt jo paljon. Erityisesti itselle merkityksellisten esineiden osuus korostuu, kun taas tarpeellisia ja toimivia käyttöesineitä voi olla vähän. Vanhemmiten ihmisen koti alkaa muistuttaa museota, jonka esineet kertovat henkilön menneisyydestä, todistavat ja muistuttavat omasta jatkuvuudesta. Esineitä on elämänkaaren eri vaiheilta, ja ne on koottu oman maun mukaisesti. (Falk 1997, 76.)

Teininä olin (jo silloin hyvin kertyneestä romumäärästä huolimatta) vähän esinekammoinen: tahdoin, että kaikki esineet ympärilläni olivat hyvin minimalistisia ja sopivat minun muottiini - mustaa ja valkoista. En voinut yksinkertaisesti sietää erilaisia muistoesineitä ja tilpehööriä. Joskus sitten vierailin ulkomailla erään vanhan eläkeläismiehen luona, jonka koti oli katosta lattiaan täynnä esineitä: kirjoja, matkamuistoja, kaikenlaista pikkutilpehööriä. Ensimmäisillä vierailuilla minua oikeasti ahdisti paikka ja oli vaikea olla, kun tuntui, että tavara työntyi syliin joka nurkasta. Paria vuotta ensimmäisen vierailun jälkeen koin jonkinlaisen herätyksen: mies kertoi kaikista pikku esineistään ja siitä millaisia muistoja niihin kuului. Miehellä oli aika rankka elämä ja mm. hänen lapsensa olivat toisessa maassa, eikä hän päässyt tapaamaan heitä niin usein kuin olisi halunnut. Tajusin, että huoneen/kodin ei ollut tarkoitus olla vain esteettinen kokemus vaan kaikissa esineissä heijastui miehen elämä. (RK1N33.)

Ristiriita syntyy, kun kansantaloudellisesti kulutus on se, joka pitää pyörät pyörimässä, mutta kotitaloudessa, omassa kodissa, säästäminen ja kierrätys ovat taloudellisen ja eettisen kodinhoidon tunnussanoja. Jokainen hankkii omasta mielestään tarpeellista, hyödyllistä ja hyvää, johon yhteisö antaa merkityksensä. Vaikka esineen avulla rakennetaan omaa identiteettiä, esine samaan aikaan sitoo yksilön toisiin yksilöihin ja omaan kulttuuriinsa. Tämä kulttuuri tuottaa esineet, käyttö- ja muut arvot. Se, mikä on hyödyllistä ja mikä tarpeetonta, ei ole lopullisesti yksilön itsensä määriteltävissä (Koskijoki 1999, 187.)

On mielenkiintoista, että museoihin lahjoitetaan yleensä edellisen sukupolven tekemiä tai omistamia esineitä, ei omia esineitä. Tällaiset saatteet lahjoitusasiakirjoissa olivat tavallisia:

Täten lahjoitan Suomen käsityön museolle pöytäliinan, jonka äitini Bertta Rintala on nuoruudessaan valmistanut. (SKM 1698.)

Tai jos omia esineitä lahjoitetaan, niin ne lahjoitetaan museolle siksi, koska seuraava sukupolvi ei niitä kuitenkaan arvosta:

Lahjoittaja menetti äitinsä nuorena. Hän haluaisi että äitinsä muisto säilyy. Pelkää sitä, että kaikki tekstiilit heitetään roskikseen, kun hänestä aika jättää. Ei haluaisi missään nimessä antaa esineitä Antikvariaattiin myyntiin, vaikka saisikin rahaa. (SKM 1660.)

Oheisena pari liinaa Kotimaa lehdessä olleen ilmoituksen toivetta noudattaen. Samalla myös vähän muuta, jos niille on siellä 'käyttöä'.Kiitokset teille, että keräillette tällaisia töitä, jotka seuraava sukupolvi heittäisi roskeen. (SKM 1715.)

Kun koti täyttyy itselle merkityksellisistä esineistä ja joistain tarpeettomista esineistä on luovuttava, on museo sopiva paikka tarpeettomiksi käyneille esineille:

Käsityön museo kuuluttaa pöytäliinoja. Tässä olisi kaksi - jo vähän huonokuntoista. Kun roskeeseen ei raaski laittaa, pääsee näin kunniallisesti niistä eroon. Liinat ovat äitini tekemiä, ennen sotia. (SKM 1732.)

Radiossa kuulemani ohjelman perusteella rohkenen lähettää oheiset vanhat liinat teille päätettäväksi mitä niille tulisi tehdä. Olen kuljettanut näitä mukani vuosia tietämättä mitä niille tulisi tehdä. Nyt toivon teidän päättävän niille paikan vai joko roskeen. (SKM 1666.)

Vaikka toisaalta museot eivät näytä olevan arvostettuja säilytyspaikkoja. Seuraavassa informantti kertoo, kuinka ulkopuolisilla ei ole valtaa suvun esineisiin, jopa museoon myyminen oli anteeksiantamatonta:

Kun sisareni miehineen isännöi kotitaloamme 1980-luvulla niin pian ilmestyi vanhan tavaran ostajia kun kuulivat, että muualta tullut vävy on isäntänä. Silloin talosta myytiin vanhat kiesit Konginkankaan Riihigalleriaan (museoon), sillä eihän vävyllä ollut mitään tunnesiteitä tai muistoja talon vanhoihin esineisiin. Kävin kerran isotäti ja äitini kanssa siellä Riihimuseossa noita kiesejä katsomassa. (KSMA-JYEL/KY 10:18N48.)

Sama henkilö²³ kertoo sitten, kuinka hän otti kotitalon haltuun 1990-luvulla siivoamalla kaiken turhan:

Kun ostin kotitaloni piharakennuksineen, niin päätin raivata kaiken turhan pois esim. vanha vaateaitta tyhjennettiin, niin että sieltä löytyi vaatteita lähes sadan vuoden ajalta: pääällimmäisenä 1980-luvun lasten vaatteita ja sitten 70-luvun nuorten vaatteita, sitten 60-50-luvun lasten ja aikuisten vaatteita (omia lapsuuteni mekkojakin) ja lopulta vaatteita vuosisadan alusta. Niitä annettiin valtava kuorma Katulähetykselle, mutta kuitenkin niitä vanhanajan vaatteita olisi myöhemmin tarvittu näytelmäkäyttöön! (KSMA-JYEL/KY 10:18N48.)

Sarjakuvapiirtäjä Timpan kuvaus sarjakuvassa nimeltä *Minun elämäni* kertoo vanhasta miehestä, joka olohuoneessaan katselee valokuva-albumiaan. Sarjakuvan vanha mies kertoo: ”Tässä kuvassa minulla on Pauli-nukke, se katosi, kun olin viisivuotias. Sitä etsittiin itkun kanssa, mutta ei sitä löytynyt.” Ja hän

²³ Onko esineen todellinen omistaja, vain hän, jolla on valta luokitella se arvokkaaksi tai roskaksi?

huokaa ”Voi Pauli!” Tarina jatkuu ja merimiespukuinen Pauli-nukke löytyykin hyvässä kunnossa 20 vuoden kuluttua perunapellost. Nuken omistaja on silloin jo 25-vuotias. Pauli-nukke kädessään sarjakuvan vanha mies toteaa katsoessaan kuvaansa Pauli-nuken kanssa: ”Niistä leluista, jotka kulutin loppuun, en muista juuri mitään. Paulin muistan, koska se katosi.” (Helsingin Sanomat 29.2.2005.)

Valistusta ja valitusta

Sivilisaatioprosessi on selvästi nähtävissä sisustusoppaissa, joissa sekä tehdään eroa vanhaan että opastetaan uuteen nimenomaan esineiden kautta. Samalla ne kertovat siitä, miten asioiden tuli joidenkin mielestä olla, ei niinkään siitä, miten ne todellisuudessa olivat. Sivilisaatioprosessin tavoitteena oli yksilö, josta oli kitketty velttous, epäsiisteys, tuhlaavaisuus ja siveettömyys. Koti oli se paikka, missä näitä arvoja siirrettiin tuleville sukupolville. Tämä itsekuriprojekti on sitten näkynyt puhtaina ikkunoina ja räsymattoina. (Sarantola-Weiss 2003, 83-90.)

Viime vuosisadan Kodinhoito-oppaissa on neuvottu miten (koti)tila pidetään järjestyksessä ja roskattomana ja minkälaisista esineistä kodin piti muodostua. Vuoden 1931 *Kodin talousoppaassa* toivottiin että kaikkiin vuokrataloihin pitäisi järjestää keittiön lähelle kannellinen seinäkanava, johon roskat voisi tyhjentää. Sen toivottiin säästävän ”paljon ikävää vaivaa, sillä ei liene hauska joutua samaan hissiin likasangon kanssa.” (Setälä 1931, 98.) Kirjoituksesta voi kuulla, että hän, joka tuli hissiin, jossa oli likasanko, joutui vaaraan. Ikään kuin likasanko ei voisi olla hänen. Likasankoa kuljettavan on täytynyt tuntea suurta häpeää, koska kukaan muu ei ole kuljettanut likasankoa hississä. Muutoin roskapuhe ei kuulu kirjassa kuin mainintana, että rikat pitää ensin kerätä rikkasankoon, joka sitten viedään (hissilläkö?) pihalle rikkasäiliöön. (Setälä 1931, 53.)

Vuoden 1943 Helmi Hannulan *Kodinhoito*-kirjassa valitellaan sitä, kuinka ennen keittiöt olivat avaria mutta epäkäytännöllisiä. Kaikki tarve-esineet olivat näkyvillä hyllyillä ja seinillä ja tämä esinepaljous tiesi aikaa vievää siivousta. Nyt oli järkevää työn säästöä pienissäkin tiloissa laittaa esineet pölyyntymästä kädenulottuville kaappiin. (Hannula, 1943, 197-198.) Roskista on maininta, että ne kootaan

rikkalapiolle ja kerrotaan mistä materiaaleista rikkalapioita valmistetaan. Lisäksi kehoitetaan puhdistamaan lakaisuvälineet heti käytön jälkeen. Mutta siitä ei ole mainintaa, mihin roskat rikkalapiosta laitetaan. (Hannula 1943, 215.) Myöhemmin samaisessa kirjassa neuvotaan tarkkaan yöastian ja sylkiastian pesu, muttei roskasangon, likasangon pesua. (Hannula 1943, 227.) Suursiivouksen yhteydessä neuvotaan puhdistamaan kaappien sekä vaatekomeroisen sisustat, neuvotaan pyyhkimään piironkien laatikot sisältä ja vaihtamaan niihin uudet paperit. (Hannula 1943, 246-247.) Lopuksi korostetaan, että tärkeintä kaikessa kuitenkin on järjestyksen ja puhtauden ylläpito päivittäin, koska siivoustyöt vaativat niin paljon aikaa. Aikaa ei ollut tuhlattavaksi esineiden etsimiseen, vaan jokaisen perheenjäsenen oli pantava esineet omille paikoilleen heti käytön jälkeen. Seuraavassa muutama neuvo kodin järjestyksen pitämiseksi:

Puhtaita ja likaisia esineitä ei saa koskaan pitää samassa paikassa.

Pane tupakantuhkat sille varattuun astiaan!

Puhdista jalkasi ennen huoneeseen astumista!

Pidä kädet aina puhtaina!

Puhtauden ja järjestyksen pito kuvastaa luonnettasi, sen perinpohjaisuutta, velvollisuudentuntoa ja täsmällisyyttä.

Puhtaus ja järjestys ovat viihtyisän kodin perusehtoja. (Hannula 1943, 250.)

Sodan jälkeen ilmestyneessä *Joka kodin tietokirjassa 1948* Toini Virnes kehoittaa pitämään huolta siitä, ettei siivouskaappiin jää lojumaan käyttökelvottomia työvälineitä, jos tilalle on ostettu uusia. Myöskään kylpyhuoneessa ei saa säilyttää asiaankuulumattomia esineitä, koska ne häiritsevät kylpyhuoneen käyttöä ja vaikeuttavat siivousta. (Virnes, 1948, 320-337.) Jättesangon paikasta mainitaan, että se on pesupöydän alakaappi, jonka toisella puolella ovat puhdistusaineet tai keittoastiat. (Virnes 1948, 30.) Muuta roskaan liittyvää ei kirjassa ollut. Säilytystilat, kuten ullakot, oli kuitenkin syytä pitää järjestyksessä. Erityisesti liinavaatevarastosta oli huolehdittava. Heti kaapin oven avatessa, yhdellä silmäyksellä, oli nähtävä koko kaapin sisältö. Pesusta tulleet vaatteet pantiin alimmaisiksi, jotta kaikki vaatteet tulevat vuorotellen käytetyksi. (Virnes, 1948, 34-36.) Nykyisin kaappien kunto voi olla toisenlainen:

Tarpeettomat, tarkoitukseensa sopimattomat/kelpaamattomat esineet ovat roskia. Ne päätyvät tilanteesta riippuen jonnekin kaapin perälle, roskiin tai kiertoon. (RK7N42.)

Vuoden 1962 *Kotiliesi* puolestaan kehottaa syksytalven lehdessä, kun juhanussiivouksesta on jo aikaa, silmäilemään rajatiloja: talon tai ulkorakennusten alustoja, halkovajan taustaa tai rakennusten väliin jääviä solia, pihan rajaojia ja takapihan reunamia sekä hävittämään kaiken sinne kertyneen käyttökelpottoman tavaran ja kaman, kuten rautaromun, tölkit, pullot, ja purnukat. (*Kotiliesi* 17/1962, 1192-1193.)

1970-luvun *Kotitalouden oppikirjassa* kerrotaan siivouksen yhteydessä, että ennen varsinaiseen siivoukseen ryhtymistä siivotaan perusteellisesti säilöt, kaapit sekä ullakko. Huoneita varoitetaan ahtamasta täyteen huonekaluja, vain sen verran kuin viihtyvyys ja mukavuus sallivat. Koriste-esineitä ei pidä olla liikaa, koska ne lisäävät siivoustyötä ja saavat huoneet vaikuttamaan levottomilta. (Väänänen & Sorri 1971, 57-59.) Oppikirjassa kehoitetaan niukkuuteen huonekalujen määrässä. Koriste-esineitä saa olla muttei liikaa, koska ne teettävät töitä siivotessa ja saavat kodin vaikuttamaan levottomalta. Huonekaluja on oltava vain sen verran kuin mukavuus ja viihtyvyys vaativat. (Väänänen & Sorri 1971, 57-59.)

1970-luvulla ei puhuta likaämpäreistä eikä rajatiloissa lojuvista tavaroista eikä kamoista. Vapaa-aika lisääntyi kun teollisuudessa siirryttiin 40-tunnin työviikkoihin. Oppikirja ja sisustuslehdet antavat erilaisen kuvan ajasta. Lehtien mukaan kotona tarvittiin sohvia, johon paeta harmaata arkea. Sohvat paisuivat valtaviksi möhkäleiksi ja nojatuolit olivat samettia, plyysiä ja nahkaa. Sotien jälkeiseen asumisen uudistamiseen eivät kaikkein mielestä kerskakulutussohvat istuneet, koska ne veivät kohtuuttomasti tilaa. (Sarantola-Weiss 99, 140-149.) Siitä huolimatta suomalaiset ovat eläneet ja elävät sohvalla:

Muistoja esineistä, joita minulla ei enää ole. Kelaan, mutta mieleeni ei tule yhtään muistoa...SOHVA! Sohva oli ensimmäinen yhteinen huonekalu, jonka hankimme. Se oli hienointa, mitä ikinä olin saanut ja oma. Ajan myötä siitä muodostui koko perheen pesä, piilo- ja leikki paikka sekä miehen "oma luola", jossa asiat relataan kuntoon. Käytännöllinen sohva ei tosiaan ollut, hauskan muotoinen, mutta auttamattomasti liian pieni. Ehkä se siinä olikin hauskaa, tiedettähän tyyliin "miten mahtuu viisi ihmistä kahden istuttavaan autoon". Kyllähän sohva todisti myös omia tuskan hetkiä, muistan ensimmäisen lapsen itkuiset koliikki kohtaukset ja miten minä itkin omaa tuskaani, riittämättömyyttäni ja väsymystä sohvan nurkassa käpertyneenäni...(RK36N37.)

1990-luvulle tultaessa tavaraa ja krääsää oli koteihin jo tullut niin paljon, että vuoden 1999 *Kotitalouden perustaidot* -oppikirjassa kehoitettiin vähentämään

jätteen määrää ostamalla vain vähän pakattuja tuotteita. Vuonna 1994 jätelaki määräsi että jätteet tuli lajitella siten, että kaikki hyödynnettävät laitetaan kierrätykseen tai uusiokäyttöön. Rikkinäiset esineet taas olisi korjattava. Vieläkään ei puhuta roskasta mitään muuta kuin, että ruoan valmistuksen jälkeen kotitaloustunnin loputtua on viimeinen tehtävä roskien vienti ja roska-astian peseminen. (Hämäläinen ym. 1999, 18, 50.)

2000-luvulle tultaessa koti on täyttynyt esineillä, joita on roskaksi asti. Myös kodista on tullut hyödyke, jota vaihdetaan, ostetaan ja myydään. Koti on hyödyke, jossa säilytetään muita hyödykkeitä. Suomalaisen kodin huonekalut ovat perittyjä, lahjaksi saatuja, lainattuja, roskiksista tai roskalavoilta kerättyjä, työpaikoilta poisheitettyjä, kirpputoreilta, huutokaupoista ja antikvaareista ostettuja. Huonekalut liittyvät ihmisen elämänkaareen. Huonekalut muistetaan eri elämänvaiheilta niihin liittyvän historian vuoksi, ei niinkään niiden käyttöominaisuuksien vuoksi. (Pesonen 1999, 200.) Kodeissa näkyy ajan, maun ja järjen kerroksellisuus. Koti on kerroskoti täynnä tavaraa ja muistoja:

Minua voisi sanoa "rojujen säilyttäjäksi", kun pidän aina samoja vanhoja puisia huonekaluja. 1940-luvulla ostin piirongin ja matalan kirjahyllyn, kun silloin ei saanut rahalla vaatetta ja paperirahat leikattiin poikki, sen vuoksi ne ostin enkä minä niistä luovu.

Vanhempani teettivät puusepänverstaassa pirtinpöydän sota-aikana jonka maksoivat tinkimaitona, raha ei kelvannut. Sama pöytä on minulla vielä pirtinpöytänä.

Asumattomassa vinttihuoneessa on vanha piironki, aitassa vanha sivustavedettävä puusänky ja asuinhuoneessani kolme vanhaa tuolia joista yksi on oikein vanha puunauloilla tehty. Nämä huonekalut ovat vanhempieni ensimmäiset kammarin kalustoa kun 1921 menivät naimisiin ja olivat jo silloin vanhoja varmaan isäni-isän huutokaupasta huutamia. Huonekaluja oli vielä pari pöytääkin, mutta ovat särkyneet.

Minun huusholliini 1950-luvulla ostettu heteka, vaihdettiin 1960-luvun alussa pehmustettuun sohvaan ja kahteen rumaan nojatuoliin, pehmustettuja. Huonekalukauppiaat kulkivat autolla. Näin pääsimme eroon hetekasta, kun se ei ollut hyvä nukkua. Pitihän maksaa välirahaa. Nojatuolit on yksi vintissä toinen aitassa. Sohva kammarissa. (KSMA-JYEL/KY 10:6N83.)

Sivilisaatiota ja sisustuslehtiä

Sivilisaatioprosessin hyvä maku on ollut sekä väline että päämäärä kodin sisustuksessa (Sarantola-Weiss 2003, 55). Sisustuslehdet ja niiden mainokset muodostavat kodinsisustuksen kosketuspinnan, jolla eri toimijat kohtaavat. Lehdet

jakavat saman kulttuurisen todellisuuden lukijoidensa kanssa. Lehtiä²⁴ voidaan pitää oman aikansa ihanteiden tulkkina. Ne heijastelevat lukijoidensa haaveita ja toisaalta tarjoavat haaveilun samastumisen kohteita. (Sarantola-Weiss 2003, 41).

Sarantola-Weiss sanoo, että sisustuslehtien tulo markkinoille oli yksi osa kulttuurin tavaroitumista, koska lehdet rakentuivat kokonaan esineiden ympärille esinepuheeseen, esineiden tekemisen, valitsemisen, hoitamisen ja uudelleen järjestelyn ympärille. Television myötä, esineet tulivat näkyviin yhä enemmän ja televisiosta itsestään kehittyi kodinsisustuksen esine. Hän jatkaa, että sisustuslehtien lukeminen on jatkuvaa seurustelua tavaroiden kanssa. Lehdissä on viestejä markkinoilla olevista tavaroista ja myös siitä, miten jotkut toiset ovat ne kotiinsa järjestelleet aloittaessaan uuden elämän, koska tavarathan periaatteessa lupaavat uuden elämän. (Sarantola-Weiss 2003, 247.)

[Millaisissa elämäntilanteissa esineet käyvät tarpeettomiksi] Muutto, uuden elämän aloittaminen (=ero, opiskelut, uusi työ etc.)Voi aloitta puhtaalta pöydältä uusien tavaroiden kanssa. (RK16N28.)

Toistamalla tiettyjä asioita tai esineen esittelyjä vuodesta toiseen iskostuu kollektiiviseen tajuntaan, että joulua tai kevättä on juhlittava näin ja kesämökki on ehdoton. Esineistä voi tulla jopa merkkejä. Merkkeinä voivat – hinnan ohella – toimia oikea liike, oikea valmistaja tai oikea suunnittelija. (Sarantola-Weiss 2003, 248.)

Koti ja Keittiö -lehti otsikoi pari kertaa vuodessa tähän tapaan: *Kirppislöydöistä rakentui sopusointu* (Koti ja keittiö 10/2002) tai *Kotimme on täynnä kirpputorien aarteita* (Koti ja keittiö 9/2003). Artikkeliosuudessa kerrotaan, kuinka nuoripari sitkeän etsinnän jälkeen löysi kunnostettavan asunnon ja kunnosti sen avaraksi ja valoisaksi. Itse artikkeli kuvaa huoneiston remonttia, kuvatestit taas kuvailevat kirpputorilöytöjä niukasti tähän tyyliin:

24 Olen tarkkaillut Koti- ja keittiö -lehdistä vuodesta 2002 alkaen sitä, miten ne puhuvat vanhoista esineistä, kirpputoristoista tai perityistä esineistä. Koti ja keittiö profiloituu 30-49 -vuotiaiden naisten lehdeksi. Lehteä julkaisee Allers Oy, joka on kaikissa pohjoismaissa toimiva 130-vuotias lehtikustannusyrietyt, jonka Allerin perhe edelleen omistaa. (WWW 2.) Koti ja keittiö -lehti sanoo, nettisivuillaan olevansa laadukas sisustus- ja ruokalehti. Se esittelee runsaasti erilaisia ja erikokoisia persoonallisia koteja. Koti ja keittiö kertoo kuvin ja sanoin tarinoita aidoista kodeista. Sisustusvinkit ja ideat esittelevät kokonaisia sisustusratkaisuja sekä kodin tuotteita huonekaluista tarpeellisiin pikkuesineisiin. Lehti esittelee myös kiinnostavimmat uutuustuotteet, vertailemme hintaa ja laatua ja keksimme ratkaisuja sisustuspulmiin.

Olohuonetta hallitsee komea 50-luvun rulokaappirivistö, joka oli ajautunut Helsinki Ostaa ja Myyn valikoimiin tanskalaisesta meijeristä. Sohva, nojatuolit ja pöytä ovat kirpputorilöytöjä. 50-luvun rakettituolit verhoiltiin sinisiksi, siniraidalliset tyynyt löytyivät Casuarinasta. Oleskeluryhmän kokoaa Mattotalo Helmasta hankittu sininen villamatto. (Koti ja keittiö 10/2002,33.)

Toisessa mainitsemassani artikkelissa kerrotaan nuorenparin 39-neliöisestä pe-
sästä otsikolla: *Kotimme on täynnä aarteita kirpputoreilta ja ullakoilta*. Ingressis-
sä kirjoitetaan, että kodin kalusteiden ei heti huomaa olevan kirpputoreilta ja
kierrätyskeskuksista hankittuja eikä ystävien ja sukulaisten ullakoilta pelastettu-
ja. Seuraavalla sivulla onkin sitten otsikko: *Pariskunta kerää suomalaisten
suunnittelijoiden 1960- ja 1970-lukujen tekstiilejä ja astioita*. Kuvateksteissä
herkutellaan löydöillä, jotka ovat vaatineet tietämystä ja makua:

*Musta-vihreä pilkullinen sadetakki on 1960-luvun Vuokkoa. Myös limenvihreä Ma-
rimekon leninki on kirpputorilöytö, malli vuodelta 1973. Valkeat barbie-kengät ovat
vanhaintavarainkaupasta. Rautanaulakko löytyi asunnon kellarikomerosta. Vih-
reäsävyisen kangaskassin ompeli ystävä 1970-luvun kukkakankaasta....(Koti ja
Keittiö 9/2003, 72-76.)*

Lehden kuvatekstit tuovat esille sen, että pitää olla makua ja tyyliä, jotta löytää
aarteita kirpputoreilta ja roskalavoilta. Huomattava on myös, että teksteissä tuo-
daan esille mahdollisuutena sosiaaliset suhteet kuten sukulaiset sekä vanhoja
tavaroita myyvät liikkeet. Esineissä siis näkyvät ihmisten esinesuhteet, mutta
myös ihmissuhteet sekä suhteet sosiokulttuuriseen todellisuuteen nykyisyydes-
sä ja menneisyydessä (Koskijoki 1997, 283).

Toinen seikka, mikä kiinnittää lehdessä huomiota on kaipuu avaraan ja va-
loisaan tilaan, jossa on niukka sisustus. Lehti otsikoi esimerkiksi näin: *Yksiossa
on tärkeintä tilan tuntu (Koti ja Keittiö 4/2002), Niukka sisustus korostaa tilan
tuntua (Koti ja Keittiö 12/2002), Vähän neliöitä, paljon tilaa (Koti ja Keittiö 6-
7/2003)*.

Tyhjää tilaa täydessä kodissa

Avara tila on ollut jo pitkään ihanteena kodinsisustuksessa. Tapio Periäinen on
Tyhjä-kirjassaan (1998) pohtinut tyhjän merkitystä. Hänen mielestään länsimai-
sessa ajattelussa tyhjä²⁵ on ollut tyhjä, siis ei mitään; on oltu kiinnostuneita

²⁵ Periäisen etsimiä selityksiä suomen kielen etymologisen sanakirjan mukaan tyhjä-sanalle: tyhjä tila, tyhjiys, nolla, turha, mitätön, arvoton, pikkuseikka, olento, haamu, piru, valhe, autio, joutava, turha, mitätön, perätön, köyhä, heikko,

vain aineesta ja energiasta. Kirjassa todetaan, että jo 2500 vuotta sitten kiinalaiset ovat sanoneet, että hyöty tulee siitä mitä on, mutta mitä ei ole, sitä me käytämme. Aineesta ja materiasta tulee aineellinen hyöty, mutta olematonta siis aineetonta, me käytämme. Juuri tyhjä – tyhjä tila tyhjentää kaikesta entisestä: ennakkoluuloista, rutiineista, vanhoista arvojärjestelmistä ja antaa tilaa luovalle ajattelulle. (Periäinen 1998,12-16.)

[Milloin luovut esineistä] Silloin kun haluan tavalla tai toisella muuttaa elämäntapaani tai haluan komeroihini tilaa. (KSMA-JYEL/KY 10:10N35.)

Japanilaisessa kulttuurissa tyhjä huonetila ja sisustus perustuvat tyhjään, jota arvostetaan, kun taas länsimaissa seinät ja hyllyt, ikkunalaudat, pöytäpinnat täytetään esineillä ja sisustuksesta tulee museo, joka antaa vaikutelman ”pelkästä vulgääristä rikkauksien esillepanosta”. (Periäinen 1998,55.) Periäinen sanoo, että ”tilantarpeessaan ihmiset törmäävät toisiinsa ja heidän täytyy jakaa tilaa keskenään” (Periäinen 1998, 39).

[Millaisissa elämäntilanteissa esineet käyvät tarpeettomiksi] Kun muutin poikaystäväni kanssa yhteen, pakko raivata tilaa ja vanhoja muistoja pois, muuttojen yhteydessä (RK13N20.)

Esineistä luovutaan kun ne tukkivat paikat, pyörivät tiellä tai vievät tilaa. Ja lahjottamalla esine museoon saadaan kaappiin tyhjää tilaa. Jos taas on paljon tilaa kuten maalla, niin ei ole tarpeetontakaan:

Olin pitkään säästänyt omia ja lasteni koulukäsitöitä, ehkä tunnesyistä. Olin mielisäni kun sain lahjoittaa niitä viime vuonna Suomen käsityön museon ”Vähäsiistiä koulukässää” näyttelyyn. Olivat hyödyksi ja kaappiin tuli tilaa! Museoiden näyttelyihin ja kokoelmiin lahjoittaisin mielelläni muutakin tavaraa. (KSMA-JYEL/KY 10:15N60.)

[Millaisissa elämäntilanteissa esineet käyvät tarpeettomiksi] Koska meillä on runsaasti tilaa päärakennuksessa ja aittarakennuksessa, tuntuu siltä, että mitkään esineet eivät ole tarpeettomia. Tapahtuu hyvin harvoin, että jotakin tulee heitettyä pois. (KSMA-JYEL/KY 10:19M86.)

Anna-Stiina Ala-Korpi kirjoittaa, että mammonaa²⁶ ei kukaan sano rakastavansa, mutta silti kodit ovat pullollaan joutavaa romua, joka täyttää komerot, vintit,

ohut, lyhyt, pelkkä. Nykysuomen sanakirjan (1978) esim. mukaan: työtä tekemätön kone, varaton ihminen, tyhjätasku, tyhjä katse, onnto, hyödytön, turha, joutava, tyhjänäikainen... (Periäinen 1998,17.)

²⁶ 1979 nousi Euroopan kulttuurikirjaksi *Papalagit samoalaispäällikkö Tuiavii valkoisen miehen maailmassa*. Papalagi tar koittaa valkoihoista, muukalaista, sananmukaisesti käännettynä taivaansärkijää, koska ensimmäinen lähetyssaarnaaja saapui purjelaivalla, joka näkyi horisontissa taivaassa olevana valkoisena reikänä. Kirjassa samoalaispäällikkö vertaa pinnallista eurooppalaista elämäntapaa omaansa luvussa *Tavaran paljous köyhdyttää papalagit [valkoiset miehet]* näin: ”Tiedättehän kuinka papalagit koettavat uskotella meille, että olemme köyhiä ja viheliäisiä ja meitä pitäisi auttaa ja sääliä, koska meillä ei ole tavaroita.” Sitten päällikkö kertoo mitä tavarat ovat: ”Kookospähkinä on tavara, karpäsuihka, lannevaate, simpukka, sormus, ruokakippo, korut, kaikki nämä ovat tavaroita. Tavaraita on kuitenkin kahdenlaisia. On Suuren hengen meidän näkemättä tekemiä tavaroita, joiden eteen ei meidän ihmisten tarvitse tehdä työtä tai nähdä vai vaa, kuten kookospähkinät, simpukat ja banaanit. Sitten on ihmisten tekemiä tavaroita, joiden eteen täytyy työskennellä

ja varastot. Rojulla ei mitään tee eikä sitä raski poiskaan heittää. Kotona on ahdasta, ahdistavaa ja tavaran paljous hävettää. Tavaraa on kertynyt nurkkiin keräys- ja säästämisvimman takia – kodista on tullut krääsäkeskus. (Ala-Korpi 2004, 22.)

Tavaroissa on ihmisen muisti eikä muistoistaan kukaan halua luopua. Tutut esineet tuovat turvallisuutta, mitä uusi esine ei vielä sisällä. Monessa kodissa valitsee kaaos: mitään ei ehdi kuluttaa loppuun eikä ehjistä pysty luopumaan. Kiirein keksi-ikäinen kuluttaja on syytänyt suuret määrät rahaa tavaroihin, joille ei ole paikkaa kodissa. Nelikymppinen kamakasojen alle uupunut valittaa, että vanhempien vimma säästää kaikki on siirtynyt lapsille. Urbaani kuluttaja haaveilee, siitä kuinka maalla vintillä oli tilaa tavaroille. Nyt kerrostalon kanakoppeihin survotaan ylimääräinen eikä siellä tavoita samaa nostalgiaa kuin pölyisellä vintillä. Ihmiset eivät osaa enää siivota²⁷. Toisen maailman sodan jälkeen kasvaaneet toivat ostohysterian, 1960-luvulla oli varaa ostaa. Tavaraa on niin paljon, että tila loppuu. (Ala-Korpi 2004,22.)

Kornia, mutta koti tuntuu rakentuvan esineistä. Kun on muualla väliaikaisesti, voi tyhjentää ympäristönsä - tietoisesti tai tiedostamatta olla asettumatta kodiksi, jotta tuleva muutto ei sitten olisi niin hankalaa. (RK1N33.)

Koti on kuitenkin asujansa linnake ja pienoismaailma. Kotona on vapaus olla oma itsensä, koti on turvallinen pesä, missä voi kerätä voimia, kohdata vaarallinen ulkotila. Koti on myös toimintaa. Koskijoki sanoo, että koti on idea ja suhde, mutta sillä on konkreettinen olomuoto, jota tarkastella. Koti on jokaisen unelma täynnä tavaraa. Kodin tavaroiden kanssa elämisestä syntyy arki: tavaroita käytetään konkreettisesti ja symbolisesti. Tavaroista saadaan tarpeellisia ja hyödyllisiä joko vain sisäisesti tai myös ulkoisesti. Tavarat ovat tarpeellisia vastatesaan kodin asukkaan tarpeeseen. (Koskijoki 1999, 186 -191.)

Koti on sekä asiakaspalvelutila ja lepotila, se on myös näyttelytila ja varastotila. Esineillä vuorataan koko koti, vaikka niiden pitäisi helpottaa omaa arkea, ovat ne kuitenkin myös suunnattu muille sukulaisille ja ystäville.

ja ponnistella kovasti, kuten sormukset, ruokakipot ja kärpäslätkät. Aliit [herrat tai päälliköt] tarkoittavat siis itse omin käsin tekemiään tavaroita, ihmisten kamoja, erehdyttäen meitä tällä tavoin; sillä tuskin he Suuren Hengen tavaroita tarkoittavat. Mutta kenellepä olisi enemmän Suuren Hengen tavaroita kuin meillä?" (Papalagit 2001, 52.)

Tilpehööriä

Kodin pikkuesineet ovat sisustuspuheessa mukana. Toisinaan niiden on sanottu muodostavan kodin tunnelman ja toisaalta ne ovat vain siivotessa tiellä. Pikkuesineistä²⁸ *Kaunis koti* -kirja (Malmsten 1926, 183) sanoo, että vasta sitten huone näyttää valmiilta ja asutulta kun sinne on laitettu esille vuosien varrella kootut pikkuesineet: ”Nämä esineet antavat persoonallisen leiman, koska ne täyttävät omistajalleen jonkin tarkoituksellisen esimerkiksi muisto tai koriste-esineen aseman. Pikkuesineiden määrä, ulkomuoto ja järjestys antavat huoneelle sen lopullisen kauneuden ja hauskuuden.”

*Minulla on paljon koriste-esineitä, julisteita ja tauluja, pehmoleluja ja tyynyjä, erilaista "kivan näköistä" ja kotoisaa tavaraa. Ne säilytän sen vuoksi että niihin liittyy jotakin tunnearvoa (ne on saatu lahjaksi, muistoja tms. em:ttua). Lisäksi ne ovat tuttuja tavaroita, jotka ovat seuranneet minua jo monessa muutossa; **ne antavat uudellekin kodille tiettyä tuttuuden tunnetta ja kotoisuutta. Ne muistuttavat minua tietyistä ihmisistä ja eri elämänvaiheista.** Lisäksi minulla on esimerkiksi yksi rikki mennyt kaunis pöytälamppu. Siitä särkyi lasikupu jo lahjapakettissa, mutta koska sain sen äidiltäni, keksin sille uusiokäyttöä ja säilytin sen. Se ei toimi enää lampuna vaan eräänlaisena alustana yhdelle toiselle tunnearvoa omaavalle esineelle. (RK22N21.)*

Koti rakentui kirjan mukaan hyötyesineistä mutta myös koriste ja taide-esineistä. Taidejäljennöksiä massatuotanto oli huomattavasti lisännyt kotien liikakuormitusta. Niitä oli sivistävää omistaa mutta ne oli tarvittaessa otettava esille ja yksin ollessa nautittava niistä. Sen sijaan turhamaisuuden merkinä pidettiin oman ja perheen elämästä kertovien valokuvien esille laittoa seinille ja hyllyille. Kuvat osoittivat turhamaisuutta ja kuvien kiinnittäminen seiniin pilaa seinät ja saa aikaan rauhattomuuden tunteen. Malmstenin ohje oli kätkeä elämänsä, kokemuksensa ja muistonsa sieluunsa tai piirongin laatikkoon ja ottaa ne sieltä esille yksinäisinä tai läheisinä seurusteluhetkinä. (Malmsten, 1926, 183-184)

*Kyllähän niitäkin [tarpeettomia] on, mutta niillä on muistoarvo monilla, kuten lapsenlapsen tutti, hammasharja, pojanpojan rastatukasta pätkä y.m.s. Eräs tavara tulee mieleen tämän otsikon alta – ikivanhat monot- olen ostanut ne vanhana v 1953. ja käyttänyt niitä vielä 1980-luvulla. Nyt ne ovat olleet tarpeettomat kohta 25 vuotta. (Vai onko muistoarvo jäljellä?). Se taitaa juuri olla vastaus samaan : Miksi? **Muistoarvo.** Vanhoja kuivaneita meikkejä, suureksi osaksi huulipunat, niitä on monta*

²⁸ ”1971 Niin kuin kaikki suuri on saanut alkunsa pienestä, niin myös nykyisen Tiimari-keijun tarina on alkanut pienestä. Tarkemmin yhden miehen – Kari Sulkasen – unelmasta. Hän näki sattumalta sopivan, tyhjillään olevan liikehuoneiston Lahden keskustassa, ja silloin häneen iski tyhjän tilan kammo. Tyhjä liikehuoneisto oli pakko täyttää tavaroilla ja nimenomaan kirjoilla, lehdillä ja paperitavaralla.” (www 3.) Näin sai alkunsa Tiimari-liikeketju. Tiimari on mainostanut televisiossa itseään kauppana *ty/syyttä vastaan ja ihmekauppana*. Ihme kauppana sitä pitääkin, koska se menestyy hyvin, vaikka kaikki sanovat inhoavansa Tiimari-tavaraa.

merkkiä ja väriä. Ei vain ole tullut heitettyä pois. Syy: saamattomuus, koska eivät paljon vie tilaakaan. (KSMA-JYEL/KY 10:17N70.)

Kaiken kaikkiaan koti koostuu esineistä, joista ei ole voitu luopua. Outi Liusvaara on tehnyt listan, jossa luetellaan ”21 syytä esineen hallussapitoon”. (www. 4.)

1. Esine on pidetty tallessa lapsuudesta asti tai hankittu myöhemmin, koska se tuo mieleen lapsuuden asioita
2. Esineeseen liittyy muisto sen antajasta tai edellisestä omistajasta.
3. Esine on matkamuisto tai merkki tapauksesta tai ajanjaksosta.
4. Esine on talletettu velvollisuudesta antajaa kohtaan.
5. Esineen omistus ylläpitää ideaalista omakuvaa tiettyjen arvojen ja haluttujen luonteenpiirteiden ja ominaisuuksien osalta.
6. Esineen käyttö korostaa toivottuja piirteitä omistajan ja muiden silmissä.
7. Esine on huoneistossa siltä varalta, että sitä joskus tarvittaisiin.
8. Esine on yksinkertaisesti puhutteleva, hauska, huvittava, hämmentävä tai muuta sen kaltaista, herättäen halun hallussapitoon. teletapit
9. Esine on kaunis.
10. Esine tuntuu käytössä miellyttävältä.
11. Esine luo viihtyisyyttä ja ylläpitää turvan tunnetta.
12. Esine ylläpitää yhteisöllisyyttä tai henkilökohtaista traditiota.
13. Esine on säästetty, koska sen jälleenmyyntiarvo on pienempi kuin sen arvo omistajalle.
14. Esine kohottaa omistajan asemaa muiden mielissä.
15. Esine liittyy vapaa-ajan toimintoihin.
16. Esine liittyy johonkin ammattiin tai ammatissa harjaantumiseen.
17. Esineen omistukselle ei ole erityistä syytä, mutta tyydyttää joitain määrittelemättömiä hyvinvoinnin osatekijöitä.
18. Tarpeettomista tavaroista ei ole ehditty hankkiutua eroon.
19. Esine liittyy toimiin ympäristön ja kanssaihmisten suojelemiseksi.
20. Esine on talletettu pahan varalle antamaan turvaa kriisiaikoina.
21. Esine on kodissa, koska siihen liittyy kateus toista henkilöä tai tiettyjä olosuhteita kohtaan. Esine joko auttaa tämän tunteen säilyttämisessä tai kurissapidosdossa.

6. ESINEESTÄ ROSKAKSI

Esineitä kuin roskaa

Esineitä (tavaroita) kertyy nurkkiin. Joskus ne menevät toisiin talouksiin ja ehkä viimein katoavat ”pimeyteen”. (KSMA-JYEL/KY 10:24N57.)

Meillä jokaisella on tuhansia esineitä – tarpeellisia ja tarpeettomia. Vuonna 1996 Outi Liusvaara laski Taideteollisen korkeakoulun lopputyönään kaikki yksionsä esineet ja sai tulokseksi 6168 esinettä ja taideteoksen nimeltään *6168 Objects – My Home* (Svinhufvud 2000, 43). Päivittäin meidän on päätettävä näistä tuhansista esineistä jonkin esineen kohtalo, onko esine vielä säilyttämisen arvoinen vai joko siitä pitäisi luopua antamalla se kiertoon vai pitäisikö se heittää roskiin.

Samoin kuin kodeissa, myös työpaikoilla mietitään mitä kannattaa säilyttää ja mistä voisi jo luopua. Aineistoni roskat olivat hyvin kotikeskeisiä ja siksi halusin vilkaista ja katsoa, miten laitos – kirjasto suhtautuu jokapäiväiseen roskaan, kirjaan.

Kirjastopäiville tekemääni Poistokyselyyn²⁹ vastanneiden suhde roskaan – poistettuihin kirjoihin – oli huomattavasti tyylympi kuin mitä Roskakyselyyn vastanneiden suhde omiin tarpeettomiin esineisiinsä. Poistetut kirjat tuntuivat olevan jotäisiä, niistä haluttiin nopeasti eron. Vaikka aineistoni oli pieni, tuli tässä selvästi esille, että poistokirjoihin ei ollut syntynyt henkilökohtaista sidettä vaan ammatti-ihmisen näkökulma. Kirjastossa työskentelevien arkirutiineihin kuuluu kirjojen poisto. Poistokirjojen perään ei itketä, koska ne vievät tilaa käytävillä ja keräävät vain pölyä. Kirjat ovat jätettä, mikä pitäisi saada nopeasti pois jaloista. (PK4N47, PK5N?, PK6N49, PK9N45.) Poistojen syyksi mainittiin kirjojen van-

²⁹ Aineisto oli pieni, vain 12 informantia. Kysymysmerkki koodissa tarkoittaa, etten tiedä vastaajan ikää tai sukupuolta. Kirjastosta keräämääni aineistoa lukiessa olin aistivani kylmää välinpitämättömyyttä itseäni tai 'roskiani' kohtaan. Tulkintaani vaikutti se, että pelkäsin 'kirjastotätien' reaktioita kirjalaatikoihini. "Kirjojahan ei saa kohdella huonosti" ja varsinkin kirjastossa esillä ollessaan *Tietolippaani* olivat huonona esimerkkinä 'lainaajakansalle'. Olin repinyt kirjoista sivuja pois ja rakentanut kansista *Tietolippaita*. 'Kirjastotätien' vastauksissa oli sympatian sävyjä: "Joskus mietityttää miten pian jonkun sydänveri vanhentuu... Onneksi on varasto. Usein kuitenkin työ on työtä ja poistoja on tehtävä." (PK12N46). Kuitenkin kuulin vain viileää byrokraattisuutta inhimillisten kotiroskien jälkeen.

hentuneisuus, mikä tarkoitti useimmiten tietojen vanhentumista tai kirjojen poistumista tutkintovaatimuksista, mutta myös kirjan pitkästä iästä johtuvaa huonokuntoisuutta. (PK1/N49, PK2N41, PK3N59, PK5N?, PK6N49, PK7N49, PK8?40, PK9N45.) Kirjoja poistettiin myös sen takia, ettei kirjoja enää lainattu (PK12N46, PK10N27) ja lainaamattomat kirjat poistettiin tilanpuutteen vuoksi (PK4N47). Poistetut kirjat eivät kuitenkaan heti joutuneet kaatopaikalle vaan ne myytiin (PK1/N49, PK2N41, PK3N59, PK11N38) tai lähetettiin Kuopion varastokirjastoon (PK4N47, PK5N?, PK6N49), osa laitettiin paperikeräykseen (PK8?40, PK12N46) ja osa lahjoitettiin laitoksille (PK12N46) tai Karjalaan (PK2N41). Loput heitettiin pois – roskeen (PK8?40, PK9N45, PK10N27).

Esineen muuttumista roskaksi voi tarkastella kulttuuriantropologian klassisen rituaali-teorian avulla. Rituaalissa yhteisö ilmaisee sosiaalista todellisuutta, yhteisiä tunteita, kulttuurisia arvoja ja ideoita. Se antaa ulkoisen ja näkyvän muodon käsitteelliselle prosessille. (Saarikoski 1994, 27.) Arnold Van Gennepin paljon käytetty siirtymäriittiteoria sopii mielestäni kuvamaan esineen omistajan tai haltijan siirtymistä esineestä luopujaksi – roskeen heittäjäksi. Siirtymäriitissä on tavallisesti kolme vaihetta: irtautumisriitti, vaihderiitti ja liittymäriitti. (Vesterinen 1999, 135.) Victor Turnerin (1978, 195-196) käsitteillä näitä vaihteita kutsutaan preliminaaliseksi, liminaaliseksi ja postliminaaliseksi. Liminaalisuus tarkoittaa välitilaa, tilapäistä rajalla olemista. Tom Selänniemen (1999, 277-278) mukaan liminaalisuus on anonyymiä ja sen uskotaan olevan jumalallista alkuperää, kun taas liminoidi on yksilöiden tuottamaa, kuluttamaa ja fragmentaarista. Niin populaari kuin korkeakulttuurissakin tuotetaan yksilöiden kulutettaviksi tuotteita, jotka lupaavat siirtää tuotteen kuluttajan hetkeksi irti arjesta liminaalisuutta muistuttavaan tilaan, missä kaikki on mahdollista.

Esineestä irtautumisen preliminaalivaiheena pidän sitä tilannetta, kun esimerkiksi siivouksen yhteydessä esine siirretään jokapäiväisestä käytöstä pois näkymättömiin. Esine viedään välitilaan; tungetaan kaapin perälle, survotaan varastoon, kiikutetaan ullakolle, raahataan autotalliin tai kuskataan mökille. Näissä välitiloissa voisi kuvitella olevan aste-eroja. Mitä etäämmälle esine omistajastaan joutuu, sitä tarpeettomammaksi esine on omistajalleen käynyt. Esine ei ole enää käsillä oleva. Vaatekaapin perältä esine on hyvinkin helposti otettavissa käsille, kun taas kesämökin ullakolla se voi olla jo lähellä lopullista tuhoaan. Ir-

taantumisvaiheessa ei ole vielä tehty tietoista päätöstä esineestä luopumisesta, mutta tarpeellinen on mahdollisesti muuttumassa tarpeettomaksi – näkyvä näkymättömäksi. Ilmari Vesterinen (2001, 37) puhuu lämpimistä ja kylmistä esineistä. Poissiirotetyt esineet ovat menettäneet lämpönsä ja vähitellen ne kylmenevät varastoissa, kellareissa, aitoissa ja ullakoilla kunnes ne täysin kylmenneinä joutavat kaatopaikoille:

*[Miten luovut esineestä] **Luovun esineistä varastoimalla niitä eri paikkoihin.** Lopulta varastot on pakko tyhjentää ja suurimmasta osasta tavaroita luopua... (RK4M24.)*

*[Mitä tarpeettomia esineitä sinulla on] Ei taida olla oikeastaan mitään. Joitain vanhoja koulu-, ripari- tms. juttuja saattaa olla (näihin kuuluu jotain vihkoja, ystävänikirjoja, jotain nuotteja, kasetteja jne). Mutta nekin on viety mökille ullakolle, eivätkä pyöri omissa kaapeissani. Ne löytyvät sieltä, jos joskus parin vuoden välein haluan niitä katsoa. **En ehkä itse haluaisi heittää niitä pois, mutta tuskinpa minua kovasti harmittaisi, jos ne vaikka häviäisivät/tuhoutuisivat.** (RK19N24.)*

Jäähyvaihe

Liminaalivaiheessa esine on varastoituna. Esine on omistajalleen vielä olemassa, mutta se on etäännytetty pois näkyvistä. Esineen kannalta tämä terminaalivaihe on uhanalaista liminaalista aikaa – jäähyäikää. Liminaalivaihe on välivaihe, jossa lähtötilanteen säännöt eivät enää vaikuta eivätkä myöskään tulevan vaiheen säännöt. Kaikki on mahdollista. (Selänniemi 1999, 277-280.) Esine on voitu unohtaa varastoon, missä se saa maata rauhassa vuosikymmeniä kunnes se muutossa tai suursiivouksen yhteydessä paljastuu ja joutuu uudelleen punnittavaksi.

*Jotkut esineet **unohtuvat** kaapin perälle tai vinttiin, toiset **jäävät odottamaan** mahdollista "uusiokäyttöä". (RK15N58.)*

*Joistakin esineitä on helppo luopua, toisia taas katselee sydänverellä ja kyöneleet silmissä ja laittaa takaisin laatikkoon, **muistojen arkkuun odottamaan seuraavaa mahdollista kierrätyskertaa.** (RK36N37.)*

*Jos tarpeeton tavara ei kelpaa kierrätykseen / keräykseen tai sitä ei voi korjata, se viedään varastoon, josta tavaraa voi tarpeen tullen hakea "**jatkojalostukseen**" tai **osiksi** (paitsi vaatteet jäävät matonkudelaatikkoon). (KSMA-JYEL/KY 10:4N49.)*

Varastossa ollessaan esinettä koskettaa tarpeellisen ja tarpeettoman näkymätön taistelu. Mitä pidemmäksi jäähyäika venyy, sitä suuremmalla todennäköisyydellä esine on vaarassa tuhoutua myös muunlaisissa taisteluissa. Hiiret voivat yhdessä talvessa tuhota vuosikausia säilötyn aarteen roskaksi, kuten erään informantin kymmeniä vuosia säilöttyltä Muumipeikon "Hipsulta" hiiri oli syönyt

vatsan. (KSMA-JYEL/KY 10:5N73.) Tai tilkkulaatikkoon pesiytynyt hiiri oli sotkenut ja järsinyt tilkut niin, että koko laatikko meni hävitykseen (KSMA-JYEL/KY 10:14N55). Hiirivaaraan osataan suojautuakin, kuten yleensä liminaaliin valmistaudutaan. Jos esineiden halutaan säilyvän, pitää ne pakata huolella varastomisen ajaksi:

Joka tapauksessa ne [aikuisiksi kasvaneiden lasten tavarat] on huolella pakattu ns. hiirisuojattuna varastossa. (RK30N51.)

Hiirivaaran lisäksi vuotava katto voi saada silmätkin vuotamaan harmin kyyneleitä menetettyjen aarteiden vuoksi.

*[Kerro esineestä jota ei enää ole] Minulla on mielessä ja muistossa räsynukke. Sain Ruotsin sotakummilta nukken, jota säilytin isonakin, tuo räsynukke oli minulle rakas, vaikka äitini vaihtoi uutena minun saamani nukken siskoni Ruotsista saamaan nukkeen, joka oli hieno amerikkalaistyylinen. Äiti kai ajatteli, että siskoni oli siinä iässä, että hän nautti siitä enemmän – näin sen minulle tullen nukkeni vain kerran, sillä minä asuin isäni mummolassa ja siskoni ja veljeni äidin kanssa äidin mummolassa. Ei siinä muuta syytä ollut kuin, että minulle kävi tapaturma 2 vuotiaana ja menetin silmäni sen ajan lääketieteen mukaan yksisilmäinen ei pärjää öljylampun valossa. **Kerron tämän koska kaikki vaikuttaa kaikkeen – muisteleminenkin. Naimisissa ollessanikin säilytin nukkea ja muita arvokkaita esineitä vintillä – katto oli vuotanut ja kaikki oli mennyt pilalle taisi olla itkun paikka.** (KSMA-JYEL/KY 10:21N70.)*

Yhdysvalloissa ylimääräisen tavaran varastoisesta on tullut bisnestä. Vanhoja varastorakennuksia muutetaan ja uusia rakennuksia rakennetaan varastohoteleiksi. Varastohotellit kilpailevat keskenään keskeisellä sijainnilla, ympärivuorokautisella valvonnalla, ilmastoinnilla, pakkaus- ja kuljetuspalveluilla. Ihmisillä on tavaraa niin paljon, että ne eivät mahdu kotiin ja ne varastoidaan jäähyllä säilöihin, joissa on kesällä viileää ja talvella lämmintä. Varaston vuokra on neliöhinnaltaan sama kuin luksusasunnon neliöhinta Manhattanilla. (Horel 2004, 22.)

Varastoitujen esineiden liminaalivaihe voi kestää kauankin ja sen kestosta riippuu minkä arvon esine saa – aarteiden vai roskan. Ja se juuri tekeekin siitä vaarallisen, koska jäähyäikää ei ole etukäteen määritetty. Kyselyssäni en suoraan kysynyt, mitä esineitä ihmiset pitävät arvokkaina, vaan kysyin muistoa rakkaasta esineestä, jota ei enää ole. Aineistostani olin kuulevinani, että jos esine oli ollut unohduksissa esimerkiksi kaksikymmentä vuotta, oli esine jo ohittanut kriittisimmän hävittämävaiheen. Nyt esineelle olisi tilaa ja tilaisuus palata ”retrona” elämään:

*Esim. nyt 16-vuotiaalle pojalleni ostin (melko varmaan DDR-valmisteisen) keinuhevosen. Harmittaa, kun heitettiin se jonkun muuton yhteydessä kaatopaikalle. **Se***

on monissa kuvissa TÄRKEÄSSÄ roolissa, ja nyt meillä olisi tilaa (huonep.a. 175 m²) sillekin kapineelle. (KSMA-JYEL/KY 10:2N46.)

Tykkäsin sisustaa nukkekotia, tehdä sinne verhoja, mattoja ja tauluja. Kuvittelin usein mielessäni millainen olisi oma taloni sitten joskus. Nukkekodin olin saanut joululahjaksi vanhemmilteni. **Keltainen kiikkutuoli oli lempipaikkani lapsena. Siitä sitä seurattiin Pelle Hermannin seikkailuja nenä kiinni tv-ruudussa. Molemmat esineet lahjoitettiin suvun muille lapsille ja kyllä harmittaa näin jälkeensä.** (KSMA-JYEL/KY 10:9N30.)

Tusina tavarat vrt. tiimari, ikea (sikäli mikäli ne ovat uusia) ovat krääsää, **mutta jo parikymmentä vuotta vanhat saattavat olla aarteita, niistä haluan ehkä eroon.** (RK34N39.)³⁰

Mielenkiintoista on, että niitä esineitä, joita aiotaan säilyttää tuleville sukupolville, säilytetään usein samassa paikassa, missä varastoidaan myös hävitettäviksi aiottuja tarpeettomia esineitä. Lukiessani Suomen käsityön museon lahjoitusasiakirjoja tuli esille, että esineitä säilytetään joko arvokkaina aarteina tai sitten arvoa ei ole vielä määritelty ja nyt esineen tarpeellisuuden määrittely siirretään toisille – museolle:

*Radiossa kuulemani ohjelman perusteella rohkenen lähettää oheiset vanhat liinat teille päätettäväksi mitä niille tulisi tehdä. Olen kuljettanut näitä mukanani vuosia tietämättä mitä niille tulisi tehdä. **Nyt toivon teidän päättävän niille paikan vai joko roskiin.*** (SKM 1666.)

*Kait on jotakin tullut tehdyksi, mutta onhan teillä siellä. Jotakin vanhempaa, viime vuosisadan alkupuolelta saattaisi löytyä, mutta lienee sellaista sinne kertynyt. Tämän laatikon sisältö voi olla suurelta osin tarpeetonta. Ei tarvitse lähettää takaisin. **Voitte hyvällä omallatunnolla kumota roskiin. Olen ne katsellut, muistellut ja hyvästellyt.*** (SKM 1517.)

Esineiden varastoimispaikat näyttävät olevan anomaliaita. Anomalia³¹ sisältää marginaalisuuden ominaisuuksia, tahrautumista, kielteisiä tunteita, kuten inhoa, pelkoa, vastenmielisyyttä. Mary Douglas (2000, 88) määrittelee anomalian elementiksi, joka ei sovi annettuun joukkoon tai sarjaan. Usein synonyyminä käytetty sana *ambiguiteetti* (moniselitteisyys) on hänen mukaansa useiden mahdollisten tulkintatapojen synnyttämä ominaisuus. Roskan tekee mielenkiintoiseksi juuri se, että se voi olla yhtä aikaa sekä anomalia että ambiguiteetti. Roska voi olla samaan aikaan myös aarre, ei vain eri yksilöille vaan samallekin yksilölle. Esineen omistajan suhde esineeseen voi häilyä. Rituaalissa yhteisö vahvistaa yhteisiä arvoja, koska esineen arvostukseen vaikuttavat myös kanssaihminen

³⁰ Tästä vastauksesta, en ole sataprosenttinen varma tulkitsinko ajatuksen oikein. Mutta informantin kaikkiin vastauksiin suhteutettuna ymmärsin, että kaksikymmentä vuotta vanhat esineet ovat arvokkaita, jota ei heitetä pois, mutta krääsästä voi luopua. Hänen vastauksensa kysymykseen: Milloin esineet käyvät tarpeettomiksi?, vastaus oli: " Esineet käyvät harvoin tarpeettomiksi ja minun on kyllä erittäin vaikea heittää esim. vaatteita pois. (ei tosin yhtä vaikeaa kuin vuonna 1936, syntyneellä äidilläni, jonka mielestä minä tuhlaan!)" (RK34N39.)

³¹ "Anomalia on tutkijoiden käyttämä termi tapaukselle, jonka tutkittavat ovat havainneet poikkeavan siitä kategoriasta (luokasta), johon se kulttuurissa vallitsevien luokitteluperiaatteiden nojalla kuuluu... Anomaliset asiat saavat usein epäpuhtaan, kielletyn, vaarallisen stigman; toisaalta niihin voidaan liittää yliluonnollisen voiman ("väen", manan) merkityksiä..." <http://www.helsinki.fi/folkloristiikka/terminologia#anomalia> 28.12.2005

arvotukset, joten esineen arvo voi nousta tai laskea yllättäen omistajankin silmissä:

Joskus kun joku itselle turha esine onkin tärkeä jollekin muulle, se alkaa näyttää paremmalta myös itselle... Joitain esineitä säilytän sen takia, että ne jonkun toisen omistamina näyttävät niin hienoilta, ettei itsekään halua luopua niistä, vaikkei oikeasti niitä tarvitse tai käytä. (RK4M24.)

Lähtöpassit

Elämän tilanteen muutoksissa, kuten avioeroissa, asunnon muutoissa ja suursiivouksissa näyttää yksilöiden olevan helppo luopua rakkaistakin esineistään. Tällainen yksilön liminaalivaihe irrottaa yksilön arjesta ja esineet yksilöstä. Tällöin on mahdollista, että normaalit arkiset siteet esineisiin katkeavat hetkeksi. Liminaalisuudelle on ominaista, että yksilöiden välille syntyy communitas-side, spontaani, tasa-arvoinen suhde oman kulttuurin edustajien kanssa. (Selänniemi 1994, 195 -198.) Tässä villissä tilanteessa esineen omistajan on helppo purkaa esineeseen rakentamansa side ja siirtää esine jollekin toiselle, joka sitä voisi tarvita. Esine joutuu anomaliaan, jossa se voi päätyä lahjoitetuksi, myyntiin tai roskiin. Tässä vaiheessa tarvitaan ylimääräistä energiaa, jotta kaikki vuosien varrella esineisiin liitetyt merkitykset voidaan tehdä hetkeksi mitättömiksi ja esineistä voidaan luopua. Tällaista energiaa on liikkeellä esim. suursiivouksen yhteydessä tai siirtymäriitissä kuten muutoissa, avioeroissa tai uskoon tulemisissa. Muutostilanteissa yksilö haluaa tehdä eroa entiseen, inventoida esineitään ja päättää mitkä esineet ovat tarpeellisia ja mitkä eivät kuulu uuteen elämään:

[Millaisessa elämäntilanteessa luovut esineistä] Muutto, uuden elämän aloittaminen (=ero, opiskelut, uusi työ etc.) Voi aloittaa puhtaalta pöydältä uusien tavaroiden kanssa. (RK16N28.)

Elämän kriiseissä ja käännekohdissa on ympäristössä olevilta esineiltä hävinnyt minulle merkitys. Esineet ovat kadottaneet arvonsa. Selviytymisen pakkotilanteissa esineistä ei ole ollut hyötyä eikä apua. Ympäriini kerääntyneillä esineillä ei ole ollut edes taloudellista vaihtoarvoa. Esimerkkinä voisin kertoa perheeni hajoamisen 60-luvulla. Tuolloin olin 16-vuotias ja tilanteessa, jossa minun tuli huolehtia itse itsestäni ja huolta kannoin myös nuoremmasta sisarestani... (RK30N51.)

Minun kohdallani vain kahdesti olen hävittänyt melkein kaiken. Eka kerralla kun poikani kuoli 7-vuotiaana keräsin hänen tavaransa ja vaatteensa ja lähetin ystävän välityksellä tavarat lappiin köyhälle perheelle. Jälkeenpäin kyllä harmitti, että kaikki muistot esineiden muodossa katosi.

Toisella kertaa erosin ja muutin isosta kodista yksioon, enkä halunnut pitää muistoja ja tietysti uuden kodin pieni koko kansaneli hävittämistä. Jälkeenpäin kyllä sekin harmitti, vaikka jotakin tuli vietyä minulle jääneelle mökille. Edellä mainitussa tapauksessa vedin kaapit melkein kokonaan tyhjiksi ja pyysin mini-

ääni ja poikaani ottamaan itselleen mitä halusivat ja loput viemään kirpparille tai Punaiselle ristille. (KSMA-JYEL/KY 10:21N70.)

Entiseen elämään kuuluvat esineet halutaan tuhota, jotteivät ne olisi uhkaamassa uutta järjestystä. Esineistä on tullut vaarallisia:

"Hurahtaessani uskoon" astrologinen ja okkultistinen kirjallisuus sekä black metalli-musiikki kävivät tarpeettomiksi. Kirjat poltin, LP:t löin kappaleiksi, kaseteista vedit nauhat sykkyrälle ja heitin roskiin. Tosi iso määrä! (RK14N42.)

Esineitä annetaan pois kun siirrytään ikävaiheesta toiseen. Joko vanhemmat luopuvat lastensa tavaroista tai nuoret itse luopuvat lapsuustavaroistaan, kun he ovat kasvaneet aikuisiksi:

Lapset ovat kasvaneet lähes aikuisiksi, heidän vanhoja tavaroitaan ja vaatteitaan on jaettu ympäriinsä ja myyty kirpputorillakin jos on viitsitty. Tätä on jatkunut siis kohta kaksikymmentä vuotta... Ei kukaan sattuisi tarvitsemaan matkalaukullista kuluineita pikkuautoja?... (RK35N45.)

[Millaisissa elämäntilanteissa esineet käyvät tarpeettomiksi] Silloin kun ne vievät tilaa, pyörivät jatkuvasti tiellä. Yleensä muuton aikana tulee heitettyä "kaikki" ylimääräinen pois. Kun ikää karttuu toiset esineet käyvät "lapsellisiksi", haluaa niistä eroon. (KSMA-JYEL/KY 10:9N30.)

Kyselyssäni pyysin informantteja kertomaan muiston esineestä, jota ei enää ole. Ylivoimaisesti eniten muistoja kerrottiin lapsuusajan esineistä. Harmiteltiin, kun ne oli annettu sisarusten lapsille tai muille sukulaisille, jotka olivat ne heti tuhonneet. Tai esineet olivat muuten kadonneet mustaan aukkoon. Näitä nuoresta aikuiseksi -siirtymävaiheessa annettuja esineitä kaivattiin eniten:

*Omistin lapsena nukken, jonka annoin serkulleni. Nukke oli kumia n 50 cm pitkä ja aivan kuin oikea vauva. **Saavutettuani niin sanotun aikuisiän luovuin siitä.** Olen koko ikäni katunut nukken pois antamista ja varsinkin kun serkkuni tuhosi sen välittömästi saatuaan sen. (KSMA-JYEL/KY 10:8N47.)*

***Tykkäsin sisustaa nukkekotia, tehdä sinne verhoja, mattoja ja tauluja.** Kuvittelin usein mielessäni millainen olisi oma taloni sitten joskus. Nukkekodin olin saanut joululahjaksi vanhemmiltani. **Keltainen kiikkutuoli oli lempipaikkani lapsena. Siitä sitä seurattiin Pelle Hermannin seikkailuja nenä kiinni tv-ruudussa. Molemmat esineet lahjoitettiin suvun muille lapsille ja kyllä harmittaa näin jälkeempään.** (KSMA-JYEL/KY 10:9N30.)*

Olipa ihminen nuori tai vanha, lapsuusajan esineet näyttävät olevan aarteita aina ja omistajalleen merkityksellisiä massatuotettuinkin. Ne ovat omistajalleen ainutlaatuisia ja korvaamattomia:

Lapsuudesta muistuu mieleen puinen koira jota voi vetää perässä. Tuo mieleen muistoja. Ajattelen usein miten nykypäivän lelut tuohon koiraan verrattuna turhanpäiväisiä, eivät herätä tunteita. (RK10N23.)

Ensimmäisenä tulee mieleen se sininen pieni polkupyörä jolla ajettiin rosvoja takaa. (KSMA-JYEL/KY 10:3M73.)

Lambergin (2003, 16-17) tutkimuksessa ilmeni, että ne jotka olivat muuttaneet edellisen vuoden aikana ilmoittivat, ettei heille synny jätettä. Koska muuton yhteydessä vanhoista vaatteista ja ongelmajätteistä oli hankiuduttu eroon, eikä uusia ollut vielä ehtinyt syntyä. Muutto- ja remonttitilanteissa jätettä kertyy enemmän kuin tavallisessa arkipäivässä. Tämä tietenkin ärsyttää muita asukkaita taloyhtiöissä. Muutoissa jäteastioihin kertyy suuria tavaroita, jotka vievät paljon tilaa.

Tarja Siltala-Huovisen (2001) *Roskisdyykkarin käsikirjassa* neuvotaan etsimään roskalavoilta aarteita, koska lavoille heitetään vinteiltä ja ullakoilta poistettua tavaraa. Koska muutot asunnosta toiseen tapahtuvat kuunvaihteen lähestyessä kannattaa silloin olla liikkeellä, koska muuttovaiheessa heitetään paljon käyttökelpoista tavaraa pois. (Siltala 2001, 13.)

Vahinko kiertämään

Kirpputorit näyttäisivät olevan kollektiivinen varasto, jonne esineet siirretään erilaisissa muutostilanteissa. Kirpputori on yhteinen järjestäytynyt anomalia, jossa esineen arvo arvotaan uudelleen. Myytävien tavaroiden hinnoissa näkyvät omistajien tunteet, mitä rakkaampi esine on ollut sen kalliimmaksi esine on hinnoiteltu. Tunteiden lisäksi esineiden hinnoittelussa näkyy ehjyyden ja puhtauden arvostus, mutta myös (tarpeeksi) vanhan esineen arvostus. Hintalappuihin on myynnin edistämiseksi kirjoitettu sanapareja: ”Vähän käytetty”, ”Melkein uusi”, ”Vanha”³².

Kierrätän mahdollisimman paljon, tai siis vien ne keräyslaatikkoon tai myyn (yritän) kirpputorilla. Tosin kirpputorit ja kierrätyskeskukset ovat täynnä tavaroita, joita kukaan ei halua, eli nekin on aikamoinen varasto... Kirpputorilla tavaroita myydessä haluaa paremman hinnan itselle tärkeistä esineistä, niitä ei ehkä lopulta myy ollenkaan. (RK4M24.)

³² Kirpputorit ovat anomalioita ja siihenhän ne perustuvatkin, että toisen hylkäämä on toiselle aarre. Myyjien ja ostajien mielenkiinnot liikkuvat eri ajassa, mikä kenellekin on tarpeellista ja mitä mieli tekee. Vuosia takaperin mieltäni kuohutti, kun havaitsin kirpputorilla käsikarstat, jotka oli ilmastointiteipillä sidottu yhteen tiiviiksi paketiiksi ja lapussa luki yksinkertaisesti: ”Antiikkia 10 markkaa”. En tiedä mikä minua eniten kuohutti: Sekö että hyväkuntoiset ’museoesineet’ olivat niputettu ilmastointiteipillä, vai että hinta ei ollut kohdallaan, vai se, että myyjä ei tiennyt esineiden nimeä käyttötarkoituksesta puhumattakaan, vai se, että myyjä aliarvioi ostajaa.

Kirpputoreille ei näytetä aineistoni perusteella vietävän kovinkaan hyvää tavaraa. Kirpputorikuormasta parhaat annetaan sukulaisille tai muihin hyviin koteihin. Kun kaupasta ostetaan uutta ja muodinmukaista, kirpputorille voidaan viedä toisten ostettavaksi mitä sattuu... Ihmeellisesti tämä toimii. Kirpputoreilla tulee hyvin konkreettisesti esille se, kuinka meillä ei sittenkään ole samanlaisia käsityksiä puhtaasta, likaisuudesta, ehjyydestä tai vajaasta. Kirpputorit ovat karnevaali, jossa osa on käännetty pääläelleen ja osa ei. Ehjä ja puhdas voi olla halpaa ja hyvää, kun taas myyjän tunteilla ladattu likainen ja risa esine voi olla kallis. Pääsääntöisesti näin ei kuitenkaan ole. Laadukkaat esineet voivat olla kalliita, niin kuin uutta myyvissä kaupoissa. Kirpputorit ovat anomalioita, missä kaikki ne toiveet, joita mainokset lupasivat esineiden täyttävän, ovat uudelleen myytävänä. Myös ystävien ja sukulaisten antamat lahjat sekä (matka)muistot, joiden ei enää haluta muistuttavan, ovat uudelleen myytävänä ja niitä ostetaan lahjoiksi ja muistoesineiksi. Jos toiveet eivät vieläkkään täytyneet, voidaan esineet laittaa uudelleen myyntiin – panna vahinko kiertämään:

*Lahjoitan sukulaisille parhaimpia, **myyn kirpputorilla toiseksi parhaita tai vien kierrätykseen** sellaista käyttökelpoista, mikä ei mene kirpputorille, mutta **mitä ei raaski** poiskaan heittää. (KSMA-JYEL/KY 10:15N60.)*

*Haluaisin kierrättää kaiken mahdollisen. **Itse ostan mieluiten uutta, sillä arvostan laatua todella paljon. Mutta käytöstä poistuvat tavarat annan mielelläni eteenpäin käytettäväksi. Ei ole väliä "millaiseen kotiin" esine menee, kunhan se vain tulee käyttöön.** (RK19N24.)*

*Säilytän tavaroita pitkään mahdollisen tarpeen varalta! Vaatteita **menee (takaisin)kirpputorille** jos en käytä jotain yli vuoteen, eikä siitä voi tehdä mitään...Rikkinäisiä tavaroita säilytän, jos ehtisi korjata...Lahjaksi saadut turhat koriste-esineet(ei käsityötä olevat)poistan pian (RK29N43.)*

Rikkinäistä ja likaista

Esineen odotetaan olevan puhtaan ja ehjän, kun taas roskaa pidetään likaisena ja rikkinäisenä. Kun esine menettää puhtautensa se joko pestään tai jos esine menee rikki, se yritetään korjata. Jos nämä toimenpiteet eivät auta, esine pannaan pois, se joutuu anomaliaan, pois järjestyksen ja puhtauden piiristä. Esine voi pelastua anomaliasta esimerkiksi korjaamisen avulla. Monet informanteistani säilyttivät rikkinäisiä esineitä, joita haaveilivat vielä korjaavansa ja jotkut korjasivatkin:

*Onko hylätty vaate sitten esine vai riepu? Vaatteille teen remonttia lähes viikottain, joko omilleni tai jälkeläisteneni vaatetukselle. **Lapset ovat omaksuneen sen, että korjataan vielä korjaamisen jälkeenkkin. Muutama vuosi sitten vanhin poikani***

toi Norjan tuliaisista korville menevän lippalakin, josta lammas oli puraissut palasen. Lakki oli löytynyt jostain meren rannalta. Hän halusi siitä itselleen aidon lippiksen. Lakin restaurointi oli haasteellinen, mutta valmistui aikanaan. (RK30N51.)

Mitä vanhempi esine on, sitä paremmin siedetään sen epätäydellisyyttä. Antiikin torsot ovat muuttuneet vuosituhansien kuluessa täydellisiksi. Aika on muuttanut niiden luonnetta. (Vesterinen 2001,19). Kaija Heikkinen (1996, 267) kirjoittaa naisesta, jonka tärkein esine oli Milon Venus -patsaan jäljennös. Hän pahoitteli patsaan kädettömyyttä, koska ei tiennyt ettei alkuperäiselläkään ollut käsiä. Patsas ei merkinnyt hänelle todistusaineistoa kulttuurihistoriasta vaan se oli kilpailupalkinto, joka symboloi hänelle taitoa, voimaa ja kykyä. Erään informanttini *Hymytyttö*-patsas oli hajonneenakin omistajalleen eheä muisto huomioiduksi tulemisesta:

Muistan Hymytyttö-patsaani, joka hajosi pala palalta elämäni reissuilla, aivan kuin itse olisin hajonnut. Vieläkin kaipaen sitä, tai tunnetta, että minut oli noteerattu silloin joskus. (RK 38N52.)

Rikkinäisyys ärsyttää muita paitsi arkeologeja, joille ruukun sirpale edustaa kokonaista aikakautta. Kun esine on riittävän vanha, silloin esineen osakin tai rikkinäinen esine tai pelkät jätteet riittävät todistusaineistoksi menneistä ajoista. Arkeologit kaivavat tunkioita ja lukevat likaisia jätteitä, joista järjestävät kokonaiskuvaa menneestä.

Mary Douglasin (2000, 237) mukaan järjestystä luodaan luopumalla turhasta. Järjestys palautetaan luopumalla liasta, joka uhkaa järjestystä. Lika³³ siivotaan pois, koska se on vastenmielinen ja se muistuttaa vielä alkuperästään kuten irronneet hiukset, ruoan tähteet, kurajäljet, pakkausten kääreet. Hänen mukaansa lika on tässä vaiheessa juuri vaarallisinta, koska se on väärässä paikassa (esimerkiksi kastike solmiossa).

Oikeaa roskaa on vain täysin likaantuneet ja puhdistuskelvottomat rievut esimerkiksi. Siis tulee mieleeni miesväkeni traktoriremontit yms. Haluan päästä tällaisesta likaisesta roskasta heti eroon. - Myös jotkut anopin meille ostanut pikku koristepatsaat ovat mielestäni jonkinsortin roskaa - mutta on käynyt niin, että olen kiintynyt joihinkin niihin juuri siksi, että ne ovat niin kamalia... (RK35N45.)

³³ Kevään ja kesän 2005 aikana mainostettiin pesuainetta: *Lika on hyvästä!* Mielestäni mainostajat ovat oivaltaneet, että elää voi muutenkin kuin varomalla vaatteita likaantumasta. Mainostajat tarjoavat ratkaisun ongelmaan: Elä ja pese, uhkaa järjestystä – kaipaa anomaliaa! Puhtautta ja siisteyttä pidetään niin olevana ja normaalina, että voidaan jo toivoa likaa takaisin uhkaamaan järjestystä. Hannula kirjoitti (1943, 250): *"Puhtaus ja järjestys ovat viihtyisän kodin perusehtoja."* Nyt keittiöt ovat teräksisiä ja steriilejä kuin krematorioita. Vaikka hienoja keittiöitä ja keittosaarekkeita esitellään sisustuslehdissä, ei niissä puhuta mitään, minne kaikki kotitalousjätteet lajitellaan, ennen kuin ne viedään jätteen keräyspisteeseen. Viimeisen parin vuoden aikana, on esitelty mitä erilaisimpia vesihanoja ja kuinka hanan voi avata koskettamatta hanaa tahmaisilla käsillään.

Kodin arkisia toimintoja on siivous, jolla palautetaan ja ylläpidetään järjestystä. Suursiivouksen yhteydessä Marjatta Levanto käskee luomaan ankaran silmäyksen niihin koloihin, joihin esineet kerääntyvät viikkosiivouksesta huolimatta. ”Suursiivousta tehdessä nautitaan jylhästi kaikesta siitä ryönästä, joka omasta rakkaasta kodista saadaan irti.” Levannon mukaan siivouspinta-alat ovat elintason nousun myötä lisääntyneet, samoin pinnoille tarttunut lika. Tutkimusten mukaan siivoamiseen käytetään kuitenkin entistä vähemmän aikaa³⁴. Siivousalan ammattilaiset puhuvat irtoliasta eli roskista ja pölystä sekä kiinteästä liasta, joka on tarttunut kiinni pintoihin.

Roskainen ympäristö voi ollakin lähinnä esteettinen ongelma, vaikka roskat voivat olla myös vaarallisia. (Levanto 2004, 8-12.) Siivouskirjoissa roska luokitellaan likatyypiksi, joka *[on] käsin poimittavissa oleva lika esimerkiksi paperisilppu tai kasvin lehdet* (esim. Aalto, Kettunen & Routi 2000, 19). Samasta suunnasta myös informanttini lähestyivät roskaa. Roskaa ovat irtoesineet väärässä paikassa ja nimenomaan sisätiloissa. Kukaan ei esimerkiksi maininnut, että roskaa ovat esimerkiksi karkki- tai nakkipaperit katuojassa. Vastaukset lähtivät kotoa käsin. Onko niin, että kodin ulkopuolinen elämä on ympäristöasiaa, joka ei kuulu yksittäisen ihmisen elämään samalla tavalla kuin kotona oleva roska:

Roskat ovat likaisia ja rikkinäisiä. Paperisilppua, jota ei voi käyttää edes askarteluun. Kissanhiekkaa lattialla. Lyijykynän jämiä, tarranpuolikkaan murto-osia lasten jäljiltä... roskat pannaan roskiin. (RK2N40.)

Pidän turhia esineitä, joilla ei ole mitään käyttötarkoitusta ja jotka eivät ole esteettisesti kauniita roskana. Rikkinäiset esineet ärsyttävät minua ja ovat mielestäni yleensä roskia, mutta joistain rikkinäisistäkään esineistä en osaa luopua. (RK4M24.)

Kun suursiivouksen yhteydessä on lajiteltu tarpeellinen ja tarpeeton: kierrätykseen ne tavarat joihin on kyllästytty, korjattaviksi rikkinäiset ja roskikseen ne, joista ei ole iloa enää kenellekään ja varastoitu sesonkitavarat, on puhtaassa ja raikkaassa kodissa vain tarpeellista ja ehjää tavaraa (Levanto 2004, 22-23). Mutta onko esineen pahin anomalia se, kun ei tiedetä, onko esine hyödyllinen vai hyödytön, onko sillä enää vaihtoarvoa, kelpaako se museoon vai onko sen

34 Kesän 2005 aikana MTV 3:lla pyöri Sillä siisti –ohjelma, joka oli tehty kansainvälisellä formaatilla. Alkuperäinen formaattinimi: How Clean Is Your House? on ollut suosittu jo monessa maassa, mm. Iso-Britanniassa, USA:ssa, Hollannissa, Ranskassa, Tanskassa ja Saksassa. Ohjelmassa siivooja parivaljakko tutustuu ennakolta ohjelmaan ilmoitettujen yksityiskotien järjestykseen ja siivoukseen, jotka ovat retuperällä. Asiantuntijat neuvoivat kodin asukkaita järjestyksen pidossa ja siivoamisessa. <http://www.mtv3.fi/koti/sillasiisti2005/etusivu.shtml>

paikka kaatopaikalla? Pitääkö esine pystyä luokittelemaan aina johonkin kategoriaan?

Karen Kingston (2004, 24-40) määrittelee kirjassaan *Paikat kuntoon feng suin avulla* rojun tavaroiksi, joita ei käytetä tai joista ei pidetä, epäsiistit tai väärissä paikoissa olevat tavarat, kuten ”kädestä lasketut, toistaiseksi tähän sijoitetut tavarat”. Rojua on myös liika tavara liian pienessä tilassa tai liian kalliissa tilassa. Myös kaikki hoitamattomat asiat ovat rojua, kuten korjaamattomat ovenkahvat, ompelemattomat napit, soittamattomat puhelut. Roju saa ihmisen väsyneeksi ja se sitoo ihmisen menneisyyteen. Ja juuri ne esineet, joilla ihmiset sanovat olevan suurta tunnearvoa, voivatkin edustaa niitä asioita, joista halutaan päästä eroon. Rojusta olisi luovuttava ja vapauduttava esineiden ikeestä.

Roskiin heitto

Ennen lopullista irrottautumista esine riisutaan omistajuuden merkeistä, kuten kirjoista poistetaan omistuskirjoitus. Poisheitettävä esine riisutaan omistajuuden paljastavista merkeistä, siitä tehdään anonymi roska:

*Silloin harvoin kun jostain luovun se menee roskiin, sillä en usko siitä olevan kenellekään hyötyä. Kirpparille vien vain todella harvoin mitään, sillä käytän itse kaiken loppuun. Usein päälläni olevista vaatteistakin vain puolet on ostettu alunperin minulle, eli käytän loppuun myös toisten vanhoja esineitä. Usein esine on minulle sitä parempi mitä vanhempi se on, kuitenkin vihaan sanaa antiikki tai uusantiikki. **Kaikki materiaali joka on kierrätettävää on helpompi heittää pois. Kaikki henkilökohtaista informaatiota sisältävät esineet pyrin tuhoamaan kunnolla ennen luopumista. (RK21N24.)***

Itselle vähemmän tärkeät esineet voin myydä kirpparilla tai antaa ne tuttaville. Itseleni rakkaimmat esineet, jotka on pakko hävittää tuhoan lopullisesti siksi, että en pidä ajatuksesta, että joku käyttää niitä sen jälkeen kun olen ne hylännyt. (KSMA-JYEL/KY 10:8N47.)

Perisuomalaiselta synniltä, kateudelta, eivät säästy jätteekään. Jotkut eivät halua tavaroitaan jätteenäkään pengottavan ja siksi he tuhoavat omat jätteensä itse. (Siltala 2001, 26.) Esineestä irrottautumiseen tarvitaan energiaa, roskasta on päästävä nopeasti eroon ja siihen käytetään voimaa. Roskia ei lasketa helästi pois käsistä, vaan ne heitetään, viskataan, nakataan...

Jos päätän heittää jotakin pois, teen sen mahdollisimman nopeasti.... Esineet eivät saa mitään erilaista kohtelua, mutta siis nopeus on valttia. (RK9N23.)

Kun sitten palataan normaaliin eli esineestä on luovuttu, postliminaalissa esineen omistajan pitää asemoida itsensä uudelleen maailmaan, missä esinettä ei enää fyysisesti ole. Roskiin heittäjä kysyy: Tulenko katumaan kadottamaani? Olisiko siitä ollut hyötyä jollekin toiselle? Katkaisinko siteet esineen antajaan ja samalla omaan menneisyyteeni? Oliko minulla oikeutta luokitella esine roskaksi? Mitä muut sanovat? Riittääkö, että esine on vain muistoissani?

Tajusin että itse asiassa minun on aika vaikea luopua esineistä, jotka monen ulkopuolisen mielestä olisivat selvästi roskia. Joskus mietin, mitä asuntoani tyhjämmään tulevat ajattelisivat, jos kuolisin äkillisesti. Pitäisivät ehkä rojunkerääjänä. Mutta mielestäni on jokaisen oma asia miten suhtautuu esineisiin ja mitä pitää roskina. Nykyäänhän heitetään paljon käyttökelpoistakin pois. Onneksi on kirpputoreja yms. Toisen roska voi olla toiselle iloinen löytö. (RK8N26.)

7. ROSKA ON SIVILISAATION RAJA

Roska on roskaa

Timo Nurmen (2000, 846) laatiman *Nykysuomen keskeinen sanasto* -kirjan mukaan suomenkielen roska tarkoittaa rojua, kamaa, törkyä, likaa, sotkua, tomua ja roinaa. Esimerkiksi: *Heitin ne vanhat lenkkarit jo roskeen 'roskalaatikoon'*. Roska tarkoittaa myös rikkaa, haitallista pientä vierasta esinettä, esim. *Kaasuttimessa on varmaan roska*. Kuvaannollisesti roska tarkoittaa valhetta, hölynpölyä. *Älä puhu roskaa tai hänellä on rahaa kuin roskaa*. Tai *myy koko roska* tässä yhteydessä roska tarkoittaa kaikkea, tai jotain huonoa, harmia aiheuttavaa tavaraa. Yhdyssanan alkuosana roska pilaa loppuosan: lukea roskalehtiä ja syödä roskaruokaa. Sanakirjan mukaan roskaruoka tarkoittaa pikaruokaa, joka on epäterveellistä³⁵.

Nykysuomen sanakirjassa vuodelta 1978 (761) rosken synonyymina on edellisten lisäksi vielä ryönä ja kehno tavara. Tämän teoksen mukaan yhdyssanan alkuosana roska kuvaa ala-arvoista tai kehnoa kuten *roskajoukko* tarkoittaa kuritonta väkijoukkoa tai *roskaväki* alhaista kuritonta kansanjoukkoa.

Kaisa Häkkisen (2004, 1061) *Etymologisen sanakirjan* mukaan suomen ja karjalän roska on ilmeisesti lainattu ruotsin *rosk*-sanasta joka tarkoittaa törkyä, rojua, rikkaa tai muuta jätteen tapaista tavaraa. Mutta suomenkielen murteissa ja karjalassa roska voi tarkoittaa varsinkin monikollisena käyttökelpoisia esineitä, kapineita tai työkaluja. Itsenäisenä sanana roska on merkitty ensimmäisen kerran Kristfrid Gananderin sanakirjassa 1787. Häkkinen mainitsee vielä, että ilmeisesti eri sukua on roska yhdyssanassa *roskahuone*, joka mainitaan Ruotsin valtakunnan lakitekstissä 1700-luvulla ajokaluvajan nimityksenä. Hänen mukaan roska tässä yhteydessä tulee venäjän *Dróžki*-sanasta merkiten ajorattaita. Myös Toivo Vuorelan (1981, 396) *Kansanperinteen sanakirjassa* roskat tarkoitt-

³⁵ Mielestäni roskaruoka tarkoittaa myös sitä, että pakkausroskaa tulee paljon. Laskin, että neljän hengen hampurilaisateria kotiin haettuna tuottaa yhteensä 54 kappaletta pakkausjätettä: hampurilainen pakattuna pussiin ja pahvipäntään lisäksi ympärillä paperia 12kpl; juomapurkki, kansi, pilli 12kpl; ranskalaiset pussissa ja suojattu servetillä 8 kpl; ket-supit, suolat, pippurit 12kpl, kasseja 2kpl; kennoja, jotta juomat pysyvät pystyssä 2 kpl, servettejä 6 kpl siis yhteensä 54 erillistä roskaa. (RM 11.11.2005.)

tavat itäsuomen nelipyöräisiä vankkureita, ajurinrattaita, viipurilaisia rattaita, joiden alkuperä on ruotsin droska ja venäjän drožki.

Suomenkielessä roska-sanana monikko on roskat. Kun jokin esine heitetään pois, heitetään se roskiin, toisten samankaltaisten joukkoon, jossa se menettää oman yksilöllisyytensä ja eikä siten enää ole palautettavissa yhdeksi esineeksi eikä 'puhtaaksi' roskaksi. Roskalaatikossa tai kaatopaikalla luokittelumme kaatoavat – samankaltaisuuksilla tai eroavuuksilla ei kaatopaikan sekajäteläjässä ole merkitystä. Roskissa tavaran oletetaan automaattisesti saastuvan:

Roskiin viemisestä vielä. On minusta niin väärin kun ihmiset heittävät ja tunkevat kaikkien roskien sekaan vielä käyttökelpoista tavaraa. Ikävää niitä sieltä on tonkia. Miksei voi jättää viereen ja vaikka lappu päälle: "Ota tästä jos keksit käyttöä tai tarvitset!" (KSMA-JYEL/KY 10:20N62.)

Arkisessa kielenkäytössä roskat liitetään ei-toivottuun ja usein niihin liitetään automaattisesti lika ja paha haju sekä epätäydellisyys.

Roskaa on pahanhajuiset tavarat + likaiset (eli sellaiset mitä ei helposti voi puhdistaa) (EKK2002/12)

Rikkiäiset hehkulamput, käytetyt paristot. Kodin ulkopuoliset, likaiset tavarat vois sin kokea vierainksi enkä ottaisi niitä - en osaisi niitä kunnostaa. RK28/2004

Jokainen päättää viime kädessä itse mikä on jätettä ja mikä taas ei. Roska syntyy ajatuksissamme. Roska on prosessi:

Esineitä joita pidän roskana ja miten suhtaudun niihin...Tähän en pääse käsiksi. Roska sanana on ylimääräinen, tarpeeton ja likainen. Paperista tulee usein roska, kun ajatukset on kirjattu ylös ja ne ovat käyneet tarpeettomiksi niin sen paperin voi laittaa kierrätykseen. Roska ei ole siksi tullaan, jonkin prosessin kautta. Epäonnistuminen, liittyykö se roskaa, jollakin tavalla kyllä. Työ joka on keskeneräinen ja jollakin tavalla epäonnistunut, ontuva siitä tulee helposti roska, varsinkin jos työtä ei jaksaa viedä eteenpäin. Väsyminen, kyllä sekin liittyy roskaan, esine väsyä tai paremmin käyttäjä väsyä. Ajatukset ja teot kuoleentuvat. Mielenkiintoista on sanonta, lakaistaan roskat maton alle. Mitä me lakaisemme sinne niitä roskia vai ajatuksia omasta epätäydellisyydestä. Kenen määrittämiä olemaakaan? (RK36N37.)

Jäte on ei-toivottua

Henry Nygårdin³⁶ (2004, 19) mukaan jäte ja saasteet ovat kulttuurituotteita, jotka ovat erottamattomasti sidoksissa ihmisen toimintaan. Kaikki ihmisen toiminnan jäännökset ovat jätettä, jota voidaan pitää kulttuuriperintönä, arkeologisina löytöinä tai roskana. Se minkä arvon jäännökset saavat riippuu määrittelyhetkenä vallitsevista kulttuurisista, sosiaalisista ja taloudellisista olosuhteista. Nykyisessä kielenkäytössä jäte on kokoomanimi kulutuksen ei-toivotulle hukkatuotteelle ja varojen yltäkylläiselle tuhlaavaisuudelle.

Suomen jätelain mukaan jäte käsitetään joksikin ei toivotuksi, jolla on tai täytyy olla haltija. Jätelain kolmannen pykälän (www.5.) mukaan: ”*Jätteellä* tarkoitetaan ainetta tai esinettä, jonka sen haltija on poistanut tai aikoo poistaa käytöstä taikka on velvollinen poistamaan käytöstä.” Jätteenhaltijalla tarkoitetaan ”jätteen tuottajaa, kiinteistön haltijaa tai toiminnan järjestäjää taikka muuta luonnollista henkilöä tai oikeushenkilöä, jonka hallinnassa jäte on.” Jäte on siis seurausta ihmisen perustarpeesta asumiseen, ruokaan, vaatteisiin ja muun tyyppisiin peruspalveluihin (Nygård 2000,21).

Henry Nygårdin mukaan perinteinen jätteiden luokittelu perustui niiden olinpaikkaan: katur roskat kadulla, pihar roskat pihalla, talousroskat talossa. Jaotteluilla saatettiin viitata myös niiden alkuperään: puhtaat ulosteet, eläinjätteet, kasvijätteet, tuhka, likavesi, roskat tai rikat. Nykyisin esimerkiksi ulosteesta on tullut positiivisesti miellettyä lannoitetta, vaikka vielä 1800-luvulla paska oli jätteistä pahin, nyt se ei kuulu enää jätehuollon piiriin. Myös nykyinen luokittelu perustuu käsitykseen jätteiden syntyapaikasta ja viittaa samalla loppukäsittelyyn: talousjätteet, yhdyskuntajätteet tai metalliromu. (Nygård 2004, 19.)

Jättemassa saadaan luokittelulla sivistyneeksi. Ei puhuta roskasta vaan peitelysti jätteestä tai hyötyjakeesta. Jäte voidaan aluksi käsittää haittana, sitten se

36 Henry Nygård väitteli lokakuussa 2004 Åbo Akademiassa ja hänen väitöskirjansa nimi on Bara ett ringa obehagg. Avfall och renhållning i de finländska städernas profylaktiska strategier 1830-1930. Nygård esittelee Mary Douglasin kirjan Purity and Danger ruotsinnoksia. Ruotsalaisessa käännöksessä käytetään smuts sanaa vastaamaan englannin dirt-sanaa. Fyysinen käsite rejected tai various bits and pieces on käännetty förkastat material (hylätyksi materiaaliksi) ja mentaalinen käsite unwanted bits on oönskade delar. Common rubbish tai yksinkertaisesti rubbish on käännetty sanalla skräp (roska) ja rubbish heap sanalla skräphög (roskaläjä). Nygård sanoo, että The Concise Oxford Dictionary of Current English -sanakirjan mukaan rubbish vastaa kutakuinkin samaa kuin waste material, debris, refuse, litter, worthless material or articles, trash. Sama lähde määrittelee dirt-sanana epäpuhtaaksi aineeksi, joka tahraa. (Nygård 2004, 20.) [Suomennos RM.]

mielletään riskinä terveydelle ja osittain ympäristöriskinä. (Nygård 2004, 22) Roskat nähdään fyysisesti vaarallisena, kun lemmikkieläimet satuttavat jalkansa niihin esimerkiksi lasinsiruihin. Tästä kimmastuneena toimittaja Tuula-Maria Ahonen perusti yhdessä 9- ja 12 -vuotiaiden tyttäriensä kanssa huhtikuussa 2000 Roska-päivässä -liikkeen. Jäseneksi pääsee päättämällä kerätä pois vähintään yhden roskan joka päivä ja haastamalla mukaan vähintään yhden tuttavansa. Roska päivässä -liike on levinnyt laajalle kaikkialle maailmaan niin kuin roskatkin. Liikkeen Internet-sivuilla on informaatiota kolmellatoista kielellä ja keskustelupalstat suomeksi ja englanniksi. Jäsenenä on niin yksittäisiä ihmisiä kuin eri ikäryhmiä, kokonaisia perheitä, koululuokkia, järjestöjä ja henkilökuntaporukoita. Perusteluna on, että pienellä teolla voi olla suuri merkitys, jos jokainen ulos mennessään joka päivä pistää jätetastiaan yhden roskan, auttaa se pitämään ympäristön siistinä ja viihtyisänä. (www. 6.)

Jäte on hylättyä

Hylätty materiaali voi tulla enemmän tai vähemmän inhottavaksi riippuen siitä, missä se on hylätty. Käytetty autonrenkas romuttamalla odottaa uusiokäyttöä, kun taas ojaan heitettynä se on ympäristösaastetta. (Nygård 2004, 22.) Hylätyn materiaalin konteksti on yhtä tärkeä objektin arvon määrittäjä kuin objekti itse. Sama rikkiäinen, toimimaton pakastin teknologiamuseossa on kulttuuriperintöä, kun taas metsäautotien varressa se on esteettinen haitta ja uhka ympäristölle. Kulttuurin tuottama esine muuttuu villiksi. Luonnossa se on kuitenkin jälki kulttuurista, sivilisaatiosta. Kymmenen vuoden päästä se on edelleen roska ja mahdollinen ympäristötuho, ja kymmenien vuosien päästä se on kulttuurinen merkki. Kun esine on tarpeeksi kauan luonnossa, maassa, muuttuu se luonnossa olevaksi esineeksi, joka ei kuulu sinne, mutta joka kertoo kulttuurista. Se on roska, jonka kulttuuri hylkäsi ja se kertoo kulttuurista, jonka aika hylkäsi.

Löysin kesäpaikkamme 150 vuotta vanhan torpan pihan ja metsän rajasta maahan hautautuneita kenkiä, muovilaukun osia ja ruostuneen kenkärasvapurkin, jotka olivat ilmeisesti olleet pahvilaatikossa. Kaikki nämä esineet olivat kuluneita, ajan ja maan patinoimia ja säilyttämiä. Kaivoin niitä maasta kuokalla kuin perunoita. Esimerkiksi kenkämuseo olisi varmaan tunnistanut, minkä tehtaan tai

vuosikymmenen tai vuoden mallistoista oli kyse. Mutta kengät olivat kuitenkin liian uusia, jotta arkeologit olisivat niistä kiinnostuneet. Ne olisivat olleet roskaa museolle, samoin käyttäjälle, taideteoksissa niitä pystyisi vielä hyödyntämään. Ne olivat vielä jälkiä kengistä, irronneita pohjia, puuttuvia kantoja, ruostuneita solkia, kadonneita nauhoja. Mikä on se aikaväli, mikä tekee roskat kulttuurisesti kiinnostaviksi? Kenkärisat olivat olleet aikansa arkisia roskia, siis aikanaan hylätty hyödyttömänä ja poistettu villiin luontoon – kesyt kengät villiintymään. Niistä oli tullut viljeljiä, joista ei ollut kukaan kiinnostunut, ennen kuin aloitteleva etnologit näki ne kaukaisena saarena, jolla voisi aloitella akateemista uraa, leikitellä roskilla. Roska on tuttu, jota vierastamme ja vieroksumme.

Jäte kuvastaa lopullista hyödyttömyyttä ja ikuista saastetta. Sitä ei nähdä resurssina ja siihen on siksi vaikea suhtautua. Jätteesseen on sisään kirjoitettuna välttämättömyys, mikä syntyy ihmisen ja yhteiskunnan aineenvaihdunnasta, mutta myös syyllisyyttä ja inhoa: ulosteet, rikat, lika, roska ja jäte. Jäte, joka on meistä lähtöisin, halutaan käsitellä toiseutena.

Thompsonin (1979, 8-12) mukaan objekteilla on kolme kategoriaa: pysyvät ja katoavat esineet ja niiden väliin jäävä roskien kategoria. Katoavia esineitä ovat tavalliset käyttöesineet, jotka kuluvat käytössä ja jotka menettävät käyttö- ja vaihtoarvonsa iän kuluessa. Pysyvät esineet saavat iän myötä lisää arvoa, ne ovat periaatteessa ikuisia. Näiden väliin jäävä roskien luokka on käyttö- ja vaihtoarvotonta. Thompsonin mielestä esim. keräilijä voi pelastaa roskien luokasta esineen kollektiivisesti singulaarina pidettyyn pysyvien luokkaan, pyhittää ne. Näinhän tapahtuu museon kokoelmien kohdalla: tavallisesta, yleisestä vanhasta (rikkinäisestäkin) arkiesineestä tulee museoesine, joka kertoo kollektiivisesti merkityksellisistä esineistä. (Pöyhtäri 1996, 70.) Seuraavan informantin roskat taitavat puuttua museokokoelmista:

Roskat lapsena 1930-luvulla. *Lapsena posliiniastiat olivat hauraampaa posliinia kun nykyisin. Nykyposliini on lasitettua. Meillä oli syviä posliinilautasia 4—5 niiden pohjassa oli jokaisessa jonkun suomalaisen linnan kuva Viaporin, Olavinlinnan ym. Ei niitä enään ole, ovat kai särkyneet. On myös lasten Lumikki-lautasia kolme jotka on myöhemmältä ajalta, mutta jokaisessa on joku rikkiön. Kun meikkä särkyi astia se vietiin joko aitan tai huoneen alle ettei olisi kenenkään jalkoin tullut.*

Meillä oli myös kanoja, niin posliiniastian palaset hakattiin kesällä vasaralla tai kivellä kallon päällä pieneksi palasiksi. Kanat olivat siinä ympärillä niitä nokkimassa kupuunsa. Myös kaikki kerran jo käytetty voipaperi leikattiin palasiksi kanoille.

Siihen aikaan sai kaupasta ostaa lehmänluita joissa oli vielä lihaakin, niistä keitettiin perheelle perunasoppa ja luut kuivattiin. Luut hakattiin kesällä kallion päällä ja talvella navetassa kivenpäällä kanojen syötäväksi. Nämä jutut sen vuoksi että kaikki käytettiin ennen tarkkaan, ei ollut roskaongelmia.

Kesällä meillä lapsilla oli ulkona "mossaleikki". Siihen kerättiin ja etsittiin kaikki särkyneet astiankappaleet ja peltipurkit ja mitä muutakin löydettiin. Tehtiin savesta kakkuja joita auringossa kuivattiin. Astiankappaleet olivat kuppina ja lautasina. (KSMA-JYEL/KY 10:6N83.)

Pidä ja heitä -kulttuuri on aiheuttanut, että keskiluokkaisetkin taloudet voivat nostaa hygieenistä standardia ja mukavuustasoa, joka aikaisemmin oli palvelusväen vastuulla. (Nygård 2004, 22) Ja kun mitään ei heitetä pois tuomitaan se jälkeenjääneisyydeksi. Sivilisaation oli tarkoitus kitkeä laiskuus, velttous, nihkeys....:

En luovu mistään esineistäni. Kaikki huonekaluni ovat samoilla paikoilla jo vuosia. Kodinkoneita minulla on vain vähän. Sähköisiä vempaimia on vain pesukone, sähkövatkain joita käytän vain harvoin. Radioita on, mutta televisioo ei ole, ei myös pölynimuria, ei tietokoneita. Elän hyvin vanhanaikaista taloutta. Ainoastaan on tämä kirjoituskone josta en luopuisi.

Kun asun maatalossa on paikkoja ulkorakennuksissa. Saunaneteisessä kangaspuut seisoo siellä, kun viimeksi olen kutonut kesäisin siellä mattoo, on tyhjä heinava ja navetta, aittakin on. Tarpeettomaksi esineeksi on viety niihin, sitten on vielä asumattomaksi jäänyt yläkerta. Ei tartte luopua eikä viedä roskiin.

Heinäva ja navetta on jääneet eläimistä vapaaksi, niin niihin on viety käytöstä poistettua tavaraa. Siellä on mieheni tekemä 1950-luvulla oleva tiskipöytä, rikki mennyt sähkölämpöpatteri, rikkinäinen vesipumpun varaaja, rukki, jonka nuorena ollessani teetettiin naimisiinmentyänäi 1947. Silloin täytyi vielä kehrätä että sai villalankaa. Vielä sillä olen kehrännyt 1970—luvulla omanlampaan villat ja vieraille pelavia. Nyt taitaa pysyä käyttämättömänä. Vielä vintillä on tiklpöytä ja kuivauskaappi, kun vanhempani siellä asuivat. Joskus olen vienyt astioita ja vaatteita Pelastusarmeijan kirpputorille ja vaatetta myös Inkerin keräykseen. (KSMA-JYEL/KY 10:6N83.)

Bauman 2002 kirjoittaa, että nykyisin ne, joilla on varaa pyrkivät mahdollisimman nopeaan kierrätystahtiin. Tärkeää on saada uutta vanhan tilalle. Tuotteen kestävyydellä ei ole enää merkitystä vain väliaikaisella on merkitystä. Vain vähävaraisten on tyydyttävä siihen, että heidän tavaransa kestäisivät kauan, melkeinpä ikuisesti. Hän toteaa, että nämä eri ryhmät tapaavat toisensa alennusmyyntihalleissa ja käytettyjen tavaroiden myyjäisissä. (Bauman 2002, 22.) Nygård (2005, 22) sanoo nojaten Susan Strasseriin, että lajittelu voi herättää luokkakysymyksen, koska jäteluovuus sekä häivyttää että luo sosiaalisia eroja. Taloudellisesti heikosta voi tulla riippuvainen rikkaiden tuotannosta. Jos ei ole varaa kulutta eikä ole jäteluova, voi huomata olevansa marginaalissa ennen kuin sivistyy:

Ensi kerran elämässäni, noin kymmenisen vuotta sitten, seisoin Kuusakosken romupihalla. Varustautuneena valkoisin puuvillahanskoin. Valkoisiin siksi, että näki-

*sin miten likaisia raudankappaleita olin tullut, tai käsketty, ostamaan. Silloin inho-
sin ruosteita, likaa, poisheitettyä. Nyt rakastan poisheitettyä matskua, näen edes-
säni uuden esineen, uuden mahdollisuuden. (RK 38N52.)*

Kuka vie roskat?

Jätteenkäsittely voidaan mieltää reaktioksi poistoon ja karsintaan. Jätelainsäädäntötyö kohdistuu käsittelyyn ei prosessiin, missä jätte syntyy. Jätteen tekeminen vaarattomaksi tapahtuu julkisen ja yksityisen rajamailla. Lain mukaan kunnilla on velvollisuus järjestää jätteiden kuljetus. Kunnat voivat ostaa jätteen kuljetuksen yksityisiltä yrityksiltä. Yritykset taas liiketaloudellisesti haluavat maksimoida hyödyn ja saada jätteistä materiaalia uusiokäyttöön.

Tällä hetkellä käydään lehtien palstoilla sekä jäteyhtiöiden ja kuntien välisissä neuvotteluissa keskustelua siitä: ”Kuka vie roskat?” Kierrätysvelvoitteet ovat nostaneet jätteen arvotavaraksi. Kunnat polttaisivat jätteen, kun taas yksityiset yritykset haalisivat sitä hyötykäyttöön. Yksittäistä ihmistä lähinnä oleva yhdyskuntajäte on kaikkein riidanalaisista, joka kuitenkin on vain 5 % koko maan jätevirroista. Ennen jätteenkuljettajat kuljettivat roskat kunnan omistamalle kaatopaikalle, nyt jätteen herra on kuljettavayhtiö. Se voi määrätä viedäänkö jätte Jyväskylältä Hämeenlinnaan vai Rovaniemelle. Kunnat ovat huolissaan siitä, että jos yksityiset omivat koko jätehuoltojärjestelmän, miten ne voivat olla varmoja järjestelmän jatkuvuudesta ja turvallisuudesta. Jos yrityksen omistamille jätteille ei olekaan markkinoita ja se lopettaa, niin joutuvatko kunnat hykyjen keräilijöiksi, joihin niillä sitten ei enää ole valmiuksia esim. jätelaitosta. (Laitinen 2004, E1.) Esimerkiksi kotitalouksista tulevalle lasijätteelle ja pahville ei ole ollut jatkuvaa käyttöä ja se joutunut kaatopaikalle.

Toimittaja Laitinen (2004, E1) tukeutuu Ympäristöministeriön tilastoihin ja toteaa, että Suomessa muodostuu jätettä vuosittain 70 miljoona tonnia. Yhdessä kotitaloudessa ”tuotetaan” jätettä keskimäärin 250 kiloa henkilöä kohden vuodessa (Sautero 2004, 8). EU:n jätedirektiivien mukaan jätteen hyödyntämistä olisi 2005 mennessä nostettava 70 prosenttiin³⁷. On arvioitu, että kotitalousjätteestä

37 Lassila & Tikanoja Oyj:n asiakastiedotteen, joka on päivätty joulukuulle 2005 mukaan hyötykäyttöprosentti on 40. Tiedotteessa ilmoitetaan jätehuollon palvelukustannusten noususta. Sitä perustellaan dieselpolttoaineen, työvoimakustannusten sekä välillisillä tuotantokustannusten nousulla (mitähän ne ovat?). Toisessa kohtaa sanotaan, että kiristyneet kaatopaikkamääritykset vähentävät kaatopaikkojen määrää, jonka seurauksena kuljetusmatkat pidentyvät ja jätteensiir-

peräti yli 90 prosenttia olisi hyödynnettävissä. Kotitalousjätteestä noin kolmasosa on biojätettä, kolmasosa paperia ja kolmannes muuta jätettä. (Sautero 2004, 8.)

Alueelliset jätehuoltomääräykset säätelevät kunkin alueen ja kunnan jätehuoltoa. Jätteiden käsittely ja jätenimikkeet vaihtelevat eri puolilla Suomea. (Sautero 2004, 8.) Laki puhuu yhdyskuntajätteestä, kun se tarkoittaa asumisesta syntyvää jätettä ja siihen laadultaan rinnastettavasta teollisuuden jätteestä. Tämä on rajanvetoa yksityisen ja elinkeinotoiminnan välillä. Toisaalta puhutaan ympäristöhuollosta ja ympäristöpalveluista – ei jätteestä eikä roskista. Osittain ei enää puhuta jätteestäkään (ei-toivotusta ja hylätystä) vaan puhutaan hyötyjakeesta, joka on arvokasta kauppatavaraa. Ennen roskat olivat ainakin maaseudulla roskaa, ja ne oli hävitettävä itse:

Onhan tavaran paljous ja roskamäärä nykyään suurempaa kuin ennen, mutta onneksi on keräys ja kierrätysmahdollisuuksia, ettei kaikkea tarvitse polttaa juhannuskokossa tai upottaa suohon tai järveen kuten ennen vanhaan. (KSMA-JYEL/KY 10:18N48.)

Kotona syntyvät jätteet lajitellaan ja lajitellut roskat tai jätteet piilotetaan muoviseen roskapussiin, jotka viedään 'vaivalloisesti' ja vastentahtoisesti kadunvarressa olevaan roskalaatikkoon. Mutta sitä ennen jätteet lajitellaan materiaalin mukaan palaviin ja sekajätteisiin, kompostoituviin, metalli- ja lasijätteisiin. Tämä lajitteluperuste on eri, kuin mitä olemme kaupassa esineitä ostaessa lukeneet: viihde-elektroniikka, sisustaminen, pukeutuminen, keittiö, kodinkoneet, lapset. Onko lapsikauppa jo todellista nettiAnttilassakin? (www. 7.) Miten lapset lajitellaan roskeen: ketsuppullot, rantalelut, vaipat... Minusta luokittelu näyttää mieltä valtaiselta.

Jos olemme epäonnistuneet esineen valinnassa piilotamme sen häpeillen roskeen ja toisaalta pelkäämme myös paljastuvamme, jos lajitellemme roskat väärin. Joka tapauksessa virhevalinnat tai -lajittelut piilotamme muiden roskien sekaan. Riisumme esineet omistajuuden merkeistä esim. laskut ja kirjeet revimme. Sit- ten huolella paketoimme nämä aarteet erivärisiin muovipusseihin paikkakunnan

tokuormaaminen lisääntyy. Tiedotteen lopussa pallo heitetään asiakkaalle: Tehokkaalla jätteiden syntypistelajittelulla (siis kotona) saavutetaan kustannustehokkuutta sekä asetut hyötykäyttötavoitteet. Aika mielenkiintoista: jos yritys omistaa jätteet, sitten kun minä olen ensin lajitellut tämän tänne ja tuon tuonne ja sitten vielä maksan lajiteltujen hyötyjakeiden kuljetuksesta. Omakotitalon kuivajätteen tyhjennyksestä olen maksanut vuonna 2005 95,00 euroa ja jätteenkäsittelymaksuja 60 euroa. Kuivajätettä on maksettujen laskujen mukaan tullut 8,84 kuutiota eli 2,22 kuutiota. Kulutus, ostovoima ilmoitetaan euroina kuin taas jätteitä tuotetaan kiloittain ja jätemaksut peritään kuutioiden siis tilavuusmittojen mukaan. Tuottaminen sanana tarkoittaa mielestäni uudistamista tai jonkun uuden tekemistä mitä ei vielä ole. Jäte on jo, mutta roska on prosessi: euroista kiloiksi, jotka vievät paljon tilaa..

jätehuoltomääräyksiensä mukaan. Suljemme roskapussin huolellisesti, jotteivät li-
kaiset roskat sotaa puhdasta jäteastiaa.

Kaj Ilmonen puhuu lahjanannon yhteydessä paketoinnin merkityksestä. Pake-
toinnilla lahjanantaja yksilöllistää ja pyhittää massatuotetun tavarahan ja samalla
paketista tulee lahja, jonka molemmat osapuolet ymmärtävät lahjaksi. (Ilmonen
1993, 210.) Roskien piilottamisessa mustaan tai muun väriseen muovipussiin
on mielestäni kysymys päinvastaisesta rituaalista. Mustaan jätepussiin piilotet-
tuna meidän oma kulutuksemme – roskamme, jotka ovat olleet identiteettimme
rakennusaineita, riisutaan omistajuudesta ja piilotetaan anonyyminä roskamas-
saan. Näin roskeenheitäjä ja roskienpenkoja ymmärtävät sen roskaksi.

*Jos päätän heittää jotakin pois, teen sen mahdollisimman nopeasti. Tuntuu jotenkin
epämiellyttävältä heittää jotakin pois, jotakin mitä on joskus ostanut tai saanut lah-
jaksi. Roskiin heittäminen tuntuu tuhlaukselta, joskus jopa rikolliselta tai ylimielisel-
tä. Esineet eivät saa mitään erilaista kohtelua, mutta siis nopeus on valttia.
(RK9N23.)*

*Roska on minulle esine, jota en voi enää käyttää millään tavoin hyödykseni, jolla ei
ole enää mitään rahallista arvoa, jota kukaan muukaan ei halua tai tarvitse ja johon
ei myöskään liity minkäänlaista muuta arvoa; tunnetta, muistoja tms. Tällaisista ta-
varoista pyrin pääsemään eroon mahdollisimman nopeasti ja sujuvasti, sillä pienen
yksiöni tilat ovat jo ennestäänkin täynnä sellaista tavaraa, jolla on minulle erityistä
merkitystä ja arvoa. (RK22N21.)*

Kun olemme heittäneet roskapussin jäteastiaan, roskamme muuttuvat jäteyhti-
ön omaisuudeksi.³⁸ Jäteastia on sijoitettu jokaisen omakotitontin nurkalle, yksi-
tyisen ja julkisen rajalle, kun taas postilaatikot voivat olla ryhmissä julkisella alu-
eella. Posti on julkisempaa kuin roskat. Moni tietää milloin posti tulee, muttei
milloin jätteet tyhjennetään. Kerrostaloissa jäteastiat sijoitetaan jätetekokseen
katseilta piiloon ja varmuuden vuoksi vielä lukitaan. Siksikö, etteivät ne karkaisi,
tai joutuisi vieraiden käsiin? Vai siksikö, etteivät vieraat tuo omia roskiaan mei-
dän jäteasioihimme, joiden tyhjennyksen me maksamme? Roska on villiä, jota
on vartioitava ja vangittava se lukkojen taakse, ettei se karkaa luontoon:

*Tarpeetonta tavaraa on hyvin vähän, ei juuri lainkaan. Pienellä paikkakunnalla
vanhasta tavarasta on vaikea päästä eroon. Uskon, että jotkut heittävät romut met-
säan, koska siitä pitää maksaa, että pääsee eroon. (KSMA-JYEL/KY 10:3M73.)*

³⁸ Jätteillä on omistaja. Esimerkiksi jätehuoltoyhtiöiden ja taloyhtiöiden välisessä palvelusopimuksessa sanotaan näin:
"Kun jäte on kerätty keräilyvälineeseen [jäteastia] kuljetettavaksi, jäte siirtyy ellei toisin ole sovittu, toimittajan omistuk-
seen. Samalla toimittajalle siirtyy vastuu jätehuoltosopimuksen mukaisen jätteen kuljetuksesta. Toimittajalla on tämän
mukaan oikeus mm. päättää kuljetettavan, jätehuoltosopimuksessa määritellyn jättemateriaalin jatkokäsittelystä ja hyö-
dyntämisestä." (RM 11.2.2004.)

Kun heitämme roskapussin roska-astiaan unohdamme sen. Roska alkaa erkaantua meistä ja siitä tulee osa laitostunutta yhteiskuntaa, siitä tulee kauppavara. Kun 1990-luvun alussa maassamme oli vielä noin 500 kaatopaikkaa, niin 2005 vuoden loppuun mennessä niitä on enää 80-90. Koska EU on asettanut kaatopaikoille ja niiden rakentamiselle, rakenteille, ylläpidolle ja loppukäytölle niin tiukat vaatimukset, että pienillä kunnilla ei ole pienintäkään mahdollisuutta ylläpitää kaatopaikkoja, roskat joutuvat yhä etäämmälle meistä. (Sautero 2004,12-15.) Roska muuttuu etäiseksi eksotiikaksi, jonne voimme tehdä kulttuuriretkiä. Katriina Petrisalon (2001) tutkimassa Hoilolan kylässä menneisyydestä yritettiin tehdä matkakohdetta, se onnistuikin kaatopaikoilla. Siellä meillä on yhteinen hajautettu menneisyys, kontekstistaan irrotettuna mutta jälleen mielevaltaisesti yhdistettynä. Kuntaliiton varatoimitusjohtajan Timo Kietäväisen sanoin:

"Siinä on haastetta uusille mepeillekin, kun koettavat Brysselissä selittää, miksi puikulaperunnan kuorta ei ole järkeä kuljettaa Kemijärveltä Ouluun maatumaan."
(Laitinen 2004, E1.)

Kotoiset kaivajat

Timo Kopomaa (1997, 100), joka on tutkinut julkisten ulkotilojen käyttöä kuten torin käyttöä, on tutkinut myös ruoan kerääjiä Helsingin Kauppatorilla ja Hakaniemen torilla. Tutkitut keräilijät olivat eri yhteiskuntaluokista ja ikähaitari oli 30–70 vuotta, enimmäkseen he olivat eläkeläisiä tai varattomia alkoholisteja. Kerääjät tulivat paikalle toriajan loppuvaiheessa ja samaan aikaan aloittivat torin puhdistuksen kaupungin puhtaanapitolaitoksen työntekijät. Kopomaan mukaan torille saapuvien keräilijöiden toiminta oli kokoamista, lajittelua ja kierrättämistä. Keräilijät itse eivät nimittäneet toimintaansa mitenkään selvästi, he käyttivät ilmaisua: "Tekemään löytöjä, kello kahden maissa tai ilmaiseksi." Roskasta ei puhuttu.

Osalle tutkituista keruu oli materiaalista sosiaaliturvaa, koska torilta saatava ruoka tyydytti nälän, osalle taas säästäväisyyttä, kun torilta sai ilmaiseksi syötäväksi kelpaavaa ja rahaa jäi muuhunkin kuin ruokaan. Joillekin keruu oli jännittävä seikkailu. Tyypit olivat siis nälkäinen, säästäväinen ja seikkailija. Nälkäinen kerää torilta päivän aterian, joka sisältää runsaasti hedelmiä, koska niitä pystyy

syömään ilman keittomahdollisuuttakin. Säästäväinen kerää itselleen mutta myös lähipiirilleen ilmaista ruokaa. Samalla kerääjät mielestään estivät tuhlaamista, koska hyvä ruoka ei joutunut roskiin. Kopomaa huomasi, että myös ulkomaalaiset turisit keräilivät ilmaista ruokaa. Hän arveli turisteilla olevan erilaiset käsitykset puhtaasta ja liasta kuin suomalaisilla³⁹. Seikkailijalle keräily oli ajanvietettä ja harrastusta. Osa näistä seikkailijoista tuli paikalle omalla autollaan kesälomallaan, kun oli aikaa harrastaa ruoan keräilyä. Mielenkiintoinen huomio oli, että kukkia keräiltiin yleisesti, koska niihin liittyi vähiten häpeää aiheuttavaa likaa. (Kopomaa 1997, 100-101). Kulttuurissamme näyttää olevan hyväksyttävämpää tyydyttää estetiikan kaipuuta kuin köyhyydestä johtuvaa nälkää. Roska onkin esteettinen ongelma, kuten monissa informanttien puheissa tai siivousoppaissa sanotaan:

Pidän turhia esineitä, joilla ei ole mitään käyttötarkoitusta ja jotka eivät ole esteettisesti kauniita roskana. Rikkinäiset esineet ärsyttävät minua ja ovat mielestäni yleensä roskaa, mutta joistain rikkinäisistäkään esineistä en osaa luopua. (RK4M24.)

Siivousalan ammattilaiset puhuvat irtoliasta, kuten roskista ja pölystä, sekä kiinteästä liasta eli kaikesta siitä, mikä on tarttunut pintoihin kiinni. Roskat saa helposti kerätyksi pois, ja roskainen ympäristö onkin ensisilmäyksellä pelkästään esteettinen ongelma, josta jotkut kärsivät mutta toiset eivät näytä piittaavan. On kuitenkin muistettava, että roskat saattavat aiheuttaa turvallisuusrisikin. Banaaninkuoreen voi kaatua! (Levanto 2004, 12.)

Torikeräilijöitä yhdisti hylkytavara: se ei ollut sallittua mutta ei kiellettyäkään. Torilla vallitsi hetken liminaalitila, torikauppa oli loppunut ja torilla vallitsi epäjärjestys, koska torin siivoajat eivät olleet vielä saattaneet toria järjestykseen. Myyjät luovuttavat paikkansa hetkeksi keräilijöille ennen torin siivoojien tuloa. Hetken tori on keräilijöiden vallassa. (Kopomaa 1997, 104.)

Huomattavaa, oli että keräily tapahtui muutaman hengen ryhmissä. Torille oli helpompi mennä ryhmissä kuin yksin, suurin osa keräilijöistä miehiä. Myös Merja Savolaisen (2003) *Takapihan erikoistarjous, ruoan dyykkauksen etnografiaa* pro gradu -tutkielman informanteista enemmistö oli miehiä. Onko ruoka ulkosalla miehisempää kuin kotona tai ruokakaupassa? Voiko roskalaatikolla tai torilla toriajan jälkeen kokea elämyksellisempää epävarmuutta ruoan takaa-ajon onnistumisesta kuin omaa vuoroaan jonottaessa Prisman lihatiskillä? Jännitys tulee siitä, koska likaiselta pelastettu, roskaksi luokiteltu syömäkelpoinen ruoka, koe-

³⁹ Matkalla turisti on liminaalitilassa, jossa ei päde kotimaan kulttuuriset säännöt eivätkä normit ja matkakohteen säännöillä ei ole merkitystä, koska ollaan poissaolevia läsnäolijoita. Lomalla ollessa voidaan irrottautua ja käyttäytyä vapaammin kuin kotiyhteisössä. (Vrt. Selänniemi 1999, 278-279.)

taan sosiaalisesti sanktioivaksi ja marginaaliseksi, kun se otetaan (ehkä jonotamatta) eikä osteta rahalla. (Kopomaa 1997, 104.) Ruoka muiden jätteiden seassa koetaan vaaralliseksi joko näkymättömien mikrobien vuoksi tai näkyvän tahmaisuuden takia. *Roskisdyykkarin käsikirjan* kirjoittajan Siltala–Huovisen (2001, 18.) mielestä, on onni että nykyinen jätelaki käskee lajittelemaan jo kotona syntyvän jätteen, niin dyykkarinkin työ on tullut siistimmäksi. Enää ei tarvitse sotkea käsiään pilaantuneeseen ruokaan.

Käsittääkseni seikkailijoille, joihin luen Savolaisen tutkimuksen ideologiset dyykkaajat, ruoan saanti ei ole päämäärä sinänsä, vaan se tapa millä ruoka saadaan haltuun. Se on tavallaan näyttöä siitä, että voidaan toimia yhteiskunnan ulkopuolella, toisaalta hyökkäystä ja kapinaa kulutusyhteiskuntaa kohtaan, jossa raha vaihdetaan hyödykkeiksi. Vaikka nykyisin dyykkauksen sanotaan olevan kaikki yhteiskuntaluokat ylittävää toimintaa, ei se kuitenkaan sitä ole. Se on muotia, millä halutaan erottua joukosta, ja kuulua dyykkajiin, kulutusyhteiskunnan edelläkävijöihin. Mielestäni sillä halutaan osoittaa samanlaista hyvää, kehitynyttä ”makua” kuin keräilijä kootessaan kokoelmaa. Dyykkaajat voivat olla keräilijä-investoijia. Kun investoijan päämääränä on päästä esineestä eroon mahdollisimman kannattavasti, voi roskista dyykatun, rahallisesti ilmaiseksi saadun tuotteen, lahjoittaa lähipiirille tai hyväntekeväisyyteen tai myydä sen osto- ja myyntiliikkeisiin. Esineen näyttöarvoa lisää se, että se on saatu ilmaiseksi. Kuten keräilijä ylpeilee löydöillään, voi dyykkarikin esitellä omalla työllä, vaivalla ja ehkä joskus häpeillenenkin hankittuja löytöjä:

Harrastan dyykkausta, etupäässä ruoan. Moni kalusteemmekin on jonkun pois heittäjä, esim oma ylpeyteni, täysin ehjä ja puhdas okran värinen vakosamettisohva, osuuspankin roskiksesta ja keittiön pirteä keltainen matto. (RK10N23.)

Vaikka dyykkaaminen ”markkinoidaan” (esim. Siltala–Huovinen 2001, 38-39) yhteisöllisyytenä, johon kuuluu jakamisen ilo, tehdään dyykkauksesta puhuttaessa kuitenkin selvä ero niihin, joiden arkeen se todella kuuluu. Esimerkiksi Minna Keräsen (2005,16) lehtiartikkelissa⁴⁰, missä esiteltiin nuorta dyykkari miestä, painotettiin, että ”roskisten dyykkaaminen katsotaan kuuluvan rapajuopuille tai huumausaineiden käyttäjille” ja että tämä nuori mies pystyisi ravitsemaan itsensä ruoan dyykkaamisella, vaikkei hänellä siihen ole taloudellista

⁴⁰ Keräsen (2005,16) artikkelissa nuori kertoo löytäneensä mitä kummallisimpia tavaroita roskiksista esimerkiksi limpparikoneen, jolla pystyy tekemään hiilihappopitoista juomaa. Jos dyykkaaminen on vastalause kulutusyhteiskunnalle, niin miksi sitten roskiksista kelpaa mikä tahansa tuote. Eikö se ole sama asia, kuin varastettuun tavarahan yhtyminen?

tarvetta. Myös me roskatutkijat teemme eron 'niihin', esimerkiksi Savolainen (2002, 5-6) käyttää termiä "pakolliset" dyykkaajat tai kirjoittaa dyykkaamisen olleen "syрjäytyneiden tapana jo pitkään, mutta nykyään dyykkausta aletaan liittää jo periaatteelliseen dyykkamiseen. Myös Antti-Henrikki Puustinen (2003, 9) rajaa artikkelissaan pois pakon edestä kaivajat, sanoen kohdanneensa ensimmäiset dyykkaajat 1970-luvulla, silloin niillä oli toinen merkitys; puhuttiin puoliukosta, laitapuolen kulkijasta, Kassi-Almasta jne. Myös minä pakenen roskan suurkuluttajia, käperryn sohvalle "läppäriin" kanssa leikittelemään "kirpputorilöydöillä" kuten nojatuoliantropologit saariensa kanssa. Aivan kuin pelkäisin tahrautuvani itsekin.

Etäiset kaivajat

Vain pienellä prosentilla maapallon väestöstä on varaa pitää ja heittää pois. Suurimman osan on korjattava esineitään eivätkä he voi heittää mitään pois. Kenellä on varaa kuluttaa, on myös varaa myös heittää pois. Nyt ei enää heitetä omalle takapihalle vaan viedään omat roskat kolmansiin maihin, ei korjattavina tuotteina vaan roskena kuten elektroniikkaromu. (Seriff 1996, 6.) Koska 'niillä' ei ole mitään, viedään niille edes roskat. Roska ei ole hyväksyttävää, mutta se on olennainen osa kehitystä ja menestystä, sivilisaatio sisältää roskat.

Pienenä minulla oli pehmoapina. Sininen ja keltapilkullinen. Äiti huomasi siinä reikiä, ja epäili koita. Hän sanoi minulle, että apina on hävitettävä. Minä olin kuitenkin kovin kiintynyt apinaan. Äiti kuitenkin hankkiutui eroon apinasta, hän sanoi minulle lähettäneensä sen Afrikkaan jollekin köyhälle lapselle, mutta minä olin varma, että apina oli heitetty roskiin. Olin todella katkera. Vasta vuosikymmenien jälkeen sain tietää siskoltani, että apina oli oikeasti lähetetty Afrikkaan. (RK3N25.)

Sivilisaation raja näkyy mielestäni jätevuorilla ympäri maailmaa. Jätteillä elävien yhteisöjen katsotaan epäonnistuneen ja syrjäytyneen yhteiskunnasta, vaikka ne elävät kulutuksen ytimessä, lähellä ylimääräistä ja liikaa, mutta se onkin marginaalia. On laskettu, että kaksi prosenttia ei-teollistuneiden maiden kaupunkiväestöstä elää kierrättämällä rikkaiden roskia. Näitä (roska)rikkaita on noin 10–20 prosenttia väestöstä. Esimerkiksi Etelä-Egyptistä Kairoon muuttaneet 30 000 kristittyä, joita kutsutaan nimellä *Zabaleen*, saavat toimeentulonsa keräämällä, lajittelemalla ja myymällä metallia, lasia, paperia ja muovivaiketta paikalliselle välittäjälle, joka myy ne edelleen teollisuudelle ja yksityisille kierrättäjille. (Seriff 1996,17.)

Arkeologisissa kaivauksissa on todettu, että 120 vuotta sitten norjalaisen Bergenin kaupungin asukas heitti pois noin 18 kiloa jätettä vuodessa, kun taas nykyisin samaisen kaupungin jokainen asukas tuottaa vuodessa lähes 370 kiloa jätettä. New Yorkiin vuonna 1948 perustettu Fresh Killsin kaatopaikka käsittää 1200 hehtaarin maa-alan. Jo 10 vuotta sitten on arvioitu, että siellä on jätemassaa 100 miljoonaa tonnia, lähes 70 000 miljoonaa kuutiometriä ja tämän monumentin korkeus on 50 metriä. Nämä mitat olivat silloin 25 kertaa suuremmat kuin Gizan suuren pyramidin. Kuluneen kymmenen vuoden aikana sinne on kuljetettu kuutena päivänä viikossa 17 000 tonnia jätettä päivää kohti. (Taavitsainen 2005, 19-20.) Voidaan olettaa, että tänä päivänä maahan hautautuu yhä suuremmat määrät ”totuuksia”, joita eivät mitkään kulutustottumus-kyselyt pysty paljastamaan?

Arkeologit viihtyvät ajallisesti etäisillä tunkioilla, heille pienetkin irtoroskat, ruukunpalaset antavat todistusaineistoa menetetyistä kulutuksesta. Kolmekymmentä vuotta sitten Arizonan yliopiston arkeologit havahtuivat tutkimaan sen ajan ihmisten jätteitä. Tämä *Garbage Projectina* tunnettu tutkimus kartoitti aluksi Tusconin kaupungin asukkaiden roskalaatikoiden ja roskapussien sisältöjä. Tutkimukseen kuului myös sosiologinen kyselytutkimus. Roskapussien sisältö ja kyselyn vastaukset eivät kuitenkaan olleet yhteneväiset. Esimerkiksi alkoholin kulutus oli suurempaa roskapussien perusteella kuin kyselyn antamat tiedot antoivat ymmärtää. (Taavitsainen 2005, 19-20.)

Suomen keskiaikaisia roskia on löytynyt Turusta. Åbo Akademin tonttikaivauksissa on tullut esille kankaanjäänteitä, joita on löydetty latrineista eli käymälöistä. Kankaanpalat ovat olleet terminaalikäytössä WC-papereina ja kuukautissuojina. Näitä kankaan jäänteitä tutkimalla voidaan selvittää kankaan sidos, tiheys, langankierteisyys jne. Tähän mennessä on saatu selville kolme villatyyppeä: keskihieno englantilainen, keskikarkea ja karkea kotimainen maatiaislampaan villa. Tavoitteena on muodostaa kuvaa keskiaikaisesta kauppatavarasta, kankaasta, tehdään siis kulutustutkimusta. (Taavitsainen⁴¹ 2005,21.)

⁴¹ Jukka Pekka Taavitsaisen artikkelin nimi oli lupaavasti *Roska ei valehtele: nuoret ajat ja arkeologia*. Kirjoitus perustuu esitelmään Tieteen päivillä 12.1.2005. Nykyisin käymäjäte menee viemäriverkostoa pitkin jätevedenpuhdistamolle, kaas syntysijoiltaan. Jos sieltä löytyy mielenkiintoista, on se kaukana alkuperäisestä kontekstistään monessa suhteessa. Tulevaisuuden arkeologin tehtävä ei ole helppo, sen jäljittäessä käsitteenä muuttuvaa ja fyysisesti liikkuvaa roskaa.

8. ROSKAN ESINEELLISTÄJÄT

Lajittelupuhe

Arkikielessä jätteiden lajittelu ja kierrätys mielletään suurin piirtein samaksi asiaksi. Kierrätys on ikään kuin tavaroiden ja vaatteiden kierrätystä kirpputorilla. Kierrätyksellä voidaan tarkoittaa myös pahvin, lasin ja metallin, siis jäteraaka-aineen kierrättämistä. Jätteen hyödyntämisen käsite pitää sisällään jätteen sisältämien raaka-aineiden talteen ottamista. Jätteen polttamisessa taas saadaan hyödynnettyä jätteen sisältämä energia. (Johanna Lamberg 2003, 11.) Lajiteltua ja erilliskerättyä polttokelpoista jätettä (energiajätettä) hyödynnetään lämpövoimalaitosten oheispolttoaineena. Polttokelpoista jätettä ovat useimmat pakkausmuovit, muovinauhat, paperilaput, kartongit ja lievästi likaantuneet pahvit sekä paperit. (www. 8.) Palavasta jätteestä tehdyllä taideteoksella voi ottaa kantaa monella tavalla:

Todella inhottavia roskia ei ehkä olekaan. Kaikenhan voi puhdistaa tai käsitellä jotenkin, sen jälkeen niitä voi käyttää esim; polttamalla vaikka kotitaloudesta kertyneen sekajätteen ja käyttämällä sen tuhkan jossain teoksessa. Tuhkalla voi ottaa kantaa esim; ilmaston muutoksiin, koska palaminen kuluttaa happea ilmakehästä. Toki voisihan sitä ajatella jo kaupassa minkälaista "sekajätettä" ostaa esim; pakkausten muodossa. Sekajäte kulkeutuu suurelta osin energiajätteeksi. Siitä saatavaa energiaa on jostain syystä kuulemma hankala käyttää. (JT, 29.3.2005.)

Kierrättäminen ja hyödyntäminen eivät sisällä jätteiden lajittelua sellaisista jätteistä, joita ei voida hyödyntää aineena tai energiana. Jätteiden lajittelu tarkoittaa jätejakeiden erottamista toisistaan sekä hyödyntämistä että kaatopaikkasijoittamista varten. (Lamberg 2003, 11.) Seuraavassa yksi tyypillinen esimerkki miten aineistossani roska määriteltiin ja miten jätteet lajiteltiin. Yleensä roskien haju tai likaisuus eivät tulleet esille vastauksissa:

[Millaisia esineitä pidät roskana ja miten suhtaudut niihin] Roskia on maitopurkit, leipäpussit ja kaikki sellaiset pakkaukset, joissa on ollut jotain sellaista tuotetta **joka haisee**. Roskia on myös muoviset shampoopullot, suihku- geelipullot, lamput, paristot ym... keittiön talousjätteet. Ne jotka on sallittua hävittää polttamalla teen sen muut toimitan keräykseen jätelain vaativalla tavalla. Talousjätteen kompostoin. (KSMA-JYEL/KY 10:8N47.)

Jätteiden lajittelusta saatetaan lipsua, jos jätettä on vähän, esimerkiksi lasinpalasia tai jos jätteiden lajittelu on sotkuista puuhaa. Jätelain ensisijaisena tavoitteena on pyrkiä vähentämään syntyvän jätteen määrää. Lambergin (2003, 18-

21) tutkimuksessa ilmeni, että yllättävän monelle lajittelu oli ylemmältä taholta tullut pakko, mitä noudatettiin ilman omaa näkemystä. Ne, joilla oli oma näkemys perustelivat lajittelevansa ympäristön, luonnon, lasten, tulevaisuuden, jätteiden hyötykäytön, luonnonvarojen säästymisen sekä yksityisen ja yleisen siisteyden vuoksi.

Minusta Lambergin tutkimuksessa oli mielenkiintoista se, että osa tutkittavista ei puhunut lähipiirinsä kanssa jätteiden lajittelusta sen takia, että se oli joko niin normaalia toimintaa, ettei siinä ollut keskustelemista tai se ei vain yksinkertaisesti kuulunut keskusteltavien asioiden piiriin. Yleisesti lajitteluasioista Lambergin tutkimuksessa keskusteltiin, jos se koettiin positiiviseksi ja jos lajitteluun suhtauduttiin negatiivisesti tai välinpitämättömästi siitä ei puhuttu:

”Kavereita ei varmaan kiinnosta yhtään sen enempää kuin muukaan, mutta ei ole kyllä tullut puhuttuakaan. Naapureita en nyt niin hyvin tunne. No kyllä mä uskon, että äiti ainakin lajittelee, mutta ei se mua ole innostanut. Isäntää ei varmaan vois vähempää kiinnostaa.”

Jos henkilölle itselleen lajittelu on tärkeää, ei lähiympäristö pysty sitä kumoamaan. Lambergin tutkittavat karsastivat vapaamatkustajia eli henkilöitä, jotka eivät lajittele jätteitään tai lajittelevat tietoisesti tai tietämättään väärin. Omassakin aineistossani tuskailtiin lajittelutiedon puuttumista:

Esineessä pitäisi olla kerrottu, miten se hävitetään. Esim. ostin viiniä sellaisen ”laatikon”, kun ajattelin, että on helppo hävittää. Mutta siinähan olikin monta pulmaa ja eri materiaaleja, muovia, pahvia ym. sellaista. Eikä mitään hävitysohjetta vain: Lue tarkasti: Jossa selostettiin hanan asennus. Eikä muuta ja sekin saksaksi. Monet kansalaiset eivät tiedä, halua, välitä ottaa selvää aivan yksinkertaisista roskien hävittämisasioista. Nyt alkaa olla lajittelu mahdollista ja pakollistakin. Se on kuitenkin monille vaikea juttu, ei ollenkaan yksinkertainen, ellei siihen perehdy. Enemmän vain informaatiota lisää ja lisää, ehdotan. (KSMA-JYEL/KY 10:17N70.)

Lambergin tutkimuksessa erityisesti vaatteiden ja muiden tekstiilien lajitteleminen koettiin ongelmalliseksi, koska vaatteiden keräyspiste sijaitsi kaukana kotoa ja vaatteiden vientiin olisi tarvittu omaa autoa. Vaatteista haluttiin mahdollisimman nopeasti eroon, koska kotona säilyttämistä ei koettu mielekkääksi. (Lamberg 2003, 18-21.)

Kierrätyksellä matalasta korkeaa

Kaikilla esineillä on ensisijainen tehtävä, ja joillakin esineillä on lisäksi myös toissijainen tehtävä. Ilmari Vesterisen (2001, 35) mukaan esine saa toissijaisen tehtävän, kun se ei enää täytä ensisijaista tehtäväänsä. Uusiokäyttö on tuotteen tai materiaalin käyttämistä uudelleen uusiotuotteena niin, että tuotteen alkupe-
räinen käyttötarkoitus muuttuu. Kun hopealusikasta tulee korvakoru, lusikan tehtävä ruokailuvälineenä on lakannut. Mutta lusikan pesä koruna muistuttaa kuitenkin lusikan ensisijaisesta tehtävästä. Näin kierrätyskäsityöläinen Jaana Tuomisto⁴² näkee lusikan muuntumisen toissijaiseen tehtävään:

Minulla on leivosvuoka lusikoille joista tulee rintaneuloja (pesästä) ja sitten jos sen lusikanvarsi on kaunis ja käyttökelpoinen korvakoruksi, se siirtyy korvakorulusikoiden lootaan, jos varsi onkin tuulikellon osa se lajitellaan sen mukaan. Korvakoru varsi on koristeellisempi ja korumaisempi kuin tuulikellon osa taas on yksinkertainen, ehkä tekstillä varustettu palkintolusikka. (10 km hiihto alle 15 –vuotiaat pojat) Isosta ruokalusikan pesistä tulee rintaneuloja ja pienimmistä kahvilusikoiden pesistä tulee korvakoruja. (JT.23.5.2005)

Kierrätyskäsityöt eivät ole uusi asia. Pula-aikana, kun kaikesta materiaalista oli pulaa, käytettiin olemassa oleva materiaali mahdollisimman tarkkaan hyödyksi. Sodan aikana valmistettiin vanhoista villakangastakeista tallukkaita – kangasjal-
kineita. Nahkaa ei ollut saatavilla, koska se meni sotilaiden saappaisiin. Kankaiset vehnä jauho- ja sokerisäkit pestiin ja käytettiin pyyhe- ja pöytäliinoina. Eli materiaali hyödynnettiin tarkkaan. 1960-luvulla innostuttiin kutomaan muovisista maitopusseista muovimattoja. Kierrätys on siis käytöstä poistettujen tuotteiden uudelleenkäyttöä sellaisenaan, korjattuna tai muunneltuna ja tuotteen materiaalin käyttämistä uusiin tarkoituksiin – uusiksi tuotteiksi – uusiotuotteiksi.

Kierrätyksessä ”matalasta” roskasta tehdään ”korkeaa”. ”Uusi korkea” saa arvonsa siitä, että se on ollut ”matalaa” ja toisaalta ”korkeaa”. (vrt. Lehtonen 2004, 97.) Juuri matalan korostaminen tekee kierrätystuotteista korkeaa. Korkea tarvitsee matalan, ikään kuin käynnin manalassa, jotta siitä voi tulla taas korkeaa,

⁴² Informanttieni joukossa oli selvästi yksi Jaana Tuomiston ihailija ja kierrätyskäsityöläisten tekijä, koska hän kirjoitti näin: ”Esineiden uusiokäyttö on suositeltavaa — ja uudenlaiset tavat käyttää esinettä ovat ihastuttavia (esim. xxx, nimeä en muista, käsityöläinen / taiteilija, joka tekee koruja vanhoista lusikanpesistä, taidetta haarukoista, siivilöistä yms.). Perinteiset tavat hyödyntää esim. vaatevaraa tuottaa itsellenikin iloa - kun kutoo uutta mattoa räsyistä, jotka ilman minun panostani maatusivat (vai maatusivatko, ja kuinka hitaasti?) kaatopaikalla. Tunne siitä, että ”pelastaa” edes millin verran maailmaa voimaannuttaa. Kutomisen — ja samalla uuden esineen tuottamisen ilon lisäksi nousee esiin muistoja noista vaatteista ja tilanteista, joissa niitä pidettiin. Matonkuteista voin vielä sanoa, että tavallaan olen suvulle ”omantunnon puhdistin”: sukulaiset tuovat minulle matonkuteisiin vaatteita, joita eivät voi kierrättää — eikä niitä tarvitse laittaa roskiin. Teettäähän matonkuteiden leikkaaminen työtä, mutta voihan sitä harrastaa huonompiakin asioita.” (KSMA-JYEL/KY 10:4N49.)

jopa entistä korkeampaa. Kierrätyskäsityöläinen⁴³ Jaana Tuomisto suunnittelee ja valmistaa tuotteita kierrätysmateriaaleista. Hänen raaka-ainettaan ovat hylätyksi tulleet materiaalit esimerkiksi kirpputorille alennetut valokuvat, joita hän sanoo käyttävänsä jonkin verran. Hän ihmettelee miten valokuvia ylipäättään on myynnissä kirpputoreilla:

Yritän valita sellaisia kuvia joista henkilön tunnistaminen ei ole mahdollista. Kuvat ovat joko niin vanhoja tai huonoja että identiteetti säilyy koskemattomana. Saatan myös käsitellä kuvaa niin että tunnistettavuus vaikeutuu. (Esim: painan puupiiroksen kuvan päälle.) Valokuvat ovat kuitenkin dokumentteja ihmisen elämästä, henkilökohtaisia ja ihmisen historiaan liittyviä, en halua loukata ketään mahdollista omaista joka tunnistaa äitinsä, voi olla että hänelle epämiellyttävän, romun keskelä. (JT. 29.3.2005.)

Pintaliito ja ideologiset arvot ovat se ristiriita, jota Jaana Tuomisto sanoo kuljettavansa mukanaan työskentelyssään. Hänelle on tärkeää ekologinen ideologia. Hän pyrkii omalta osaltaan vaikuttamaan asenteisiin ja vähentämään jätteen syntyä. Romut muistuttavat, että elämme vain kerran, mutta jätämme paljon roinaa jälkeemme. Hän kerää kierrätyskeskuksista, kirpputoreilta ja jäteasemilta tavaroita, jotka eivät enää kelpaa alkuperäiseen tarkoitukseensa kuten hopealusikoita, joista hopeointi on kulunut pois ja palkintolusikoita, jotka eivät kelpaa kahvipöytään. (Tuovinen, Keskisuomalainen 28.10.2000.) Hylätyistä tavaroista, rahallisesti arvottomista, käytön ja arjen kuluttamista esineistä hän valmistaa käyttö- ja taide-esineitä, koruja, kattokruunuja, kynttelikköjä ja romuryijyjä. (Toivakka, 25.)

Taiteellisissa kierrätysteoksissa leikitellään matalalla ja korkealla, arvottomalla ja arvokkaalla. Kaikkien ei odotetakaan tulkitsevan merkkejä korkeasta tai matalasta samalla tavalla, vaikka merkit ovat yhteisiä. Taiteellisten töiden yhteydessä käyskennellään hyvän ja huonon maun, iljettävän ja ihanan materiaalin sekä häveliäisyyden ja huumorin rajoilla:

Sianrakosta tein provosoivan rintaneulan, joka on hävyttömän kansakoulun kirjoissakin esiintyneen piirretyn ”kirkkoveneen” kolmiulotteinen versio. Sianrakko on keskellä, kiiltävän punaisen reunuksen ympäröimänä. Reunukseen on lyöty messinki nauloja, jotka sojottavat uhmakkaasti. Se rintaneula on osa kolmen korun sarjaa, joista tämä on nimeltään ”Äiti” (Ne muut oli muistaakseni ”syntymä” ja ”kokemus”) Minulle ”kirkkoveneen” muoto ei ole kirosana eikä ahdistunut auktoriteetin vastustus, se on kiitos Äidille olemassaolostani. Ei sitä tietenkään ole ymmärretty kuten sen itse ajattelen. Olen tehnytkin sen provosointi mielessä. Olen käyttänyt sitä mustan jakkutakin kauluksessa, kommentit ovat olleet melkoisia. Joitain se ärsyttää niin paljon, että

⁴³ Käytän tässä tutkimuksessa Jaanan ammatista termiä kierrätyskäsityöläinen, koska minulle hän tässä edustaa kierrätyksen ammattilaista. *Arkinen kauneus* -esitteessään Jaana esittelee itsensä taidekäsityöläiseksi, joka on koulutukseltaan arthenomi/tuotesuunnittelija.

he katsovat oikeudekseen haukkua mm. "femakoksi" toiset taas pitävät sitä vittuiluna, muistavat sen kait sieltä "kansakoulun" kirjasta mutta useimpia se huvittaa, merkki jonka ihmiset tunnistaa. (JT. 29.3.2005.)

Roska on matalaa, se toinen. Kulttuurikeskusteluissa korkean ja matalan sekoittumista ei ole pidetty hyvänä. Yleensä on katsottu matalan mataloittavan korkeaa, esimerkiksi populaarikulttuuri on nähty korkeakulttuurin rapauttajana. (Lehtonen 2004, 97-101.) Yhtä pahana on nähty myös, jos korkea on itse halunnut mataloitua. Vaikka nykyisin puhe korkeasta ja matalasta kulttuurista⁴⁴ on piilotettu, tulee se silti esille käytännössä.

Liiteristä metsään päin

Kuten kierrätysesineistä tehdyt esineet myös nykykansantaide on hankala luokiteltava. Martti Honkanen (2000,11-13) toteaaakin, että nykykansantaiteilija voi olla kuka vain, muttei kuitenkaan kuka vain. Ei esimerkiksi ammattitaiteilija, eikä harrastajamaalari vaan väliin jäävä osuus, joka ei kenties itsekään tiedosta olevansa nykykansantaiteilija. Hän päätyy tarkastelemaan nykykansantaiteilijaa arjen luovuutena, estottomana, omaperäisenä, joskus huomionkipeänä ja vähän hulluna tapana suhtautua ympäristöön.

Nykykansantaiteilijoiden materiaalina ovat usein entiset käyttöesineet, jotka ovat käyneet tarpeettomiksi. Maataloustyökalut, piikkilangat ja rikkimenneet puimakoneet ovat saaneet uuden funktion. Hevoskärryistä on tehty aittaa tai ainakin postilaatikon tukiteline, tuohikontista on tullut postilaatikko. Nämä teokset ovat viestejä menneestä ajasta ja muutoksesta sekä samalla tekijänsä oivalluksia, jotka ovat julkisesti esillä. Useat nykykansantaitelijat ovat eläkkeellä ollessaan löytäneet tarpeen voimakkaaseen itseilmaisuun. Aineistossani oli muutama potentiaalinen mies, josta voi kehkeytä ITE-taiteilija:

⁴⁴ Bo Lönnqvist (1999, 75-76) kirjoittaa korkeasta, sivistävästä ja kaiken parantavasta kulttuurista: " Vuonna 1981 opetusministeriössä valmisteltu laki kulttuuritoiminnasta on malliesimerkki klassisesta kulttuurin käsitteen käytöstä, eli sillä tarkoitetaan sivilisaatiota (jaon koulutettu/primitiivinen mukaisesti) ja pyritään edistämään ja hallinnoimaan yhtenäistä kulttuuria. Virkamiehille kulttuurin muodostavat taiteet ja kädentaidot, ja heidän mielenkiintonsa kohdistuu taiteeseen, taidepalveluihin ja niiden kulutukseen - outona lisänä on viittaus paikallisen perinteen vaalimisen tärkeyteen. Käsite, jota ei koskaan ole asetettu kyseenalaiseksi, on toiminut jo lähes kaksikymmentä vuotta suunnittelun ja kulttuurin rakentamisen perustana. Kulttuuri määritellään ja siitä kirjoitetaan pääomana, jota voi kuluttaa ja joka tarjoaa mahdollisuuden osallistua demokraattiseen toimintaan ja managerointiin. Se pelastaa lapset, naiset, sairaat, vangit, vanhuksat, vammaiset ja köyhät syrjäytymiseltä tarjotessaan heille paikan liberaalissa länsieurooppalaisessa kulttuurisessa yhteisössä."

*Yleensä meillä ei laiteta esineitä kovinkaan helposti roskiin. Keräykseen viedään kaikki pieneksi käyneet tai muutoin pitämättä jääneet vaatteet, mikäli ne ovat käyttökelpoisia ja ehjiä, samoin lelut ym. käyttöesineet. Jos tarpeeton tavara ei kelpaa kierrätykseen / keräykseen tai sitä ei voi korjata, **se viedään varastoon, josta tavaraa voi tarpeen tullen hakea "jatkojalostukseen" tai osiksi (paitsi vaatteet jäävät matonkudelaatikkoon). Viallisista koneista saa osia, joista mieheni as-kartelee lasten kanssa monenmoista toimivaa häkkyrää, tilkku- ja nappilaatikat ovat myös lasten suosiossa. (KSMA-JYEL/KY 10:4N49.)***

Anna-Maija Ihatsu (2003) on puolestaan ihmetellyt miksi miesten tekeminen pääsee esiin nykykansantaitteessa varsinkin ITE⁴⁵-kirjallisuudessa, muttei naisten. Miesten materiaalina on kojeita, auton osia, autonpesuharjoja, legopalikoita, metalliromua, puuta ja näitä materiaaleja on työstetty työmiehen tavoin hitaamalla, polttoleikkaamalla, veistämällä, sorvaamalla, niittaamalla. Tästä miehisestä toimeliaisuudesta on puhuttu takapihojen taiteena tai liiteritaiteena, koska miesten työt näkyvät kotinurkilta metsään päin. Naisten töitä ei löydy ITE-kirjallisuudesta, koska ne sijoittuvat sisälle keittiöön, olohuoneeseen ja kodinhoitohuoneeseen. Niistä ei ole edes jälkiä, koska teokset on syöty, kulutettu puhki tai siivottu pois. (Ihatsu 2003, 40-41.) Oma huomioni⁴⁶ on myös, ettei naisten kädenjälkeä näy kansainvälisissä ITE- tai kierrätyskäsityö-kirjallisuudessa, paitsi ammattitaiteilijoina.

*Minun on vaikea luopua esineistä. Minä kääntelen ja pyörittelen niitä käsissäni ja yritän keksiä niille "uutta elämää", myös kertakäyttöisiksi tarkoitetuista tavaroista. Usein keksinkin ainakin yhden tai useamman kohteen. **Joskus joku esine seisoo keittiön tai takkahuoneen pöydällä odottamassa kohtaloaan. Silloin saattaa käydä, että kohtalo on jätekatos.** Onhan esineitä esim. tuoreen kalan tai lihan pakkaukset, jotka joutavat heti roskiin. (KSMA-JYEL/KY 10:17N70.)*

ITE-teokset ovat yleensä hyvin henkilökohtaisia niin sanomaltaan kuin teknistä toteutukseltaan. ITE-taiteilijoille on yhteistä runsas ja kekseliäs kierrätysmateriaalien käyttö sekä kasaamatyyli eli assemblage. Kasaamatyyliin kuuluu, että kierrätysmateriaalien käsittelytekniikat ja säilymiskestävyydet pitää keksiä itse, niitä ei opita taideoppikirjoista eikä harrastuskursseilta. Haasteena onkin ratkaista jättemateriaaliin liittyviä ongelmia, niin etteivät ne häiritse itse ilmaisua. (Haveri 2003, 16-25.) Kierrätysmateriaalia ammatikseen työstävänä Jaana

⁴⁵ ITE lyhenne tulee sanoista itse tehty elämä. Se viittaa jo olemassa olevaan eikä tulevaan tehtävään kuten tee se itse. Seppo Knuutila on sanonut, että ITE tarkoittaa myös ilman turhia ennakkoluuloja. (Knuutila 2002, 9.)

⁴⁶ Kierrätys ja käsityö -kursseillani ei ole ollut ainuttakaan miestä, vaikka niillä on työstetty metallia, puuta ja muuta kovaa materiaalia. Kerran tuli yksi mies, mutta hän halusi myydä ikkunanpokia ja purkujätettä. Kurssellani ei näprätä tekstiilien kanssa, vaikka käsityö-sanana useimmille tarkoittaakin "akkojen räpittäjiä". En tällä tarkoita, että tekstiilityöt olisivat mielestäni mitenkään huonompaa, matalampaa kuin kovat materiaalit. Mutta ehkä tästä näkymättömästä asetelmasta johtuen, vaikka olen tienannut leipäni kolme vuotta ompelemalla vaatteita, (nyt sanottaisiin, että minulla oli oma mallisto), en halunnut nähdä aineistostani vyöryviä vaatteita, kunnes Bo Lönnqvist antoi minulle luettavaksi Saulo B. Cwerne-rin *Clothes at Rest: Elements for a sociology of the Wardrobe*.

Tuomisto on joutunut keksimään ja kokeilemaan monen erilaisen materiaalin työstämistä ja säilymistä:

Haasteellisena materiaalina olen kokenut erilaisen eloperäisen jätteen. (sianrakot, kalan nahkat / ruodot / selkänikamat, hiukset, erilaiset luut jne) Niitä työstäessä joutuu koko ajan miettimään miten materiaali reagoi mm, lämmön, hapen ja ajan kanssa. Eloperäisestä jätteestä saattaa työstettäessä lähteä myös epämiellyttävää hajua. Eloperäisen materiaalin säilytys / varastointi tuottaa myös ongelmia, koska niihin tulee helposti matoja. Silloin materiaali on yleensä pilalla. Pidänkin eloperäistä materiaalia erityisesti silmällä esim; talvella annan sille pakkaskäsittelyn, joka tappaa ylimääräisen elämän. Valmiit teokset on myös huollettava ajoittain, ettei ne katoa. Yleensä näistä materiaaleista tehdyt korut ovat ns, näyttelyihin tehtyjä, enemmänkin objekteja kuin käyttöön tarkoitettuja. Ne on kuvattava hyvin siltä varalta että niihin tulee uutta elämää. (JT.29.3.2005.)

Suomalaiset löytöretkeilijät

Taiteilija Hannu Väisänen ylistää afrikkalaisia taitavina materiaalin kesyttäjinä, yhtä hyvin kultan ja timanttien kuin roskan ja romun työstäjinä. Väisänen mielestään afrikkalaisilla käsityöläisillä on taito nähdä uusi tuote ja funktio tavarassa, joka on alkanut jotenkin ontua. He pystyvät näkemään tavaran käyttökäytännön ohi: auton ulkokumista tulee kengät, sisäkumista vesileijä, säilykepurkeista öljytuikkua, sähkökaapeleista laukkuja ja leikkikalua. (Väisänen 1997, 29-32.)

Suomalaisia käyttökäytännön ohikatsajia voidaan pitää vielä löytöretkeilijöinä afrikkalaisiin käsityöläisiin verrattuna. Jätteiden hyödyntäminen design tuotteiksi on vasta alussa, mutta se on yksi nousevista trendeistä muoti- ja esinesuunnittelussa. Petäjävedellä Keski-Suomessa on toiminut nelisen vuotta yritys, joka valmistaa jäte- ja kierrätysmateriaalista uusia tuotteita. Autonrenkaiden sisäkumista tehdään laukkuja, sähkö- ja elektroniikkaromusta riipuksia ja jääkaappimagneetteja ja pesukoneen rummuista tarjoiluvateja. Lehtihaastattelussa Secco-yrityksen perustaja ja toimitusjohtaja Nina Partanen⁴⁷ sanoo, että jätteestä tehdyssä tuotteessa materiaalin historia yhdistyy viimeisteltyyn käsityön jälkeen.

47 Yläkaupungin yössä 2005 oli paneelikeskustelu, jossa olivat Nina Partanen Secco Oystä, muotoilija Ari Kontkas edustamassa kierrätysdesignia, markkinoija Anna Valtonen mainostoimisto Bobista Helsingistä. Itse olin paneelissa mukana opiskelijana, joka tutkii kuinka rakennamme identiteettiämme esineillä ja miten roskaksi muuttanut esine nousee luksukseksi. Valtosen kanta oli kuinka roskadesign edustaa brändäämistä ja kulutuskuultuuriin jalostetuinta muotoa yhteiskunnassa, jossa ihmiset ovat kyllästyneet kansainvälisiin jättibrändeihin.. Paneelin tavoitteena oli tuoda esille, kuinka kierrätysdesignin ja eettiseen kuluttamiseen liittyy automaattisesti itseään suurempi aate, josta kunnianhimoisimmat brändit nykyisin haaveilevat. (Yläkaupungin Yö ohjelmalehti 2005, 2.) Paneelikeskustelu jäi laimeaksi, yleisöä oli vähän ja me paneeliin osallistujat olimme liian samanmielisiä. Ainoa särö, oli yleisön joukossa oleva keski-ikäinen ylittynyt nainen, joka kritisoi minua ja sitä kuinka meidän "nuorten" on helppo syyllistää keski-ikäisiä, jotka nauttivat kulutusjuhlista. He ovat kokeneet puutteen ja tehneet koko ikänsä työtä, niin mikseivät he saisi nauttia työnsä hedelmistä, ostaa uuden auton ja tilavamman asunnon ja vähän vaatteitakin..

Materiaalin seccolaiset dyykkaavat Suomen suurimmista kierrätyskeskuksista ja sitä tulee myös Saksasta ja Itävallasta. Seccon⁴⁸ tuotteita on myytävänä Suomessa museokaupoissa ja eko-kaupoissa sekä Keski-Euroopassa että Japanissa. Secco mainostaa nettisivuillaan, että tuotteet on suunniteltu kestävästi käyttöä ja katsetta sekä antamaan oivaltamisen riemua ja että ideat syntyvät käytettävän materiaalin ominaisuuksista ja muotokielestä. (www. 9.)

Nummelalainen vaatealan yritys Globe Hope, joka on perustettu 2003, suunnittelee ja valmistaa katumuotia 15–25 -vuotiaille edelläkävijänuorille. Ideana on luoda yksilöllisiä vaatteita kasvattamatta materiaalmäärää ja kierrättämällä jo olemassa olevaa. Vaatteita syntyy sairaalatekstiileistä, armeijan varusteista, työasuista kuten haalareista ja teollisuuden ylijäämistä sekä yksittäisten kuluttajien kierrättämistä vaatteista. Vaatteet saavat uuden elämän uudestaan leikattuina, ommeltuina, värjättyinä tai painettuna HOPE-vaatteina. Globe Hopen toimitusjohtaja Seija Lukkalan mielestä kestävästä työvaatteista ommellut vaatteet kiehtovat kaupunkilaisnuoria, jotka eivät juuri tunne työläiskulttuuria. Hope-vaatteita on myynnissä Suomen lisäksi Keski-Euroopassa ja Japanissa. (www. 10.)

Sairaalan vaatteita ja tekstiilejä pidetään mielestäni tylsinä ja persoonattomina, koska ne kaikki ovat samanlaisia niin muodoltaan väreiltään ja jopa kooltaan. Kovaa kulutusta kestävinä niitä pidetään kuitenkin korkealaatuisina ja suomalaisina laatutuotteina. Leikkaussaliliinan yhteydessä *esineen entinen elämä* –puhe saa uusia ulottuvuuksia. Liina on kenties ollut mukana pelastamassa elämää matalalta kuolemalta ja siitä tehty vaate on niin konkreettisella kuin käsitteelliselläkin tasolla lupaus uudesta elämästä Glope Hopen vaatteissa:

GERIA (hame) on kulkeutunut HOPEN design-tiimin käsiin suomalaisesta sairaalasta. Leikkaussaliliinana tai –lakana edellisen elämänsä viettänyt kangas on pe-suissa kulunut – ja kestää taatusti vielä monta elämää. (GLOBE HOPE)⁴⁹

LINJURI (kassi) on värjättyä sairaalapyyhettä. Metka materiaali on kulutuksen pehmentämä ja taatusti helppo huoltaa – ei kun yhdeksään kymppiin ja taas me-noksi.

Niin Seccon kuin Globe Hopen on löydettävä samanlaisia materiaaleja niin paljon, että tuotteiden monistaminen onnistuu, mikä on ehdoton edellytys, jotta tuo-

⁴⁸ Secco sai Keski-Suomen taidetoimikunnan Vuoden kulttuuriteko 2005 -palkinnon joulukuussa 2005. (Toivakka, 2005,24.)

⁴⁹ Nämä ovat Globe Hopen antamat tiedot vaatteistaan. Vaatteet olivat esillä Suomen käsityön museon näyttelyssä Latentista patentti - keksintöjen maailma –näyttelyssä 12.5.-11.9.2005.

tanto on taloudellisesti kannattavaa. Silti jokaisen tuotteen mainostetaan olevan uniikki, koska materiaalin entisen elämän kulumat vaihtelevat. Vanha on himoitettavaa ja kulumat haluttavia. Myös Jaana Tuomisto sanoo asiakkaiden pitävän elämän jäljistä:

Vanhojen esineiden saamat pintavauriot herättävät sympatiaa, jos esineessä on käytöstä aiheutuneita kulumia ne koetaan inhimillisiksi. Niihin on helppo "samais-tua" ja esine alkaa puhutella, jotkut asiakkaat kertovat yksityiskohtaisesti muistojaan joita esine " pistää kertomaan" Näin ne toimivat myös minulle kun kerään niitä. Tarinat ovat meillä, esineet vain nostavat ne pintaan. Jokaisella ihmisellä on jonkinlainen suhde esineisiin. Ne ovat merkityksillä kyllästettyjä, pitävät sisällään luke-mattoman määrän symboliarvoja, jotka pohjautuvat ihmisten omiin kokemuksiin esineistä. (JT.23.5.2005.)

Kaukaiset "toiset" väärinkäyttäjinä

Romun toinen elämä -näyttelyjulkaisun esipuheessa Eila Kivekäs (1998, 4-8) toteaa, että yhteinen maapallomme on jakautunut kahtia: tavaran paljouden ja tavaran niukkuuden suhteen. Toinen puolisko käyttää aikansa ja kaiken energiansa keksiessään ja hankkiessaan yhä uusia houkuttelevampia ja turhempia esineitä täyttämään ympäristönsä. Toinen puolikas taas yrittää saada päivittäin kokoon jokapäiväisen leipänsä. Tavarapaljouden maailmassa ihmetellään miten päästäisiin tavarasta eroon ja miten liika tavara hävitettäisiin.

Länsimaalainen tavarapaljous kuten esimerkiksi Coca-Cola, Nestle, Hellogs logoineen on levinnyt kaikkialle maailmaan niin Afrikkaan kuin Kalaharin auitomaahankin. Folkloristi Suzanne Seriff (1996, 10) sanoo, että näiden globaalien brändien uudelleen käytöistä tulee hybridejä, jotka kantavat ainakin kahta erillään olevaa merkityspiiriä, kumpikin omaa materiaaliensa, tarkoitustansa, tekijäänsä ja käyttäjänsä. Jotkut näistä esineistä ovat selvästi hyödyllisiä, kuten pölykapseli vanhoista, käytöstä poistetuista rekisterikilvistä, toiset taas koristeellisempia (hyödyllisiä nekin) kuten värikkäiden tussien muovitupet Masai-heimon kaulakoruina. Jokainen uusiotuote sisältää visuaalisen, materiaalisen ja käsitteellisen viittauksen teknologiaan, historiaan, aikaan. Seriff jatkaa nojautuen Jacknisiin: *"Kuten kollaasi taiteessa tai sitaatti kirjallisuudessa kierrätetty esine kantaa jonkinlaista muistoa esineen aikaisemmasta elämästä. Kierrätys sisältää*

aina asenteen aikaan, menneisyyden ja nykyisyyden välillä sekä usein myös näköalan yksilön omaan ja toisten kulttuuriin.” (Seriff 1996, 10; Jacknis 1992.)

Länsimaalaisille on kulttuurishokki, nähdä omat tuotteemme tai niiden pakkaukset uudessa funktiossa. Miellämme uudelleen käytön helposti väärinkäytöksi. 1900-luvun alussa antropologi Michael Leahy valokuvasi Papuan Uudessa Guineassa alkuperäisväestöön kuuluvan miehen, jolla oli päässään Hellogsin peltipurkin kylki, jossa luki Whole Wheat Biscuit. Miehellä se ei ollut alumiininen keksipaketin kylki, vaan oman kulttuurinsa mukaisesti suuri, kirkas ja säihkyvä koriste, joka ilmaisi terveyttä, hyvinvointia, seksuaalista vetovoimaa sekä esi-isien hyväksymistä. (Seriff 1996, 11.)

Ei-teollistuneiden maiden kierrätyksen yhteydessä puhutaan usein ironiasta, joka ilmenee uusiotuotteessa sekä visuaalisesti että käsitteellisesti itse muutosprosessissa. Lukiessamme omien kulutusjuhlidemme tähteitä toisen kulttuurin uudelleen käyttäminä, olemme lukutaidottomia. Luemme vain itseämme ja ihaillemme tuotteita etikettien takana, vaikka ne olisivatkin vieraalla kielellä. Emme osaa nähdä inuitinaisen soittavan viulua, vaan näemme vain Swift's Premium Ham -säilykepurkin, josta viulu on tehty. Visuaalista ironiaa on palaneesta sähkölampusta tehdyssä kerosiinivalaisimessa. Ironiaa on myös pakistanilaisen viattomista alumiinisista keksipurkeista valmistamassa hyönteismyrkkyruiskussa. Ajatteleme heti ympäristötuhoja ja henkilövahinkoja, mitä hyönteismyrkyn levittäminen on aiheuttanut, ehkäpä myös köyhiä lapsia leikkimässä 'alkuperäisellä' ruiskulla, jonka kyljessä lukee Raid. (Seriff 1996,14-22.)

Seriff sanoo, että jokainen kierrätetty esine pitää sisällään viittauksen kahteen tai useampaan selvästi erottuvaan aikaan, teknologiaan ja merkitykseen, josta aikaisempi, tavallisesti hallitsevampi on täydellisesti kumottu, yhdistettäessä se myöhempään kokonaisuuteen. (Seriff 1996, 21,24.) Jaana Tuomisto tekee vanhoista, huonokuntoisista kirjoista kirjahyllyjä. Hän kutsuu niitä uuslukutaidottoman kirjahyllyiksi ja viittaa ”median ja kaiken tiedon runsaaseen tarjontaan, yliannostukseen” ja siihen ettei ymmärretä, mitä luetaan. Kirjahyllyt jakavat asiakkaat kahtia. Jotkut eivät voi hyväksyä, että kirjoja raikataan ja jotkut taas ovat sitä mieltä, että huonoille kirjoille hylly on juuri oikea ja hauska käyttökohte. Toinen esimerkki voisi olla hammaslääkärin työstövälineet, jotka kuulemma

”vihlovat hampaissa”. Niitä ostavatkin pääasiassa alan ihmiset, hammaslääkärit ja -tekniikot, jotka suhtautuvat koruihin huumorilla, ymmärtäen myös ekologisen näkökulman. (JT.23.5.2005.)

Thompson on sanonut, että toisen roska on toisen haluttu esine. Roska kuten kauneuskin on katsojan silmässä. (Thompson 1979, 97). Kun esine ei enää ole arvokas ihmiselle tai kulttuurille, joka sen hetki sitten omisti, heitetään se menemään. Kun sanomalehti on luettu tai pullo juotu tyhjäksi, on sen alkuperäinen toiminto täyttynyt, siitä tulee roska. Massatuotetut esineet kerätään jätteenkäsittelykeskuksiin, joissa esine murskataan ”alkuosiinsa”, jotka kasataan suunnattomiksi vuoriksi. Näitä vuoria on kuvannut japanilainen valokuvaaja Eiji Ina. Abstrakteilla valokuvillaan hän haluaa palauttaa takaisin kulutuksen ja hävityksen prosessissa turmeltuneet ja sammutetut esineiden imagot ja tunnukset. Hänen kiinnostuksensa ja ihmettelynsä kohteena ovat jättimäisen kulutusyhteiskunnan – Japanin teollisuusjätteet. Vaikka teollisuusjätteet ovat yksi näkyvimpiä seurauksia japanilaisesta kulutuksesta, voimakkaasta teollisuudesta ja pääomien liikkumisesta, näyttää jätteiden käsitteleminen olevan suunniteltu niin, että se ei näytä kuuluvan ollenkaan normaaliin arkipäivään. Jätteenkäsittelymekanismit; jätteen käsittelylaitokset ja jäterauniovuoret on huolellisesti piilotettu näkymättömiin. (Toshiharu Ito 1998,1.) Näissä Eiji Inan kuvissa ei haise kuvotavalle, eikä tuuli romisuta peltejä. Kuvissaan hän on tuonut lähelle tai etäännyttänyt hienoksi murskattuja muovipullovuoria, kiiltäviä kuparinauhoja, musteen ja öljyn kuvioimia tynnyreitä, kuminpalavuoria, loistepukuläjiä esteettisiksi sommitelmiksi. Nämä kuvat eivät kuulu arkeen ja matalaan.

9. ROSKAN JÄLJILLÄ

Minun kenttäni ja roskat

Etnologille kenttätyö on ollut tunnusmerkki, jolla on voitu erottua muista tieteen-tekijöistä. Minun pääkenttäni koostuu Roskakyselyyn vastanneiden 63 henkilön kirjoituksista. *Keskisuomalainen*-lehdessä ja netissä olleeseen kyselyyni saattoi vastata kuka tahansa. Sähköinen kyselylomakkeeni mahdollisti vastaamisen anonyyminä ja siihen vastasikin 39 nobodya – siis kuka tahansa tai ei kukaan. En voinut ottaa heihin yhteyttä sähköpostitse tai soittaen enkä esittä tarkentavia kysymyksiä. Joku olisi tai on voinutkin tehdä ilkivaltaa ja vastata mitä sattuu. Hetken aikaa epäilinkin näin, kun sain 83-vuotiaalta sähköpostivastauksen, mutta vastaukset muodostivat mielestäni uskottavan kokonaisuuden. Koska lähetin kyselyn myös *Kierrätyskäsityö*-kurssilaisilleni, oli vastaajien joukossa useita ”himokierrättäjiä”. Se ei kuitenkaan vinouttanut aineistoani pois todellisesta kohteesta – roskasta.

Keski-Suomen Muistiarkiston kautta sain 24 yhteystiedoilla varustettua vastausta. Yhteensä 63 informantin lisäksi minulla oli kierrätyskäsityöläisen Jaana Tuomiston kirjalliset vastaukset kyselyyni. Roskakyselyn mukana lähetin näyttelytiedotteeni (ks. LIITE 8) ja se oli myös netissä luettavissa. Osa vastaajista haastoi sen johdosta minut dialogiin tähän tapaan:

Sitä en kannata, että Te Raija Manninen, aiotte palauttaa⁵⁰ ikkunanäyttelyynne esineet takasin luontoon, mistä olette ne jo kerran pelastanut maisemia pilaamasta. Mitä siitä tulisi, jos kaikki heittäisivät roskansa luontoa pilaamaan ja kuormittamaan! (KSMA-JYEL/KY 10:15N60.)

Kiitokset ajatuksia herättäneestä näyttelystä. Sitä kirjojen uusintakäyttöä minun täytyy kirjafriikkinä vielä miettiä. Divarin lisäksi en ole oikein keksinyt vanhalle kirjalle jatkokäyttöä. Roskis on väärä paikka melkein mille tahansa kirjalle - ja tuli on niin kovin lopullinen. (RK35N45.)

Olin näyttelyn myötä asettanut itseni ja ajatukseni näkyviin ja arvioitaviksi. Olin antautunut dialogiin. Vaikka kenttäni oli etäällä ja osittain virtuaalinen, tuli se tarkalla lähiluvulla lähelle ja liki, niinpä olin kuulevinani sen, mitä ei sanota. (Vrt. Löfström 2000, 59.) Olen kirjoittanut näkyvästi itseni mukaan tutkimukseen, sillä

⁵⁰ Näyttelyni Fokus-esine oli rautasängyn puolikas, johon olin punonut pajusta puuttuvat osat. Se oli itsestänikin niin hieno, että singularisoin sen hinnan niin kovaksi, ettei sitä kukaan ostanut, vaikka kiinnostuneita oli useita. Nyt, kun sängynpuolikas on ollut palautettuna luontoon melkein kaksi vuotta, on se niin ränsistyneen näköinen, että siitä on tullut uudestaan pala villää luontoa, roska. Siitä on tullut minulle ”ongelmajäte”. Luulen, ettei sitä kukaan haluaisi nyt edes ilmaiseksi. Sen aika on ohi.

myös minun arjessani roskapussi täyttyy päivittäin. Omat havaintoni ovat sekoituneet haastateltavien joukkoon. ”Roskakuvaston” kuvista on tullut minun näköisiäni, rajaamiani ja tulkitsemiani. Olen tuonut aineistoa näkyville, siitä voi tehdä toisenlaisiakin tulkintoja. Tulkintani on yksi ehdotus. Aineistoni on Keski-Suomen Muistiarkistossa tutkijoiden käytettävissä, eikä sitä ole vielä loppuun kulutettu.

Johdannossa puhuin myös konkreettisesta kentästä, kesäpaikkamme roskaläjistä. Kesäpaikkamme on vanha torppa ja ollut lähes sata vuotta vuokralla. Ihmettelin, ettei kukaan ollut kiinnittänyt aiemmin roskiin mitään huomiota – eivätkö ne olleet ärsyttäneet ketään muita? Koska roskilta puuttui omistaja ja identiteetti, ne eivät olleet minulle vaarallisia, olinhan Douglasini lukenut. Minä en tiennyt mitään siitä liasta, mikä oli tehnyt nämä esineet saastaisiksi roskiksi. Näistä tuntemattomista, kaukaisista roskista, tein näyttelyni *Poistoja, ei mitään uutta eikä omaa*. Tiedostamatta piirsin jo silloin rajan, nämä eivät ole omia roskiani, vaan ne ovat joidenkin jossain toisessa ajassa eläneiden jätteitä. Tarpeeksi etäisinä ja minulle uusina ne olivat kiinnostavia. Etäännyttämällä tein haitasta hyötyä.

Ensimmäisenä kesänä kasvimaata laittaessa, keräsin maasta arkeologin tarkkuudella kaikki ruosteiset naulanpätkät, muoviset kammanpalat, jotka olivat jo uunissa sulaneet muodottomiksi, vääntyneet klemmarit, puhumattakaan isoista komeista aarteista – rautasängyn ja mopon osista, säilykepurkeista, rekisterikilvistä... Kenttä oli minun ja samoin kaivaukset. Näyttelyn valmistuttua ajattelin lähettää vuokranantajalle julisteen ja näyttelytiedotteen sekä kertoa, että suurin osa näyttelyn roskista oli vuokratun kesäpaikkamme pihapiiristä. Mutta huomasin omineeni kentän ja pelkäsin toistenkin kiinnostuvan torpan roskista, joten en lähettänyt mitään tietoa. Jonkun muun roskista oli tullut minun roskiani. Mielestäni on käynyt, että ensi keväänä⁵¹ järjestän ystäväilleni ja tuttavilleni, jotka ovat pyytäneet päästä kentälleni, roskien keruutalkoot periaatteella löytäjä saa pitää.

Voisin käyttää tutkimusmenetelmistäni sanaa ’bricolage’. Lehtonen (2004, 199-199) käyttää termiä lukemisen tutkimisen yhteydessä ja sanoo, termillä ’bricola-

⁵¹ Nyt kaiken peittää armollinen lumi. Entäpä keväällä, kun kaikki on näkyvillä ja kenttä avoin sekä paljas. Silloin kenttää tuntematonkin voi helposti havaita ja kuulla kaikenlaista. Entäpä jos kentällä olisi vielä puhuttavaa minulle?

ge' tarkoitetaan improvisointia ja sattumanvaraista käsin tehtyä työtä. Taideteoksissa tämä sama tarkoittaa ”kollaasia”, kokoelmaa, joka on kyhätty kasaan käsillä olevista aineksista. Se voi tarkoittaa löydettyjen materiaalien muuntamista ja liittämistä uuteen. Kartutin uutta aineistoa jo olemassa olevan lisäksi kirpputorilöydöillä, esimerkiksi Koti- ja keittiö -lehtiä, Kodinhoito-oppaita. Keräsin lehtileikkeitä, sarjakuvia, tv:stä mainoslauseita, kaunokirjallisia viittauksia sekä museoammattilisten että Jaana Tuomiston haastatteluja, museoon lahjoittajien saatekirjeitä... Tämä kaikki mielestäni vihjasi matalaan ja hylättyyn roskaan, ja siihen mikä voisi olla jälki korkeasta ja arvokkaasta esineestä. Tästä sattumanvaraisesti kyhätystä materiaalista tuli se puhe, kakofonia, se meri, joka ympäröi varsinaista omaa saartani – Roskakyselyllä kerättyä aineistoa. Tutkimusongelmani oli miten kulttuurimme tuottaa roskan ja miten siitä puhutaan tai vaietaan. Tästä kakofoniasta tai kammottavasta hiljaisuudesta kuulin ääniä, joita kohti menin, mutta hiljaisuuskin houkutti.

Vanhassa vara parempi

Tutkimuksellani halusin liittyä niiden museossa työskennelleiden kansatieteilijöiden⁵² joukkoon, jotka olivat kiinnostuneet esineen iästä, alkuperästä ja levineisyydestä. Suhtauduin näihin käsitteisiin ivallisesti, pidin niitä vanhanaikaisina, epämuodikkaina ja tämän hetken etnologialle tarpeettomina, aikansa eläneinä. Halusin uusiokäyttää niitä ja muuttaa niiden merkityksiä. Nyt kuitenkin huomaan, että ne lähes semmoisenaan ovat toimineet työssäni tarkastellessani roskan ja esineen liikkumista. Myös etnologian peruskäsitteet aika, paikka ja sosiaalisuus ovat vahvasti läsnä.

Esineen ikä, esineen elinkaari on yhä ajankohtainen asia varsinkin nyt, kun kaikki on kertakäyttöistä ja lyhytikäistä. Esineen ikä on edelleen ratkaiseva, tuleeko esineestä arkeologinen löytö, museoesine, sukukalleus, lapsuusmuisto vai tämän päivän roska, kuten pakastin metsäautotien varressa nyt. Miten aika muuttaa pakastimen himoittavaksi ruosteläjäksi, jonka voi esitellä museon ikku-

⁵²Sain 'kansatieteilijän' alkuna Seurasaarisäätiöltä apurahan gradun viimeistelyyn. Hakemuksessa 'lupasin' osallistua meneillään olevaan 'uuteen' esinetutkimuskeskusteluun ja avata museoiden kokoelmapoliittisia linjauksia siitä, ketkä kulttuuriperintöämme tallentavat, kenen kulttuuriperintöä tallennetaan ja millaisiin valintoihin tallentaminen perustuu.

nanäyttelyssä. Kun siitä ovat haihtuneet brändäämisen merkit, emme enää tunnista, onko se Upo vai Rosenlew. Omistajasta, joka ei-toivotun, tarpeettoman pakastimen aikanaan hylkäsi, emme näe jälkeäkään. Voimme vain rakentaa kollaasia hänestä ja hänen kulutuskulttuuristaan roska-havaintojen ja kirjallisten lähteiden perusteella.

Tulevaisuudessa tämä pakastin on ehkä ainoita jäänteitä, jotka ovat säilyneet yksilöinä ennen kuin järjestelmällinen jätehuolto tai ympäristöpalvelut määräsivät meidät kaikki lajittelemaan jätteemme, kierrättämään jätejakeemme ja lopulta heittämään pois, jos meillä oli varaa ostaa jätejakeemme kuljetus satojen kilometrien päässä olevalle jätteenkäsittelylaitokselle tai kaatopaikalle. Tämä kaukainen laitos tai kaatopaikka on tuleville arkeologeille hautalöytö, josta riittää kaivettavaa sukupolvien ajan. Mutta kertooko se meistä vai hyvin hoidetusta ja keskitetystä lajittelusta, joka oli reaktio poistoihin ja ylikehittyneeseen talouteen?

Esineen levinneisyydellä en halunnut kuvata esineen liikkuvuutta kansankerroksissa vaan esineen ja roskan liukumista ja sekoittumista toisiinsa. Mutta esine ja roska eivät liiku ilman ihmistä – kansaa⁵³. Kansani kerrokset muodostuivat erikäisistä ihmisistä, vaikka lopulta iän perusteella en pystynytäkään tekemään luokitteluja. Joidenkin nuorten kohdalla eivät esineet eivätkä roskat tuottaneet ongelmia. Ylimääräiset tavarat olivat vanhempien luona varastoissa, kulutuskriittisinä he eivät hankkineet ylimääräistä ja mahdolliset tarpeettomat esineet he kierrättivät. Muutama nuorista osallistui kulutusjuhliin dyykkaamalla, vaikka sen tarkoitus oli alun perin olla kannanotto kulutuskulttuuria vastaan, jossa rahalla ostetaan hyödykkeitä. Suurimmalle osalle suomalaisia jokapäiväinen ruoka on itsestään selvyys, joten ruoalla tai ruoanhankinnalla roskalaatikosta voi vähän leikitelläkin, sillä eihän kymmentä kiloa banaaneja voi jättää roskalaatikkoon:

*Toisille annetaan kyllä vihjeitä, ei kukaan tee mitään esim. 14 kilolla banaaneja.
(N3, Savolainen 2002, 8.)*

Keski-ikäiset olivat tavaroidensa vankeja. Yleisesti ottaen he säästivät tavaroitaan, koska edellisetkin sukupolvet olivat tehneet niin. Keksi-ikäisten varastoissa olivat kotoa poismuuttaneiden lasten lelut ja koulutavarat, jotka he olettivat lastensa joskus ottavan mukaansa. Joillakin oli käynyt mielessä, tarvitsevatko

⁵³ Kansa on myös käsite, joka on nyt marginaalissa vanhanaikaisena (miltei roskapuheena) etnologisessa tutkimuksessa. (Ks. Nina Sääskilähti: Kansa ja Tiede.)

he kaikkea keräämäänsä, mutta toisaalta he olivat innokkaita, ottamaan talteen kaiken tarpeellisen, ”jos sitä vielä tarvihteepi.”:

Yhden kesämökin omistaja-mies oli kuollut, vaimo jo aikaisemmin. Mieheni sai tehtäväkseen viedä kesämökiltä kolme jätessäkillistä vaatteita, öljykaminan, puukaminan ja mattoja kaatopaikalle. Hän kyllä kysyi saisimmeko ottaa jotain talteen. Ja mehän otettiin, melkein kaikki, kun kerran lupa saatiin.

Matot on pesty ja pinkattu aitaan. Puukamina on rannassa käyttöesineenä. Vaatteista on paljon käytössä. Ne keltaiset ja oranssit käsipyyhkeetkin, joita vaimo oli päärmännyt vihreällä langalla virkkaamalla. Yäk, en tykkää keltaisesta en oranssista saati vihreällä kuorutettuna. Mutta, mikä homma näiden pyyhkeiden kanssa on ollut. Pakko pitää! Nyt ne ovat käsipyyhkeinä pesuhuoneessa ahkerassa käytössä. (KSMA-JYEL/KY 10:14N55.)

Vanhat ihmiset, jotka asuivat maalla menneisyytensä kanssa, eivät kokeneet roskaa ongelmaksi. Maalla oli tilaa tavaroille vintillä⁵⁴, navetassa, tallissa ja riiehessä. Pienissä tai tavaroista ahtaissa kaupunkikodeissa tavarat ahdistivat, ja niistä oli yritetty luopua, vaikka silmät kiinni. Pula-ajan opettamana ihmisten oli vaikea luopua vielä ehjistä vaatteistaan. Nämä ihmiset kaipasivat uusiin tuotteisiin lajitteluohjeita sekä yleensä tietoa kierrätyksestä:

Tavaroiden kierrätystä tulisi edelleen tehostaa. Se pitäisi tehdä helpommaksi ihmisille. Kierrätyskontteja enemmän. Myös maksut rajoittavat tuotteiden kierrätystä. Vanhasta jääkaapista /televisiosta joutuu maksamaan, että siitä pääsee eroon. On helpompaa heittää romut ojan yli metsikköön! (KSMA-JYEL 10:3M73.)

Roskan sosiaalisuus

Melkein jokainen sanoi kierrättävänsä esineitään, antavansa sukulaisille ja myyvänsä kirpputoreilla. Kirpputorit nuo käytetyn pyhätöt perustuvat siihen, että vanhanaikaisiksi koetut, tyhjien toivojen täyttämät, tarpeettomat esineet ovat uudestaan myytävänä. Omistajansa kerran singularisoimat esineet ovat tulleet hyödykkeeksi jälleen. Jokainen voi osallistua kulutusjuhliin ja koodata kirpputorilta ostamansa esineet joko uusilla, omilla koodeillaan ja pitää sitä nostalgisena muistona lapsuudesta, kuten silliliemen haaleaksi syövyttämää Tupperware-

54 Viime kesänä informanttieni tavarat ja omani yhdistyivät tavaravuoreksi, josta oli päästävä eroon. Ahdistuin tavara-paljoudesta ja vein kotoani kolme peräkärnyllistä tavaroita kaatopaikalle. Roskiin lensivät myös artemiopiskeluajan 30 kansiota, joista osaa olin kartuttanut lehtileikkeillä 20 vuotta. Kansiot sisälsivät mallitilkkuja, valokuvia, historiaa, työohjeita esimerkiksi pitsinypläyksestä, neulomisesta, suutarintöistä, olkitöistä, tilkkutöistä, kinnasneulatekniikasta, pukuompelelusta... Nämä kansiot vastaavat akateemisia esseitä, kandidoita... Heti valmistuttuani 1983 erikoistekniikoiden artemonioksi, ajattelin vakuuttaa kansiot, koska ne olivat minulle niin tärkeitä. Olin uhrannut niihin viisi vuotta ja lukemattomat yöunet, lisäksi hiljattain olin kokenut tulipalon vaatehuoneessani. Monessa muutossa ne ovat seuranneet mukanani ja nyt niistä oli päästävä nopeasti eroon, etten tulisi katumapäälle. Mielessä kävi lahjoittaa ne jollekin käsityön opettajalle tai käsityön museoon. Nopeasti vain roskiin.

Ennen niin arvokkaista kansioista minun piti nyt maksaa kaatopaikalle lajittelumaksu, jotta pääsin niistä eroon. Olisin säästynyt maksulta, jos olisin erotellut kansion kansipahvit, rengasmekanismit, monisteet, valokuvat, muovitaskut, mallitilkut, ja niiden taustapahvit erilleen. Halusin kiihkeästi eroon roskasta ja ostaa itseni vapaaksi lajittelusta, aivan kuin 1300-luvulta lähtien aneita ostamalla sai huojennusta katumusharjoituksiin ja lyhennystä kiirastulessa oloon.

kuppia. Pyhät lapsuusmuistot voidaan korvata ostetuilla samanlaisilla. Jos tavarat eivät mene kaupaksi kirpputorilla, on sen jälkeen helppo olla antelias ja hyväsydäminen. Kuka tahansa voi luovuttaa omia esineitään hyvään kotiin, pääasia että hänen esineensä tulevat käyttöön. Tällä tavalla voidaan tiedostamattomasti osoittaa valtaa saajaan nähden: ”Minua esine ei enää tyydyttänyt, nyt sinä voit kokeilla onneasi. Minun tekee mieli uusia esineitä, joilla voin saada uuden identiteetin.” Keillä on varaa kuluttaa, on myös varaa heittää pois. Esineet liikkuvat roskaksi ja roskasta esineeksi ja myös kansankerroksista toiseen. Kuten Bauman sanoi, ne joilla on ja ne, joilla ei ole tapaavat kirpputoreilla ja alenusmyynneissä.

Kummallisesti ihmiset ovat, ainakin aineistoni perustella, mitättömien esineiden vankeja. Elämänmuutostilanteissa otetaan etäisyyttä esineisiin ja moni esine saa silloin lähtöpassin. Avioerotilanteessa tuhotaan viattomat esineet, koska niiden ei haluta enää muistuttavan onnesta tai onnettomasta lopusta. Varsinkin nuoret sanoivat asuntoa muuttaessaan aloittavansa uuden elämän uudessa kodissa uusilla esineillä, joskus uuden kumppanin kanssa. Useimmiten kodit olivat vuosien kuluessa täyttyneet merkityksellisistä esineistä, joilla oli tarina. Esineisiin oli sitoutunut niin paljon ihmissuhteita, ettei niitä uskallettu liikuttaa, vaikka ne eivät miellyttäneet. Siivotessa ne veivät aikaa ja tukkivat kaiken tilan. Kodeissa ei ollut tyhjää tilaa, jota sisustuslehdet tarjoavat joka kevät näppärillä säilytyskalusteilla. Harva sanoi rakastavansa krääsää, joksi kutsuttiin Kauko-Idässä ”niiden toisten” tekemiä Tiimarista ostettavia koriste-esineitä.

Vaatteita oli jokaisella kaapit täynnä, odottamassa laihtumista tai muistona menneistä rituaaleista – häistä tai lasten syntymistä. Ne ovat varsinaisia tarinatuotteita, koska ne muodostavat sen rajapinnan, jonka kanssa ollaan tekemisissä ulkomaailman kanssa. Vaatteet ovat globaaleja roskanakin. Ne teetetään Kauko-Idässä ja kankaat ovat kenties tulleet eri puolilta maapalloa. Länsimaihin tultuaan ne ostetaan hetken mielijohteesta ja pidetään muutaman kerran ja heitetään sitten pois. Jos ne eivät sitten päädy sukulaisille eivätkä tuttaville tai hyväntekeväisyyden nimissä Afrikkaan, Viroon tai niitä ei myydä ”talvimiksinä” Venäjälle, voivat ne päätyä designryityksien jalostamana Keski-Euroopan tai Japaniin. Varsinkin japanilaiset nuoret ostavat mielellään kuluneista haalareista

ommeltuja vaatteita, joissa käytetty ja kulunut on luksusta. Mitä tarinoita nämä maailmaa kiertäneet vaatteet kertoisivatkaan maailmamatkaajan räsymatossa?

Missä on roskan paikka?

Kuluttajalle ristiriita syntyy, kun kansantaloudellisesti kulutus on se, joka pitää pyörät pyörimässä, mutta kotitaloudessa, omassa kodissa säästäminen ja kierätys ovat taloudellisen ja eettisen kodinhoidon tunnussanoja. Jokainen omasta mielestään hankkii tarpeellista, hyödyllistä ja hyvää, johon yhteisö antaa merkityksensä. Vaikka esineen avulla rakennetaan identiteettiä, se samaan aikaan sitoo yksilön toisiin yksilöihin ja omaan kulttuuriinsa. Ja tämä kulttuuri tuottaa esineelle sen käyttöarvon ja muut arvot. Se mikä on hyödyllistä ja mikä tarpeeton, ei ole lopullisesti yksilön itsensä määriteltävissä. Vain kuluttamalla voi osallistua kulttuuriin.

Jokaisen velvollisuus ulkoapäin annettuna on lajitella ja kierrättää, ja sitä tarkkailemme itse yhä enemmän. On sivistymätöntä jättää turhat roinat nurkkiin, mutta brutaalia on myös hävittää omaa menneisyytensä. Uuden aloittaminen tyhjältä pöydältä leimataan pinnalliseksi. Suomalaisen kuluttajan kuuluu olla säästäväinen, kuluttaa esineensä loppuun eikä tavaroiden keräily ole järkevää. Tavaroilla ei saa pöyhkeillä. Vaikkei lahjaesine miellytä, on sitä kestettävä, koska on kiittämätöntä luopua lahjaesineestä:

Jos saan velvollisuuden tunteesta ostetun ja minulle velvollisuudesta lahjoitetun esineen, sen koen roskana. En kuitenkaan loukkaa lahjan antajaa, vaikenen ja kärsin. (RK 38N52.)

Meillä jokaisella on tuhansia esineitä ja niistä jokainen on oma merkityskimpunsa. Kun nämä esineet muuttuvat syystä tai toisesta roskaksi, on roskalla vielä moninaisemmat merkitykset kuin esineillä. Esineestä irtaannutaan viemällä se välivarastoon ja sen jälkeen siitä irtaannutaan riistäytymällä sen ikeestä – heittämällä se roskiin. Esineisiin liitettyjen merkitysten purku vaatii energiaa, jotta nämä esineet voivat muuttua roskaksi. Roska voi sisältää esineelle annettuja merkityksiä ja roskan (tarpeettoman) merkityksiä samaan aikaan. Roskiin heitetynäkin esineistä jää jälki muistoihin.

Kaikilla ei ole varaa kuluttaa eikä siten ole mitä heittää menemään. Joilla on paljon roskaa, on varaa luokitella esineitä roskiksi ja vaihtaa esineitä. Heidän ei ole pakko kiintyä loppuelämäkseen samoihin esineisiin. Vaikka kuluttajilla on paljon esineitä, harva niistä kuitenkaan päätyy museoon nyt, kun niillä olisi vielä kontekstiedot tallella. Museoissakaan ei ole enää tilaa, koska säilytystilat ovat täyttyneet ”varmuuden vuoksi” -tallennuspolitiikan seurauksena. Vain ne esineet, jotka ovat ehjiä, hyväkuntoisia ja niistäkin vain ne, joilla on hyvä tarina, päätyvät museoon. Joskus hyvä tarina voi vesittää edelliset kriteerit. Tuntuuko näiden tarinoiden tallennus muutaman vuosikymmenen kuluessa yhtä vanhanaikaiselta kuin nyt vuosisadan alussa etnologien pelastamat katoavat esineet eri alueilta innovaation tai kehittymättömyyden merkinä. Ne esineet olivat silloin vanhoja, käytöstä poistettuja siis omistajilleen tarpeetonta – roskaako? Näillä roskilla museossa kerrotaan maamme menneisyydestä. Jotta museoihin mahtuisi uusia roskaa, olisi jostain entisestä uskallettava luopua, mutta kuka uskaltaa, jos sillä olisi joskus jotain käyttöä⁵⁵.

Mutta roskasta ei juuri puhuta kodeissa, ei sisutuslehtien palstoilla eikä museoissa. Roskia piilotellaan. Koska roskat vaarallisen tai paljastavan luonteensa takia on piilotettava, ei niistä puhuta, niitä ei pidetä käsillä eikä nähtävillä. Ne ovat olemattomia kokoelmia niin kodeissa kuin museoissakin.

Roskia pidetään annettuina ja toisena. Roskan sisään on kirjoitettu huonompi, iljettävä toiseus. Tätä hyödynnetään kierrätetyissä tuotteissa, joissa hyödynnetään esineen korkeaa ja roskan matalaa statusta. Roskalta pelastettu esine on jalompi uusi esine kuin alkuperäinen ennen roskaan joutumista. Kierrätystuotteet ovat vielä marginaalissa. Suurimmalle osalle meistä roskat ovat rutiinia, jota ei kirjoiteta päiväkirjoihin, paitsi jos ne ovat satoja tai tuhansia vuosia vanhoja. Jos keräilijän suhde esineisiin on intiimi, intohimoinen ja intensiivinen, on ihmisen suhde roskaan vielä kuluttavampi. Roska sisältää samaan aikaan intohimon ja inhon, halun omistaa ja halun hylätä, halun muistaa ja halun unohtaa ja ennen kaikkea roska on tuttu, jota nyt vieroksumme.

⁵⁵ Turun yliopistossa Historian laitoksella Kulttuurihistorian osastolla Taika Helola valmistelee väitöskirjaa [tietoni vuodelta 2004], jossa tutkimuksen kohteena on kolme Kööpenhaminan yliopiston eläintieteellisen museon näytettä: 'puun läpi kasvanut hevosen leukaluu', 'jättiläisen luu' ja 'merirokko', joiden kirjoitettu historia alkaa vuodesta 1655. Näitä esineitä on käsitelty eri aikoina eri tavoin. Hevosen leukaluu jää kuriositeetiksi 1700-luvulla, mutta se säilytetään muista kuriositeeteista poiketen eläintieteellisen museon kokoelmassa. Jättiläisen luu muuntuu eläintieteelliseksi näytteeksi 1700-luvulla paleontologian syntyessä, kun sen havaitaan olevan mammutin luuta. Merirokko on tieteellisen mielenkiinnon kohteena 300 vuotta, mutta sen luokittelu muuttuu moneen kertaan." (TAVARA tutkijoiden MARKKINAT 27.2.2004 Designmuseo.)

Roska on luksusta

Olen jäljittänyt roskaa, joka on paennut saaliseläimen lailla eikä ole antautunut lähempään käsittelyyn. Roskan, tuon ikuisen toisen, takaa-ajo on ollut heittäytymistä ajoon, josta ei tiedä kuka ajaa ketäkin takaa. Filosofi Tere Vadén (2000, 185) on sanonut asian sattuvasti:

Ajaminen, jäljittäminen on muodon etsimistä kaaoksesta, mutta ei niin, että kaaoksen muodottomuus hallitaan, saati kadotetaan kurin alle. Jäljittäminen ei ole jäljentämistä, vaan ainutkertainen tapa antaa jäljen vietäytyttä vailla subjektia. Jälki peittää ajattelijan ja ajateltavan yhtä helposti, itse asiassa kokonaisvaltaisessa jäljentämisessä, ajattelemisessa ajaja ja ajettava hukkuvat ajoon.

Olen antanut aineistoni vietäytyttä ja ollut kohde sille, mihin aineistoni on minut vienyt. Samalla olen ollut kuitenkin subjekti, joka on valinnut ja luokitellut, missä yhteydessä roska on näkemisen ja esittämisen arvoista. Samalla kun havainnoimme maailmaa tai tutkimuskohdettamme⁵⁶ se muuttuu ja me itse sen mukana.

Olen tehnyt alustavaa etnografiaa roskasta ja tästä olisi hyvä jatkaa varsinaista tutkimustyötä. Mielestäni Roskatutkimus vuodessa –liikkeelle olisi tilausta, sillä tutkittavaa riittää ja näkökulmia on mistä valita. Jos saisimme piirrettyä roskalle rajat, saisimme tietoa myös esineestä. Kuten Douglas (2000, 89) sanoo luokitellessamme jonkin asian varmasti poikkeamaksi, täsmentyvät sen joukon rajat, johon se ei kuulu.

Olisi aika tutkia kotoisia 'kassialmoja', kodittomia samoin kuin ulkomaisia roskayhteisöjä sekä laitostunutta jätehuoltoa, unohtamatta harvinaisia talonmiehiä ja etäisiä huoltomiehiä. Siivoojat ovat joka päivä tekemisissä roskan ja lian kanssa niin kotitalouksissa kuin työpaikoilla sekä laitoksissa. Jätteen käsittelijät jätteenkäsittelylaitoksissa ja pois-heitetyn lajittelijat hyväntekeväisyysyhdistyksissä ja kirpputoreilla vaatisivat myös huomionsa, ovathan he kulutuksen ytimessä. Mielenkiintoista olisi myös tutkia eettistä kuluttamista markkinointikeinona ja kierrätysdesigniin kuuluvaa elämää suurempaa aatetta, jota brändääjät

⁵⁶ Voivatko tutkijan kohde ja maailma olla eriävät, vai tuleeko niistä joksikin aikaa yksi ja sama asia. Minä koen viimeiset pari vuotta eläneeni työn ohella – en ihan roskan elämää vaan roskan kanssa. Päivästä riippuen roska on varjostanut elämäni tai tuonut siihen valon ja merkityksen sekä varjon ja hengityksen.

hamuavat. Kierrätyskäsitöihin liittyvää himoa voisi tutkia niin kotoisana käsin tekemisenä kuin nykykansantaiteena. Ne kun ovat mielestäni marginaalissa, niin kuin itse roskakin.

Itseäni kiinnostaisivat museon roskat, niin mentaaliset roskat kuin fyysiset lueteloimattomat rikkiäiset, kontekstittiedottomat roskat, jotka odottavat luokitteluun. Jos museoissa olisi rehellinen luokitteluluokka roskat, syystä tai toisesta ei-toivotuille tai hylätyille esineille, kertoisivat ne mielestäni enemmän museon kokoelmista kuin kokoelmat itse. Koska se mitä rajataan ulkopuolelle ja miten se perustellaan kunakin aikana, on mielestäni juuri mielenkiintoisinta ja eniten tietoa sisältävää, jos sen haluaa kuulla. Marginaalissa kaikki on mahdollista ja siellä (vai täällä) roskakin on luksusta. Sitä se on myös tutkimuskohteena.

Ei ole mitään mennyttä
mitä olisi lupa ikävöidä.
On ikuisesti vain uutta,
mikä muodostuu
menneisyyden aineksista.

Goethe

LÄHTEET

Aineistot

Havainnot

Manninen, Raija 2002–2005. Havaintoja roskasta – kenttämuistiinpanoja.

Kyselyt

Kysely kierrätyskäsityökurssilaisille 2002.

Roskakysely 2004.

Roskakysely. Keski-Suomen Muistiarkiston kysely 10 (KSMA–JYEL). 2004.

Poistokysely. Kirjastopäivillä 23.3.2004.

Jaana Tuomiston kirjallinen kysely 29.3.2005.

Kodinhoito kirjat, oppikirjat ja lehdet:

Hannula, Helmi 1943. Kodinhoito: seminaarien kotitalouden opetusta ja koteja varten. Helsinki: WSOY.

Hämäläinen, Merja, Isotalo, Kaisa, Kojo, Hannele & Mäkinen, Eira 1999. Kotitalouden perustaidot. Helsinki: Otava.

Keittiö- ja Koti -lehdet 1/2002 – 12/2005, puuttuu 3/2002, 3/2004.

Malmsten, Carl 1926. Kaunis koti. Yksinkertaisia sisustusohjeita. Helsinki: WSOY.

Setälä, Salme 1931. Keittiön sisustus. Helsinki: Otava.

Virnes, Toini (toim.) 1948. Joka kodin tietokirja. Helsinki: Tammi.

Väänänen, Tellervo & Sorri, Rauni 1971. Kotitalouden oppikirja. Helsinki: WSOY.

Painamattomat lähteet

Painamattomat tutkielmat

Junnila, Annastiina 1999: Rojun perimmäinen tarkoitus. Säilyttämisen ja poisheittämissä ristiriita. Etnologian pro gradu. Jyväskylän yliopisto, etnologian laitos.

Savolainen, Merja 2002. Takapihan erikoistarjous. Antropologinen tutkimus poisheitetyin ruuan käytöstä. Kulttuuriantropologian kandidaatintyö. Jyväskylän yliopisto, etnologian laitos.

Savolainen, Merja 2003. Takapihan erikoistarjous. Ruoan dyykkauksen etnografiaa. Kulttuuriantropologian pro gradu. Jyväskylän yliopisto, historian ja etnologian laitos.

Internet-aineistot

www 1: UFF

<http://www.uff.fi/17.12.2005>

www 2: Koti- ja Keittiö –lehti

<http://www.aller.fi/yritys.asp> 28.8.2005

<http://www.lehtiapaja.fi/alafreimit/1/etusivu/index.htm> 8.12.2005

www 3: 21 syytä pitää esineet hallussa

<http://www05.turku.fi/ekoteho/opettaja/historia.htm#hallussapitoon> 28.12.2005

www 4: Tiimari

<http://www.tiimari.fi/ri> 28.12.2005

www 5: Jätelaki

<http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1993/19931072?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=j%C3%A4telaki> 11.11.2005.

www 6: Roska päivässä –liike

<http://koti.welho.com/jpeltora/roskaliike.html>

www 7: NettiAnttila

<http://www.netanttila.com/webapp/commerce/command/ExecMacro/index.d2w/report?Krypto=u90NEdIYJGa71LIMWf2dJQ%3D%3D>

www 8: Polttokelpoinen jäte

<http://www.lassila-tikanoja.fi/ArticleStorage/display.php?id=236&p=2>, 28.12.2005.

www 9: Secco

<http://www.seccoshop.com/yritys.html> 28.12.2005.

www10: Globe hope

<http://www.globehope.com/company.php> 28.12.2005.

Painetut lähteet

Aalto, Kristiina, Kettunen, Marja & Routi, Nina. 2003. Puhdas raikas koti. Helsinki: WSOY.

Ahlqvist, Kirsti 1998. Kuluttaja eettisten pohdintojen parissa. Teoksessa Hyvä, paha kulutus. Hyvinvointikatsaus. Helsinki: Tilastokeskus.

Aikasalo, Päivi 2000. Seuratkaamme järkevää ja terveellistä muotia. Naisten pukeutumishanteet ja vaatevalinnat 1920-luvulta 1960-luvulle. Kansatieteellinen Arkisto 47. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.

Akin, Marjorie 1996. Passionate Possession: The Formation of Private Collections. Teoksessa David Kingery (ed.) Learning from Things. Method and Theory of Material Culture Studies. Washington and London: Smithsonian Institution Press.

Aronen Eeva-Kaarina 2004. Turhaa vai tarpeellista. Koti & Tyyli. Helsingin Sanomat 5.3.2004, 7.

Ala-Korpi, Jaana-Stiina 2004. Apua Kodista on tullut krääsäkeskus. Keskisuomalainen. Sunnuntaisuomalainen. 1.2.2004, 21- 22.

Bare boss? –håndtering av avfall i Bergen gjennom 1000 år. Bryggens Museum. 2000.

Baudrillard, Jean 1997. The Systems of objects. Lontoo: Verso.

Bauman, Zygmund 2002. Notkea moderni. Jyväskylä: Vastapaino.

Dant, Tim 1999. Material culture in the social world: values, activities, lifestyles. Buckingham: Open U.P.

Douglas, Mary 1966. Puhtaus ja vaara. Rituaalisen rajanvedon analyysi. Tampere: Vastapaino.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha. 2000. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.

Falk, Pasi 1997. Ihmisiä, esineitä ja muita olioita. Teoksessa Veli Granö (toim.) Esineiden valtakunta. Oulu: Pohjoinen.

Freuchen, Peter 1958. Nuoruuteni Grönlannissa. Ensimmäinen painos 1936. Porvoo: WSOY.

Granö, Veli, Honkanen, Matti & Pirtola, Erkki 2000. Itse tehty elämä ITE /DIY lives. Helsinki: Maahenki.

Hakala, Jari 2005. Roskasta tuli tiedettä. Ympäristö + tekniikka Ympäristötekniikan erikoislehti. 1/2005, 4-5.

Haveri, Minna 2003. Taito rikastaa arkea. Teoksessa Seppo Knuuttila (toim.) ITE käsillä. Nykykansantaiteen vuosikirja 2. Helsinki: Maahenki.

Heikkinen, Kaija & Kupiainen, Tarja 1996. Merkilliset merkit: esinekultuurin semiotiikkaa. Teoksessa Jari Kupiainen & Erkki Sevänen (toim.) Kulttuurintutkimus: Johdanto. Helsinki: Suomen Kirjallisuuden Seura.

Helsingin Sanomat 29.2.2005. Sarjakuva: Minun Elämäni. Piirtänyt Timppa.

Honkanen, Matti 2000. Arjen luovuus – kun kansa taiteilee. Teoksessa Matti Honkanen, Veli Granö & Erkki Pirtola (toim.) Itse tehty elämä – ITE DIY LIVES. Helsinki: Maahenki.

Horel, Mika 2004. Ylimääräisen tavaran varastoinnista miljoonabisnes Yhdysvalloissa. Keskisuomalainen 1.2.2004, 22.

- Huovinen, Merja & Mikkonen, Pirkkoliisa 1992. Puhtaanapito ja asuminen. Helsinki: WSOY.
- Häkkinen, Kaisa 2004. Nykysuomen etymologinen sanakirja. Helsinki. WSOY.
- Ihatsu, Anna-Maija 2003. Missä on naisten nykykansantaide? Teoksessa Seppo Knuuttila (toim.). ITE käsillä. Nykykansantaiteen vuosikirja 2. Helsinki: Maahenki.
- Ilmonen, Kaj 1993. Tavaroiden taikamaailma. Sosiologinen avaus kulutukseen. Tampere: Vastapaino
- Juntto, Anneli 1998. Omistusasuminenkö säästämistä ja vuokralaisuus kulutusta? Teoksessa Hyvä, paha kulutus. Hyvinvointikatsaus. Helsinki: Tilastokeskus.
- Keränen, Minna 2005. Tuhlaaminen harmittaa dyykkaria. Suur-Jyväskylän lehti. 5.10.2005, 16.
- Kingston, Karen 2004. Paikat kuntoon feng suin avulla. Kirkkonummi: Taivaankaari.
- Kirveennummi, Anna & Räsänen Riitta 2005. Muisteltu ja kuvattu suomalainen kylä – toimintasuunnitelma moniaineistaisen ja monimetodisen tutkimusaineiston tutkimustekstin luomiseksi. Teoksessa Pirjo Korhokangas, Pia Olsson & Helena Ruotsala (toim.) Polkuja etnologian menetelmiin. Helsinki: Ethnos ry.
- Kivekäs Eila 1997. Esipuhe. [Teoksessa] Romun toinen elämä. Tampere: Pyykinlinna.
- Kiuru, Elina 1999. Iso Ihminen pieni talo – etnologiaa teoriassa ja käytännössä. Teoksessa Bo Lönnqvist, Elina Kiuru & Eeva Uusitalo (toim.) Kulttuurin muuttuvat kasvot. Johdatusta etnologiatieteisiin. Tietolipas. 155. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Knuuttila, Seppo 2002. Lukijalle. Teoksessa Seppo Knuuttila, Veli Granö & Liisa Heikkilä-Palo (toim.) ITE rajoilla. Nykykansantaiteen vuosikirja 1. Helsinki:Maahenki.
- Kopytoff, Igor 1986. The cultural biography of things: commodification as process. Teoksessa Arjun Appadurai (ed.) Social life of things: Commodities in cultural perspectives. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kulutuksen vuosisata 2000. Helsinki: Tilastokeskus, Kuluttajatutkimuskeskus.
- Thompson, Michael 1979. Rubbish theory: the creation and destruction of value. Oxford: Oxford University Press.
- Kopomaa, Timo 1997. Torimarginaali haastava kaupunki. Tilatapauksia julkisten ulkotilojen käytöstä ja reunimmaisista käytännöistä. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 670. Helsinki: Suomen Kirjallisuuden Seura.

Korkiakangas, Pirjo 2001. Esineiden nostalgisoituminen – ylevöitymisen, arki-
sen ja kansanomaisuuden nostalgiaa. Teoksessa Ilmari Vesterinen & Bo Lönn-
qvist (toim.) Pandoran lipas. Virvatulia esineiden maailmasta. Tietolipas 179.
Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Koskijoki Maria 1997. Esine muiston astiana. Teoksessa Katarina Eskola &
Eeva Peltonen (toim.) Aina uusi muisto. Kirjoituksia menneen elämisestä meis-
sä. Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja 54. Jyväskylä: Jyväskylän yliopis-
to.

Koskijoki Maria 1999. Koti ja kuluttajan aarteet. Esineet minän rakennuspuina.
Teoksessa Minna-Sarantola–Weiss (toim.) Yhteiset olohuoneet. Näkökulmia
suomalaiseen sisustusarkkitehtuuriin 1949–1999. Helsinki: Sisustusarkkitehdit
SIO ry.

Kulutuksen vuosisata 2000. Tilastokeskus. Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus.

Lamberg, Johanna 2003. Kotitalousjätteiden lajittelumotivaatio. Chydenius-
instituutin julkaisusarja: Selosteita ja katsauksia nro 44. Jyväskylän yliopisto,
Kokkola: Chydenius-instituutti.

Laitinen, Pentti 2004. Taistelu jätteen omistuksesta. Helsingin Sanomat.
4.7.2004. E1.

Levanto, Marketta 2004. Marketan siivouskirja. Helsinki: Tammi.

Lehtonen Turo-Kimmo 1999. Rahan vallassa. Ostoksilla käyminen ja markkina-
talouden arki. Helsinki: Tutkijaliitto.

Lehtonen, Mikko 2004. Merkitysten maailma. Kulttuurisen tekstintutkimuksen
lähtökohtia. Tampere: Vastapaino.

Löfström, Jan 2000. Sivilisaation historiallinen antropologia. Teoksessa Pekka
Junkala & Elina Kiuru (toim.) Toinen 'sivilisaatio'. Arkielämä, sivilisaatio ja kan-
sankulttuuri Suomessa noin 1500—2000. Tutkimuksia 36. Jyväskylä: Jyväsky-
län yliopisto, etnologian laitos.

Lönnqvist, Bo 1999. Kulttuuripolitiikka voi ohjata vain osaa kulttuurista. Teok-
sessa Kangas Anita & Virkki, Juha (toim.) Kulttuuripolitiikan uudet vaatteet.
Sophi 23. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, yhteiskuntatieteiden ja filosofian lai-
tos.

Kotiliesi 17/1962, 1192-1193.

Manninen Raija & Mäkinen Minna. 1996 Kierrätys – jatkoaika käsillä. Pohdintoja
ihmisten esineistä. Suomen käsityön museon julkaisuja 14. Jyväskylä: Suomen
käsityön museo.

Marcel, Mauss 1999. Lahja. Vaihdannan muodot ja periaatteet arkaaisissa yh-
teiskunnissa. Helsinki: Tutkijaliitto.

Mc Cracken, Grant 1988. Culture and Consumption. New Approaches to the Symbolic Character of Consumer Goods and Activities. Bloomington: Indiana University Press.

Nousiainen, Anu 2004. Jo paitakin auttaa. Helsingin Sanomat. 18.4.2004, D1-2.

Nurmi Timo 2004. Nykysuomen keskeinen sanasto. Jyväskylä: Gummerus.

Nygård, Henry 2004 Bara ett ringa obehagg. Avfall och renhållning i de finländska städernas profylaktiska strategier 1830-1930. Åbo: Åbo Akademi.

Nykysuomen sanakirja 1978. Lyhentämätön kansanpainos. Porvoo, Helsinki, Juva: WSOY.

Papalagit, 2001. Papalagit samoalaispäällikkö Tuiavii valkoisen miehen maailmassa. Helsinki: Seven.

Peltonen, Eeva. Muistojen sodat – muistien sodat. Teoksessa Katarina Eskola & Eeva Peltonen (toim.) Aina uusi muisto. Kirjoituksia menneen elämisestä meissä. Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja 54. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Periäinen, Tapio 1998. Tyhjä. Kylissä ja kaupungeissa, taloissa ja tavaroissa. Helsinki: Kustantajat Sarmala Oy/Rakennusalan Kustantajat/RAK.

Petrisalo, Katriina 2001. Menneisyys matkakohteena. Kulttuuriantropologinen ja historiatieteellinen tutkimus perinnekulttuurin hyödyntämisestä matkailuteollisuudessa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 802. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Pöytäri, Ari 1996. Keräilystä kokoelmaan. Sosiologisia ja filosofisia näkökulmia keräilyyn. Yhteiskuntatieteiden, valtio-opin ja filosofian julkaisuja 8. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä: SoPhi.

Puustinen, Antti-Henrikki 2003. De ökanda soporna. Etnologiska aspekter på affallets och det onödiga kulturella dimensioner. Laboratorium för folk och kultur. 4/2003, 8-11.

Rantamaa, Paula & Hakamäki, Matti 1998. Ikä ja kulutus. Teoksessa Hyvä, paha kulutus. Hyvinvointikatsaus. Helsinki: Tilastokeskus.

Raunio, Anna-Mari 2000. Rajoja, reunoja, vaatteita ja tiloja. Teoksessa Ritva Koskennurmi–Sivonen & Anna-Mari Raunio (toim.) Vaatekirja. Helsinki: Helsingin yliopiston kotitalous ja käsityötieteen laitos.

Rogan, Bjarne 2001. Consuming passion & erudite consumption: Approaches to a consumption phenomenon. Teoksessa (Ed.) Pirjo Korkiakangas & Elina Kiuru (ed.) An adventure in European Ethnology. Etnografia 4. Jyväskylä: Publications of Department of Ethnology University of Jyväskylä. Jyväskylä: Atena.

Saarikoski, Helena 1994. Kouluajan kivoin päivä. Folkloristinen tutkimus penkinpainajaisperinteestä. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 617. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Saulo B. Cwerner 2001. Clothes at Rest: Elements for a Sociology of the Wardrobe. Fashion Theory. Volume 5, Issue, 79-92.

Sarantola-Weiss, Minna 1999. ”Emme pidä kerskakulutussohvista”. Sisustusarkkitehdin ammatillinen identiteetti 1970-luvulla. Teoksessa Minna-Sarantola-Weiss (toim.) Yhteiset olohuoneet. Näkökulmia suomalaiseen sisustusarkkitehtuuriin 1949–1999. Helsinki: Sisustusarkkitehdit SIO ry.

Sarantola-Weiss, Minna. 2003. Sohvaryhmän läpimurto. Kulutuskulttuurin tulo suomalaisiin olohuoneisiin 1960- ja 1970-lukujen vaihteessa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksi 912. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Sautero, Kari 2004. Katso, mihin panet neljännestonnin jätettä vuodessa. Kiinteistöposti Professional. Kiinteistönpidon ja korjausrakennuttamisen ammattilehti. 4/2004, 8.

Selänniemi, Tom 1999. Moderni turisti ja klassinen rituaaliteoria. Teoksessa Bo Lönnqvist, Elina Kiuru & Eeva Uusitalo (toim.) Kulttuurin muuttuvat kasvot. Johdatusta etnologiatieteisiin. Tietolipas 155. helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Seriff, Suzanne 1996. Folk Art from the Global Scrap Heap: The Place of Irony in the Politics on Poverty. Teoksessa (toim.) Cerny Charlene ja Seriff, Suzanne. Recycled, Re-Seen. Folk Art from the Global Scrap Heap Santa Fe; New Mexico: Museum of International Folk Art.

Siltala-Huovinen, Tarja 2001. Roskisdyykkarin käsikirja. Helsinki: Like.

Suihkonen, Rai 2004. Kävelykatu muuttui kaatopaikkakaduksi. Keski-suomalainen. 9.8.2004, 7.

Sääskilähti, Nina 1997. kansa ja tiede. Suomalainen kansatiede ja sen kohde 1800-luvulta 1980-luvulle. Jyväskylän yliopisto, etnologian laitos. Tutkimuksia 11. Jyväskylä.

Taavitsainen, Jukka-Pekka 2005. Roska ei valehtelee: nuoret ajat ja arkeologia. Tieteessä tapahtuu. 5/2005.

Svinhufvud, Leena 2000. Ajaton esine. Teoksessa Pekka Elo, Heljä Järnefelt, Seija Linnanmäki & Kirsti Melanko (toim.) Esine elää. Helsinki: Museovirasto ja Opetushallitus.

Tere Vadén 2000. Ajo ja jälki. Filosofisia esseitä kielestä ja ajattelusta. Jyväskylä: Atena.

Thompson, Michael 1979: Rubbish theory: the creation and destruction of value. Oxford: Oxford University Press.

- Toivakka, Sari 2005. Auton sisäkumi jalostuu designlaukuksi. *Keskisuomalainen* 17.12.2005, 2.
- Toivakka, Sari 2005. Aarteita jätekasoista. *Keskisuomalainen* 17.12.2005, 24.
- Toivakka, Sari 2003, Arjen ryijy syntyy raastinraudasta ja lusikanvarresta. 4.5.2003, 25.
- Toshiharu Ito 1998. [Esittelyteksti] Teoksessa *Waste*. Eiji Ina. Italy: Nazraeli Press.
- Tuovinen, Matti 2000. Lusikoista syntyy kynttelikkö, piparimuoteista kootaan ryijy. Jaana Tuomisto kierrättää töissään vanhaa romumetallia. *Keskisuomalainen* 28.10. 2000, 17.
- Uotila, Minna 1994. Pukeutumisen kuva. Fenomenologis-eksistentiaalinen lähestyminen pukeutumiskuvien tekemiseen ja tulkintaan. Helsinki: Yliopistopaino.
- Uusitalo, Liisa 1998. Kulutus ja yhteiskunnan muutos. Teoksessa *Hyvä, paha kulutus. Hyvinvointikatsaus*. Helsinki: Tilastokeskus.
- Vesterinen, Ilmari 2001. Esinepeli. Teoksessa Ilmari Vesterinen & Bo Lönnqvist (toim.) *Pandoran lipas. Virvatulia esineiden maailmasta*. Tietolipas 179. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Vuorela, Toivo 1981. *Kansaperinteen sanakirja*. Helsinki: WSOY.
- Väisänen Hannu 1997. Peruutettu muistokirjoitus. Teoksessa Marna Maula (toim.) *Romun toinen elämä. Esineitä Länsi-Afrikasta*. Tampere: Art-Print.
- Yläkaupungin Yö ohjelmalehti 2005. *Aarteita roskasta*. (Toim.) Markus Latvala, Janika Kerttula ja Jiri Sironen. Jyväskylä: Yläkaupungin Yö ry.

ENNEN KURSSIA

Nimi

Syntymävuosi

Ammatti tai työtehtävä

Mikä sai sinut lähtemään Kierrätys ja käsityöt –kurssille?

Oletko aikaisemmin harrastanut kierrätyskäsintöitä?

Mitä haluaisit oppia tällä kurssilla?

Mikä sinusta on roskaa ja mikä ei?

Miten määrittelisit kierrätyksen?

KURSSIN JÄLKEEN

Nimi

Vastasiko kurssi odotuksiasi?

Opitko niitä asioita mitä tulit kurssilta hakemaan?

Mitä jäi puuttumaan?

Jos sama kurssi järjestettäisiin uudestaan mitä sinun mielestäsi kurssin pitäisi sisältää?

Mikä sinusta on roskaa ja mikä ei?

Miten määrittelisit kierrätyksen?

Roskakysely

Meillä jokaisella on tuhansia esineitä. Osa esineistämme on 'Esineitä' ja osa roskia - ainakin toisten mielestä. Elämän eri vaiheissa eri esineet tulevat ajan-kohtaisiksi. Silloin on päätettävä mistä luopuu, mikä on tarpeetonta ja mikä säilyttämisen arvoista tarpeettomanakin. Vaikka haluaisimmekin luopua joistakin esineistä, emme kuitenkaan voi: esine on kulkenut suvussa, emme voi loukata esineen antajaa, siihen liittyy rakkaita muistoja tai meillä ei ole valtaa määritellä esinettä roskaksi.

Esineestä luovutaan, kun esine on käynyt haltijalleen tarpeettomaksi: koska se on rikki tai vanhanaikainen, se ei tuo omistajalleen enää statusta, se ei sovi 'tyyliin', se on vaarallinen käyttää, siihen liittyy ikäviä muistoja, esine ei enää puhdistu... Kun esineestä päätetään luopua, se voidaan ensin viedä varastoon odottamaan kohtaloaan. Sitten siitä luovutaan lahjoittamalla tai myymällä se toisille kuluttajille, kirpputorille, antikvariaattiin, kierrätyskeskukseen, museoon tai se heitetään roskiin. Suomen kielessä roska-sanana monikko on roskat, ja kun joku heitetään pois se heitetään roskiin, toisten samankaltaisten joukkoon, jossa se menettää oman yksilöllisyytensä eikä siten enää ole palautettavissa yhdeksi esineeksi.

Alleiviivaa oikea tai oikeat vaihtoehdot ja kirjoita vastauksesi viivan paikalle.

1. Olen mies, nainen, syntymävuosi _____

2. Suhteesi esineisiin?

2.1. Koen itseni keräilijäluonteeksi. Keräilen _____

2.2. Koen itseni normaaliksi esineiden suhteen.

2.3. Työni puolesta olen kiinnostunut esineistä.

2.4. Inhoan esineitä.

2.5. Harrastukseni puolesta olen kiinnostunut esineistä.

2.6. Yksikään edellisistä ei sovi minuun. Itse määrittelin olevani _____

3. Millaisissa elämäntilanteissa esineet käyvät sinulle tarpeettomiksi?

4. Miten luovut esineistä ja saavatko erilaiset esineet erilaisen kohtelun?

5. Mitä tarpeettomia esineitä sinulla on, joita et voi heittää pois - miksi?

6. Kerro muistoja esineestä, jota sinulla ei enää ole.

7. Millaisia esineitä pidät roskana ja miten suhtaudut niihin?

8. Muita kommentteja esineistä ja roskista.

Vastaukset voit lähettää 1.3.2004 mennessä sähköpostitse osoitteeseen raija.manninen@jkl.fi tai kirjeenä osoitteeseen: Keski-Suomen Muistiarkisto, Historian ja etnologian laitos / etnologia, PL 35 (V), 40014 Jyväskylän yliopisto. Kuoreen tunnus: Roskapostia. Kyselystä lisätietoja antaa etnologian opiskelija Raija Manninen puh. 040 825 1179. Lisätietoja Keski-Suomen Muistiarkiston puolesta antaa Pirjo Korkiakangas, puh. 014 - 260 1237, pkorkia@campus.jyu.fi. Aineistoa voidaan myöhemmin hyödyntää myös muissa tutkimuksissa – ovathan esineet ja muistot etnologian perinteistä tutkimusalueita.

Roskakyselyyn sähköpostitse vastanneita 39 henkilöä, joista naisia 36 ja miehiä 3.

Ikä haarukka 20-vuotiaasta 84-vuotiaaseen

alle 26-vuotiaat	12kpl	(11N, 1M)
26-30vuotiaat	4 kpl	(4N)
30-40vuotiaat	7 kpl	(6N, 1M)
41-50vuotiaat	6 kpl	(6N)
51-60vuotiaat	8 kpl	(8N)
61-70vuotiaat	0 kpl	(-)
71-80vuotiaat ja yli	1 kpl	(1M)
ja	1 kpl	(1N, jonka ikä ei ole tiedossani)

Muistiarkiston kyselyyn vastanneita 24 henkilöä, joista miehiä 6 ja naisia 18.

Ikä haarukka 30-vuotiaasta 83-vuotiaaseen

30-40vuotiaat	4 kpl	(3N, 1M)
41-50vuotiaat	6 kpl	(6N)
51-60vuotiaat	5kpl	(3N, 2M)
61-70vuotiaat	4 kpl	(3N, 1M)
71-80vuotiaat ja yli	5 kpl	(3N, 2M)

Molemmat kyselyt yhteensä: informantteja 63 henkilöä, joista 54 naisia ja miehiä 9

UUSI SUKUPOLVI (nuoret?)

20-30vuotiaat	16 kpl	(15N, 1M)
31-40vuotiaat	11 kpl	(9N, 2M)

SODAN JÄLKEEN (keski-ikä?)

41-50vuotiaat	12 kpl	(12N)
51-60vuotiaat	13 kpl	(11N, 2M)

SOTAA ENNEN SYNTYNEET (vanhat?)

61-70vuotiaat	4 kpl	(3N, 1M)
71-80vuotiaat ja yli	6 kpl	(3N, 3M)
ja	1 kpl	(1N, jonka ikää en tiedä, mutta vastauksen perusteella kuuluu tähän ikäpolveen)

POISTOJA

EI MITÄÄN UUTTA EIKÄ OMAA

12.1.-28.2.2004

Suomen käsityön museon Näytönpaikassa,
Kilpisenkatu 12, 40100 Jyväskylä.

Poistokysely

Alleiviivaa oikea tai oikeat vaihtoehdot ja kirjoita vastauksesi viivalle. Voit käyttää myös paperin kääntöpuolta.

1. Olen mies, nainen, ikä _____

2. Millä perusteella kirjat joutuvat kirjastossasi poistoihin?

3. Mitä poistokirjoille tapahtuu kirjastossasi – miten ne hävitetään kirjastosta?

4. Miten itse suhtaudut poistettuihin kirjoihin, kun ne vielä ovat kirjastossasi?

**5. Miten yleensä suhtaudut toisten pois heittämiin tavaroihin - siis ros-
kiin?**

6. Millaista roskaa sinulta syntyy kotonasi ja miten pyrit siitä eroon?

Laita vastauspaperisi Kirjasiepon pesäpönttöön. Tai voit lähettää vastauksesi sähköpostiini raija.manninen@jkl.fi 15.4.2004 mennessä. Katso myös netistä Suomen käsityön museon Näytönpaikassa ollutta Poistoja-näyttelyäni ja siihen liittyvää Roskakyselyä:

<http://www.craftmuseum.fi/nayttelyt.htm#kalenteri/roskaposti>

HAASTATTELURUNKO KOKOELMAKESKUSTELULLE

Paljonko tällä hetkellä museon kokoelmissa on esineitä?

Mitkä esineet ovat käsityön museon helmiä ja miksi?

Mitä tämän museon kokoelmista puuttuu?

Kerätäänkö tulevaisuudessa vain hyviä tarinoita ja otetaan 3d-kuvia esineistä

Millaiset esineet muodostavat museon 'ongelmajätteen'?

Puuttuvat kontekstitiedot?

Rikkinäiset esineet?

Pahanhajuiset esineet?

Epäilyttävä lahjoittaja?

Esinettä ei tunnisteta?

Eivät sovi museon kokoelma-alueeseen?

Ovat eri paikkakunnalta?

Ovat ulkomaalaisia?

Voisiko joistakin museo esineistä luopua?

Mistä materiaalista olevat esineet ovat ongelmallisempia?

Minne esineet katoavat museossa?

Mitä mieltä olet yksityisistä keräilijöistä

Entä kirpputoreista?

Miten lahjoittajien puhe alkaa?

Minulla olisi semmonen, otatteko vastaan? Museoon vai kaatopaikalle?

Mitä sinä mietit kun esinettä tarjotaan museoon?

Mihin luokittelet tämän mitä tämä edustaa ? Onko tämä tyyppinen, harvinainen?

Miten lahjoittajat suhtautuvat luovutustapahtumaan?

Mitkä ovat tyyppisimmät kieltäytymisperusteet?

Onko heidän helppo luopua?

Ovatko esineet sinulle lahjoittajan esineitä – vai muuttuvatko ne museoesineiksi heti kun ne tänne tulee?

Onko sinulla hovilahjoittajia?

Vaikuttaako lahjoittajan asema? Miten kieltäydyt?

Miten kiemurtelet tilanteesta? Miten lahjoittajat suhtautuvat siihen?

Tarjotaanko sinulle esineitä museon ulkopuolisessa elämässä?

KYSELY JAANA TUOMISTOLLE

1. Miten tai mistä hankit materiaalin siis käytetyt esineet töihisi?
2. Mitä esineitä tai materiaaleja et halua käyttää töissäsi? Miksi?
3. Ovatko jotkut käytetyt esineet sinulle pyhempää (esim. et raaski käyttää niitä) kuin toiset?
4. Mitkä esineet ovat todella inhottavia roskia, joihin et halua kajota? Miksi?
5. Onko sinulla jokin luokittelusysteemi, miten varastoit käytettyjä esineitä myöhempää käyttöä varten?
6. Kuinka paljon sinulle tekijänä merkitsee esineen entinen elämä ja vaikuttaa siihen mikä siitä syntyy? (Esim. kirjat, haarukat, valokuvat, sianvirtsarakko...)
7. Mitkä seikat esineen entisessä elämässä saavat aikaan positiivista tai negatiivista palautetta asiakkaiden taholta? Siis mihin asiakkaat ihastuvat tai vihasuvat?
8. Mitä esineitä tai esineluokkia metsästät tai haluaisit löytävän töihisi?
9. Onko sinulla varastossa ongelmajätettä siinä mielessä, ettet ole löytänyt sille käyttöä, muttet raaski heittää poiskaan?
10. Kun saat tai löydät 'epämääräisiä roskia' siis mielenkiintoisia esineitä, miten teet niistä 'vaarattomia'. Pidätkö karanteenissa tai pesetkö...?
11. Onko suhtautumisesi roskaan muuttunut vuosien varrella – siedätkö paremmin tai huonommin roskaroskaakin?
12. Mikä roskassa eniten inhottaa? (esim. kun sen alkuperää ei tiedä, vai kuvotaako haju vai se että se on likaantunut toisista roskista?)

Poistoja - ei mitään uutta eikä omaa 12.1.-28.2.2004

Suomen käsityön museo; Näytönpaikka-ikkunanäyttely. Kilpisenkatu 12, 40100 Jyväskylä.

Aika ajoin inventoimme elämäämme, teemme poistoja omistamiimme esineisiin ja kuoletuksia muistoihin, jotka liittyvät poistettuihin esineisiin. Ennen jätehuoltolakia, maalla oli tavallista, että roskat heitettiin tunkiolle, kivirauniolle tai haudattiin metsään. Tätä näyttelyä varten olen poistanut luonnosta - metsästä ja kiviraunioilta - vuosikymmeniä sitten käytöstä poistettuja arkipäivän esineitä kuten rautasängyn osia, rikkiäisiä lasipulloja ja sammaloituneita kenkiä, joita olen käsitellyt eri tavoin. Tässä näyttelyssä ei ole oikeastaan mitään uutta. Esineet ovat vanhoja, käyttämäni tekniikat ovat tavallisia käsityötaitoja ja esineetkään eivät ole minun omia.

Mitä nämä roskaesineeni oikeastaan ovat? Milloin esine on aito tai aidoimmillaan tai vähiten aito, jos se ei kuitenkaan ole vielä kopio. Rautasängyni on vain puolikas, mutta sen tunnistaa sängyksi. Se ei ole kopio vaan sängyn osa, jota olen korjailnut sängylle epätyypillisillä materiaaleilla – tanskalaisella viljellyllä pajulla ja rakennustyömaalta kerätyillä kuormalavojen sidontanauhoilla. Viestittäkö tämä vajaa sänky enää nukkumisesta rautasängyssä ennen hetekoita ja siitä millaisista tavaroista siinä uneksittiin? Olen ottanut toisen roskat haltuuni muuttamalla ne ja tuonut ulkotilan sisätilaan. Ruostuneesta sängystä ja hylätystä toimistotuolista on tullut seurusteluryhmä puutarhatöistä haaveileville. Näyttelyn jälkeen poistan esineet sisätiloista ja palautan 'luonnonmateriaalit': rautasängyn, tuolin, kengät ja lasinkeräyshäkit takaisin luontoon. Mitähän niistä on jäljellä sadan vuoden päästä – pitäisikö edes olla?

Toinen osa näyttelyäni koostuu kirjapoistoista. Kirjastot ja lukijat luopuvat vuosittain lukemattomista kirjoistaan. Kirjojen käyttö muuhun kuin lukemiseen ärsyttää monia. Onko kirjojen tuhoaminen vuosisatoja tavoitellun tiedonhallinnan kyseenalaistamista? Jo renessanssiajan keräilijät varmistivat kokoelmansa ja oman nimen kuolemattomuuden keräämällä originaaleja esineitä, teettämällä niistä kopioita ja laatimalla kirjallisia kuvauksia esineistä. Jos originaali tai kopioikin tuhoutuivat jäivät ainakin kirjoitukset elämään, koska kirjoituksia oli suhteellisen helppo kopioida. Vanhoista kirjoista tekemäni laatikot ovat tietolippaita. Ne ovat säilyttämiä, joihin voi piilottaa esineitä tai asioita, joista ei ole ihan varma pitääkö ne säilyttää vai pitäisikö ne poistaa. Kirjojen nimet antavat vihjeitä laitikon sisällöstä: *Sisäinen kauneus*, *Elämä on pelastettava*, *Sydänten taistelu*, *Julkinen pahennus*, *Naisten telinevoimistelu...*

Näyttelyni on yksi tapa kerätä tietoa ihmisten esine-roska -suhteista. Teen Jyväskylän yliopiston etnologian oppiaineeseen pro gradu -työtä 'Olemattomista kokoelmista'. Tutkin esineen muuttumista esineestä roskaksi ja takaisin esineeksi eri ympäristöissä. Milloin esine muuttuu omistajansa tunteissa roskaksi siis ei-esineeksi, joka ei kuulu hänen 'esinekokoelmaansa'. Miksi sama esine sitten toisessa kokoelmassa – esim. toisessa kodissa on juuri se Esine. Toivon, että sinäkin vastaat roskakyselyyni, se löytyy osoitteesta: <http://www.craftmuseum.fi/nayttelyt.htm#kalenteri/roskaposti>
Raija Manninen, puh. 040 825 1179, raija.manninen@jkl.fi